

С. М. НАЗАРОВ:

ВИБРАНІ СТОРІНКИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**С. М. НАЗАРОВ:
ВИБРАНІ СТОРІНКИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ**

Київ – 2011

С.М. Назаров: вибрані сторінки наукового життя / Упорядник О. Б. Бігич.
– К.: Вид. центр КНЛУ, 2011. – 96 с.

Затверджено до друку вченою радою Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 7 від 22 лютого 2010 року).

ISBN 978-966-638-250-7

ISBN 978-966-638-250-7

© С. М. Назаров, 2011.

© Вид. центр КНЛУ, 2011.

До 60-річчя від дня народження
Сергія Микитовича Назарова

(04. 01. 1952 – 19. 07. 2009)

Не больничным от вас ухожу я, друзья, коридором,
Ухожу я, товарищи, сказочным Млечным путем...

ЗМІСТ

Назаров С. Н. Лингвострановедческая семантизация устойчивых словесных комплексов в учебном процессе (на материале современного немецкого языка)	5
Назаров С. Н. Национально-культурный компонент в семантике немецких устойчивых словесных комплексов (в сопоставлении с русским языком)	7
Nazarov S. N. Feste Wortkomplexe als Marker der nationalen Färbung des Textes	12
Назаров С. Н. Устойчивые словесные комплексы с национально-культурным компонентом содержания в современном немецком языке (опыт синхронного описания)	17
Назаров С. Н. Термины-сокращения в современном немецком языке	32
Назаров С. Н. Языковая норма и языковая культура с позиций психолингвистики	33
Назаров С. М., Перебийніс В. І., Партико З. В. Проект «Глоса»: комплекс комп'ютерних навчальних перекладних словників	35
Назаров С. М., Перебийніс В. І., Бобкова Т. В. Словник труднощів слововживання в системі навчальних словників	36
Артемчук Г. І., Назаров С. М. Факультету німецької мови Київського національного лінгвістичного університету – 50	41
Назаров С. М., Перебийніс В. І., Партико З. В. Проект «Глоса»: система комп'ютерних навчальних перекладних словників	46
Артемчук Г. І., Назаров С. М. Про формування наукового потенціалу України у галузі методики навчання іноземних мов	54
Назаров С. М., Перебийніс В. І., Партико З. В. Проект «Глоса»: система комп'ютерних навчальних перекладних словників	59
Перебийнос В. И., Назаров С. Н., Бобкова Т. В. Типология учебных словарей	70
Перебийніс В., Назаров С., Бобкова Т. Комплекс електронних навчальних словників «Глоса»	76
Перебийнос В. И., Назаров С. Н., Бобкова Т. В. Проект «Компьютерная грамматика английского языка»	80
Бігич О. Б., Назаров С. М. Мультимедійна складова електронного посібника як засіб оптимізації подання навчального матеріалу	81
Бігич О. Б., Назаров С. М. Мультимедійні електронні засоби навчання: типологія та технологія розробки	83
Калініченко А. В., Назаров С. М. Wahlkampf im Internet	86
Бігич О. Б., Назаров С. М. Мультимедійний електронний навчальний посібник «Урок англійської мови в початковій школі»: досвід розробки та результати апробації	90
Від упорядника	96

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКАЯ СЕМАНТИЗАЦИЯ УСТОЙЧИВЫХ СЛОВЕСНЫХ КОМПЛЕКСОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

Изучая иностранный язык, человек стремится, прежде всего, овладеть ещё одним способом участвовать в коммуникации. Но одновременно осваиваемый язык представляет широкие возможности ближе познать культурные ценности, принадлежащие народу, язык которого изучается.

За последнее время в связи с развитием лингвострановедения как особой области лингводидактики, значительно расширились исследования, посвященные выявлению новых источников лингвострановедческой информации, т.е. единиц языка, обладающих национально-культурным компонентом содержания, а также способов их презентации в учебном процессе.

Лингвострановедческое насыщение учебного процесса является необходимым условием обучения языку как средству общения. Учебный принцип активной коммуникации, являющийся ведущим в обучении, предполагает немедленное, по возможности реалистическое, использование изучаемых фактов в целях общения. Нормальный обмен устной и письменной информацией, знаниями, мнениями, т.е. адекватная коммуникация, немислим без лингвострановедческих знаний и умений. Иначе говоря, лингвострановедение затрагивает существо коммуникативного преподавания языка.

Наиболее характерна национально-культурная семантика для номинативных единиц языка – слов и устойчивых словесных комплексов (УСК). Тем не менее, без специальных усилий преподавателя и сознательного стремления обучаемого язык не передает такую информацию автоматически. Именно выявление национально-культурной семантики, разработка методических приемов презентации, закрепления и активизации этой семантики на языковых занятиях и образуют предмет лингвострановедческого аспекта в методике преподавания иностранного языка.

Под лингвострановедческой семантизацией УСК понимается выявление и описание его национально-культурного компонента значения, т.е. семы, отражающей национально-специфические черты культуры данной лингвоэтнической общности.

Хотя план содержания всех номинативных единиц языка обладает определенным изоморфизмом, т.е. состоит из лексического понятия и фона (непонятных сем), семантическая структура УСК усложняется не только более широкими коннотациями, но и более сложной организацией фона.

Фразеологический фон состоит из трех относительно автономных уровней: 1) сем, базирующихся на совокупном сигнификативном значении УСК (идентично со словом); 2) значения прототипа, лежащего в основе УСК – как база его семантики; 3) прямого значения отдельных компонентов, входящих в УСК.

Именно на названных трех уровнях фразеологического фона и обнаруживаются те элементы плана содержания УСК, в которых отражается национальная специфика жизни народа.

Наиболее эксплицитно выражена национально-культурная семантика у УСК, компонентом которых является лексема, выступающая при самостоятельном употреблении как этноним, топоним, историзм, национальный антропоним и т.д. (Ab nach Kassel, böhmische Berge, ein echter Hagestolz, nach Adam Riese, j-m eine Extrawurst braten).

УСК отражают национальную культуру и своими прототипами, поскольку свободные словосочетания, лежащие в основе УСК, описывали определенные обычаи, традиции, особенности трудовой деятельности, быта, фольклора, паралингвистические моменты (j-m um den Bart gehen, auf einen grünen Zweig kommen, j-m etw. ankreiden, der Bien muß, einen Finger nach dem anderen entgegenstrecken). В этом случае национально-культурная семантика значения УСК не выражена эксплицитно. Для ее выявления необходима этимологизация УСК, т.е. определение первоначальной ситуационной соотношенности комплекса.

УСК отражают национально-специфические явления культуры также своим совокупным сигнификативным значением, так как оно тоже часто может быть связано с фактами национальной культуры. Такие УСК либо являются единственным средством номинации того или иного специфического явления, либо выражают актуальное идейное достояние нации. Они также требуют семантизации в учебном процессе (das Goldene Buch, Grüne Wache, der Alte Fritz; nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, der täglich sie erobern muß, (Goethe)).

Итак, при лингвострановедческой семантизации УСК в учебном процессе следует учитывать тот факт, что национально-культурный компонент значения может быть обнаружен на одном из трех вышеназванных уровней фразеологического фона. Кроме того, следует подчеркнуть, что между общей функционально-семантической характеристикой того или иного разряда УСК и его национально-культурной значимостью существует тесная связь. УСК, в которых главными являются значения денотативно-сигнификативного типа (лексические единства, устойчивые фразы), несут национально-культурную семантику в первую очередь в своем совокупном значении; УСК с ведущей экспрессивной функцией отражают национально-культурную специфику либо

прототипами, либо отдельными компонентами (идиомы, междометно-модальные фразы).

Джерело: Методические рекомендации по изучению структуры, семантики, системности и функций языковых единиц в филологических курсах по германским и романским языкам в педагогическом вузе. – К.: КГПИИЯ, 1984. – С.24–26.

С. Н. Назаров

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ В СЕМАНТИКЕ НЕМЕЦКИХ УСТОЙЧИВЫХ СЛОВЕСНЫХ КОМПЛЕКСОВ (В СОПОСТАВЛЕНИИ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ)

В контексте общей проблематики национально-культурной специфики языка и речевой деятельности в целом особый практический и теоретический интерес для контрастивных семасиологических исследований представляет проблема национально-культурной окрашенности семантики целого ряда слов и устойчивых словесных комплексов (УСК) в каждом конкретном языке, или же, иными словами, наличие в них национально-культурных коннотаций, благодаря которым эти языковые знаки воспринимаются носителями языка как нечто «свое», национальное.

Сфера употребления таких единиц, как правило, строго ограничена национальным контекстом. К сожалений, эта важная черта их содержательной структуры не всегда фиксируется словарями. Более того, часто в качестве эквивалентов этим единицам в двуязычных словарях предлагаются знаки родного языка, имеющие идентичное сигнификативное значение, но как раз противоположную национально-культурную коннотацию, что, в свою очередь, никак не оговаривается: «Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr – посл. Чего не знал Ванюша, того не будет знать Иван (т.е. знания нужно приобретать смолоду)» (Бинович, Гришин, 1975, с. 264).

О том, что эта проблема отчетливо осознается не только в переводоведении (Влахов, Флорин, 1980; Федоров, 1983) и лингводидактике (Верещагин, Костомаров, 1983), свидетельствует статья Б.Черкасова в «Правде» от 26 августа 1984 г., в которой автор, в частности, справедливо критикует случаи неправомерной подмены сочетания «председатель исполкома» словом «мэр»: «...Злосчастный мэр – не то французский, не то английский, пересаженный на нашу землю, внедрился сначала в обиходную речь, а затем перекочевал на страницы газет... Доброе, привычное, а главное,

единоправильное слово «председатель» стало вдруг «немодным».

Причиной появления указанных сем в структуре значения языковых единиц является отражение их семантикой особенностей культуры той или иной общности, в том числе и идеологии, являющейся сердцевинной всякой культуры. Описать же эти элементы значения и выделить само ядро таких национально-маркированных знаков, в данном случае в сфере немецкой фразеологии, дает возможность именно «контрастивная лингвистика, стремящаяся выявить, в первую очередь, существенные для методики обучения иностранному языку отличия последнего от родного» (Райхштейн, 1982, с.8), ибо само понятие национально-культурный (национально-специфичный) элемент значения предполагает сопоставление с семантической системой другого языка или языков, а в данном случае, с русским языком.

Как известно, сама процедура сопоставления может быть двоякой: унилатеральное сопоставление – т.е. описание особенностей языка А относительно языка Б, или билатеральное – параллельное описание языков А и Б относительно предварительно установленного в них набора структурных, семантических и функциональных явлений. Так как исследуемая проблема не подвергалась до сих пор системному синхронному анализу и сам предварительный набор явлений в обоих языках не установлен, то работа не ставит типологических задач и в качестве ведущего выступает контрастивный унилатеральный метод описания немецких национально-окрашенных фразеологических единиц (ФЕ) относительно русского языка. Тем не менее, мы посчитали целесообразным для повышения наглядности дать по возможности и примеры из русской фразеологии.

Далее под ФЕ будут пониматься УСК, характеризующиеся тремя признаками (Гак, 1977, с. 205): раздельнооформленностью, узуальностью и частичным или полным переосмыслением. Небезызвестно, что ФЕ являются номинативными единицами более сложной организации, чем слово. Их семантическая структура включает «три относительно автономные составляющие экстралингвистической направленности» (Райхштейн, 1982, с. 144) и состоит из регулярного значения отдельных входящих в УСК компонентов, прямого значения всего комплекса и сигнификативного значения УСК. Из этого следует, что в ФЕ национально-культурные семы могут содержаться не только в самом сигнификате, но и на более низких уровнях содержательной структуры – в прототипе, компонентном составе, а как мы покажем далее, и на формально-смысловом уровне, и относится, таким образом, к скрытым семам. Они могут быть выявлены лишь при контрастивном описании с учетом второго типа компонентного анализа (Гинзбург, 1978;

Найда, 1983), предполагающего проверку сочетаемостных возможностей ФЕ, в данном случае – проверку возможностей употребления анализируемых немецких ФЕ в русском национальном контексте.

Осуществить это можно, поставив лингвистический эксперимент, о преимуществах и широких возможностях которого для изучения живых языков писал еще Л.В.Щерба (Щерба, 1974, с. 32), ибо в нормальной речевой деятельности указанные единицы в перекрещивающихся национальных контекстах не встречаются, за исключением ошибок, о которых мы уже говорили в начале статьи. Иными словами, сущность контрастивного социолингвистического эксперимента заключается в том, что немецкая ФЕ (пусть даже только этимологически), связанная с национально-специфическими явлениями, погружается в ярко выраженный национальный контекст носителя русского языка, маркерами которого выступают русские имена собственные, географические или этнографические реалии, и смоделированное таким образом высказывание предъявляется носителю немецкого языка. Всего в эксперименте участвовало 40 информантов: 20 из ГДР и 20 из ФРГ.

Приведем пример одной из таких моделей, предлагавшейся в ходе эксперимента: Wladimir Nikolajewitsch sagte mir, daß er nicht für fünf Pfennig Lust habe heute nach Kiew zu fahren. Данное высказывание однозначно воспринималось информантами как некорректное из-за нарушения национального контекста и может рассматриваться как позиция максимального различия для немецкого УСК nicht für fünf Pfennig Lust haben, отличавшая его от синонимичного сочетания keine Lust haben, употребление которого в приведенном предложении возможно. Таким образом может быть вычленена национально-культурная сема в общей содержательной структуре немецкой ФЕ, носителем которой в данном случае является компонент в его регулярном значении.

Рассмотрим теперь более подробно различные уровни содержательной структуры ФЕ, которые могут быть носителями указанных сем. Наиболее очевиден, естественно, случай, когда они входят непосредственно в сигнификативное значение УСК, т.е. когда данная ФЕ является средством номинации элементов действительности, не характерных для общественной практики носителя русского языка. Такие языковые знаки часто называют реалиями (Плахов, Флорин, 1980), и экспликация национально-культурных сем базируется здесь по сути на первом типе компонентного анализа (Гинзбург, 1978; Найда, 1983), т.е. на описании экстралингвистических признаков денотатов, их отличительных черт в сопоставлении с внеязыковой реальностью носителя русского языка: die Rote Erde – Вестфалия (ФРГ); Bürger in Uniform – солдат бундесвера; Banner der Arbeit – орден в ГДР; Wieße Mäuse –

полицейские-регулирующие (ГДР и ФРГ); *der Pleitegeier geht um* – угрожает разорение (ФРГ); *stempeln gehen* – стать безработным (ФРГ); *Krupp und Krause* – богат и бедняк (ФРГ), Ср.: Красная площадь; лампочка Ильича; встать на юбилейную вахту – (нац.-спец. для СССР по сравнению с ФРГ).

Носителем национально-культурных сем может быть и прототип ФЕ, иными словами, сама внутренняя форма может передавать конкретные представления о каком-либо национальном факте, не характерном для носителя русского языка. Однако вычленение национально-культурных сем, начиная с этого уровня, при строго синхронном описании семантики, возможно уже лишь на основе второго типа компонентного анализа, ибо установить, насколько прототип еще осознается как национально-специфичный, удастся лишь в ходе контрастивного социолингвистического эксперимента. Так, например, ряд ФЕ, релевантных для лингвострановедения (Верещагин; Костомаров, 1983) и несомненно связанных с особенностями немецкой истории, обычаями и т.п., уже не воспринимаются информативней как национально-маркированные: *jmdm. einen Korb geben; tief in der Kreide stehen; Butter auf dem Kopf haben*. Не ощущаются как маркированные и некоторые ФЕ, в основе которых лежит специфичный паралингвистический знак (жест), хотя по сути их употребление в тексте перевода с русского едва ли правомерно: *den Daumen drücken; einen Finger nach dem anderen entgegenstrecken*.

Можно выделить и ряд немецких ФЕ, в которых именно прототип детерминирует отчетливую национально-культурную коннотацию, хорошо осознаваемую информантами, и учитывать это как в переводе, так и в лингводидактике крайне важно: *auf der Bärenhaut liegen; ein ganzer Batzen Geld*;

- ассоциации с известными песнями, *Hannemann, geh du voran*;
- ассоциации с известным шванком, *Null-Acht-Fünfzehn* – связь с фактом, который едва ли мог быть идентичен у другого народа, в данном случае – номер военной инструкции. (Ср.: у разбитого корыта; пристал, как банный лист; по щучьему велению и т.п.).

Наконец, сами отдельные компоненты ФЕ могут служить в самостоятельном употреблении средством номинации явлений действительности, не характерных для носителя русского языка, и тем самым обуславливать яркую национально-культурную коннотацию всего УСК. Как правило, такими компонентами являются языковые единицы, входящие в ономастическое пространство данного языка, или же примыкающие к нему разряды национальных реалий: *ab nach Kassel; in (aus, nach) Buxtehude; nach Adam Riese; auf Heller und Pfennig*. (Ср.: лаптем щи хлебать; филькина грамота; язык до Киева доведет).

Отражение национально-специфических черт культуры может идти и непосредственно путем звукоподражания, т.е. носителем национально-культурных сем в ФЕ может быть и формально-смысловой уровень. Это явление характерно прежде всего для немецкого языка и связано с особенностями исторического развития данной языковой общности – феодальной раздробленностью, затянувшейся вплоть до XIX века и возникшими на ее основе диалектами, которые существуют по сей день. Целый ряд немецких (прежде всего междометно-модальных) ФЕ имеет узально принятую диалектно-разговорную форму, благодаря которой эти единицы воспринимаются информантами как сугубо национальные: haste Töne, denkste (Frids), allgemeine Wurschtigkeit, da gehste am Stock, j.w.d. – janz weit draußen. (Для русской фразеологии это явление не типично, хотя отдельные близкие ему факты иногда и встречаются; ш.п. – швой парень).

Таким образом, нами выделяются четыре уровня содержательной структуры УСК, находящиеся друг к другу в состоянии иерархической зависимости, которые могут быть носителями национально-культурной коннотации всего комплекса: 1) сигнификат; 2) прототип; 3) компонентный состав; 4) формально-смысловой уровень.

В заключение отметим еще одну закономерность, на которую, впервые касаясь трех уровней, обратил внимание А.Д.Райхштейн. По мере убывания объема денотативно-сигнификативной семантики в сторону экспрессивно-номинативной в различных разрядах ФЕ идет и перемещение национально-культурных элементов значения от высшего к низшим уровням семантической структуры комплекса. УСК с господствующей денотативно-ориентированной семантикой (лексические единства, афоризмы) несут данные семы прежде всего в сигнификате; экспрессивно-номинативные УСК (ФЕ в узком понимании) – в значении прототипа или компонента; "чисто" экспрессивные ФЕ (междометно-модальные и пр.) – в значении компонента или на формально-смысловом уровне.

Проведенный по описанной методике унилатеральный контрастивный анализ позволил выделить, по предварительным данным, ядро немецких национально-маркированных ФЕ (всего около 300 ед.) и подтвердил целесообразность более узкого рассмотрения национальной специфичности фразеологии на уровне синхронного описания.

Джерело: Сопоставительное изучение структурно-семантических и коммуникативных единиц иностранного и родного языков: Сб. науч. тр. – К.: КГПИИЯ, 1985. – С.120–125.

FESTE WORTKOMPLEXE ALS MARKER DER NATIONALEN FÄRBUNG DES TEXTES

Dank dem Ausbau der kulturellen Beziehungen zwischen den Vertretern verschiedener ethnolinguistischer Gemeinschaften bekunden die Sprachwissenschaftler und Vertreter anderer angrenzender Fächer immer mehr Interesse für verschiedene Aspekte der national-kulturellen Spezifik der Sprache und der gesamten Sprechfähigkeit (1, 2, 3, 4).

Besonders gewinnt diese Problematik in den textlinguistischen Forschungen an Bedeutung, und zwar bei der Untersuchung der nationalen Färbung des Redeprodukts.

Es ist bekannt, daß die nominativen Einheiten einer beliebigen natürlichen Sprache in ihrer semantischen Struktur das Gepräge der entsprechenden ethnolinguistischen Gemeinschaft, ihrer materiellen und geistigen Kultur tragen. Das von dem gesellschaftlichen Dasein abgeleitete menschliche Bewußtsein widerspiegelt die objektiv in der Welt existierende Dialektik des Einzelnen und Ganzen, und die Sprache als "reales und praktisches Bewußtsein" ist auch von dieser Dialektik durchdrungen. Infolge dessen finden natürliche, soziale, historische Faktoren, selbst die Dialektik der Subjekt-Objekt-Beziehungen, der konstruktiv-schöpferische Charakter des Bewußtseins, von dem alle nominativen Prozesse stark geprägt sind, sowie die Besonderheiten einer jeden Sprache einen Ausdruck in ihrem semantischen System.

Gerade die erwähnten Faktoren ermöglichen die gnoseologische Interpretation der nationalen Färbung des Textes und die Ausgliederung der sprachlichen Einheiten, die als Träger dieser Färbung im Text funktionieren können.

Mit der nationalen Färbung des sprachlichen Codes befaßte man sich in den letzten Jahren in einer Reihe von grundlegenden Arbeiten zur Linguolandeskunde in der UdSSR (1, 2) und in den Untersuchungen zur Ethnographie der Kommunikation in der amerikanischen Ethnolinguistik (6). Im Rahmen der "Kulturanthropologie" wurde ein reichhaltiges Tatsachenmaterial gesammelt, leider ohne ontologische und gnoseologische Analyse der betreffenden Erscheinung. Viel mehr wurde in dieser Hinsicht in den Arbeiten zur Linguolandeskunde getan, in denen man versucht hat, für die linguodidaktischen Ziele jene sprachlichen Einheiten auszugliedern, die Träger und Quellen der linguolandeskundlichen Information sein können. Aber nicht jede sprachliche Einheit, die für die Linguolandeskunde relevant ist, weist national-kulturelle Konnotation bei ihrem Funktionieren im Sprechakt auf. So haben z. B. die für die Linguolandeskunde bedeutsamen Phraseo-logismen der deutschen Sprache

"einen Korb bekommen", "bei j-m (tief) in der Kreide stehen" keine nationale Färbung. (Alle 20 Informanten, die am Experiment teilnahmen, bestätigten die Möglichkeit des Gebrauchs der erwähnten phraseologischen Einheiten als Äquivalente der russischen Redensarten in der Übersetzung). Jede Sprache besitzt aber auch eine ganze Reihe von Wörtern und festen Wortkomplexen, die von den Sprachträgern als etwas äußerst "Eigenes", Nationales wahrgenommen wird. Ihre nationalkulturelle Konnotation wird im Prozeß der Sprechbarkeit nicht aufgehoben, sondern unterstreicht die nationale Färbung des ganzen Redeprodukts.

Es ist bekannt, daß die festen Wortkomplexe (weiter FWK) zu den nominativen Einheiten mit viel komplizierterer Organisation gehören als die des Wortes. Ihre semantische Struktur schließt "...drei relativ autonome Bestandteile der extralinguistischen Ausrichtungen" (5, S. 144) ein und besteht aus der regulären Bedeutung der einzelnen zum FWK gehörenden Komponenten, der direkten Bedeutung des ganzen Wortkomplexes und der gesamten signifikativen Bedeutung des FWK. Und gerade auf diesen drei Ebenen der semantischen Struktur des FWK kann man die national-spezifischen Elemente der Bedeutung feststellen, die die nationale Färbung des Textes determinieren.

Hier muß man zunächst anmerken, daß die moderne deutsche Sprache keine homogene Erscheinung darstellt, sondern in einigen nationalen Varianten existiert, deren sich verschiedene ethnolinguistische Gemeinschaften bedienen, mit eigenen Besonderheiten der historischen Entwicklung, der Kultur und, was für die FWK der jüngsten Zeit besonders von Bedeutung ist, mit verschiedenen sozial-ökonomischen Ordnungen. Deswegen dient eine ganze Reihe von FWK, darunter auch diejenigen, die weiter angeführt werden, als Mittel der Nomination der national-spezifischen Elemente der Wirklichkeit nicht nur in bezug auf den Träger der entsprechenden Variante deutschen Sprache.

Diese Bemerkung betrifft sowohl die gesamte signifikative Bedeutung des FWK als auch die direkte Bedeutung des Komplexes und der einzelnen Komponenten.

Ganz unverkennbar sind die FWK Träger der nationalen Färbung des Textes, wenn die Denotate (Elemente der Wirklichkeit und Situationen), deren Nominationsmittel FWK sind, für die gesellschaftliche Praxis, Geschichte, Kultur des russischen Sprachträgers nicht typisch sind und im Bewußtsein der Träger der deutschen Sprache mit nationalen Erscheinungen verbunden werden: "des deutschen Wunders liebes Kind", "Bürger in Uniform", "Grüne Witwen", "strammer Max", "der geteilte Himmel", "Krupp und Krause" .

National-spezifisch kann auch selbst die extralinguistische Situation sein, die vom variablem Wortkomplex (weiter VWK) dargestellt wird, die zur Basis der

Umdeutung wurde und zur Entstehung des FWK führte. Deswegen teilt man oft alle phraseologischen Einheiten in naturelle, d.h. diejenigen, die für alle Menschen gemeinsame Situationen als Basis haben, und konventionelle, d.h. FWK, deren Prototyp mit kulturellen, historischen, sozialen Besonderheiten dieser oder jener ethnolinguistischen Gemeinschaft verbunden sind. Die innere Form des FWK vermittelt in diesem Fall die konkreten Vorstellungen von irgendeiner nationalen Tatsache, einem Ereignis, einer Erscheinung, die einmal aktuell war und ähnliche Merkmale der anderen Erscheinung besaß, die sich für eine Verallgemeinerung als bequem erwiesen hatte: "auf etw. klebt der Kuckuck", "dazu hat Buchholtz kein Geld".

Und schließlich können selbst die Komponenten der FWK im separaten Gebrauch als Nominationsmittel der Erscheinungen der Wirklichkeit dienen, die für den Träger der russischen Sprache nicht typisch sind, und dadurch auch die nationale Färbung des Textes bedingen. In der Regel gehören zu diesen Komponenten Anthroponyme, Toponyme, Ethnonyme und die daran grenzenden geographischen, ethnographischen und sozial-politischen Realienwörter: "Frau Holle schüttelt ihre Betten aus", "nach Adam Riese", "ab nach Kassel", "das mecklenburgische Wappen machen", "böhmische Dörfer".

Man kann also auf allen drei Ebenen der semantischen Struktur der FWK national-kulturelle Seme auffinden, die die nationale Färbung des Textes determinieren. Die Analyse der Arbeit mit Informanten hat uns außerdem erlaubt, zusätzlich noch eine Ebene der semantischen Struktur des FWK auszugliedern, auf der auch national-spezifische Elemente der Bedeutung hervortreten können, und zwar die formell-sinnliche Ebene. Die getrennte und viel gewichtigere Form des FWK im Vergleich zu einem Wort ist nicht nur die Basis für verschiedene euphonische Erscheinungen (Stabreim, Assonanz, Endreim und Versmaß), sondern kann auch unmittelbar die Information über die nationale Angehörigkeit des Sprechenden vermitteln. In diesem Fall können die FWK in keinem anderen nationalen Kontext funktionieren und werden von den Sprachträgern eindeutig als "eigene" empfunden.

Hier kann man einige Fälle feststellen: eine Komponente oder der ganze Komplex hat eine Dialektform ("aus den Pantinen kippen"; "Nachtigall, ick hör' dir trapsen") "de ganze Richtung paßt mir nicht"; "Tomaten uff de Oogen haben"); eine Komponente oder der ganze Komplex hat eine Umgangssprache ("da brat' mir einer 'nen Storch (und die Beine recht knusprig)"; "da gehste am Stock"; der FWK hat eine Abkürzungsform ("M.W. – machen wir"; "J.W.D. – ganz weit draußen").

Was aber die rein euphonischen Erscheinungen betrifft, so stören sie nicht die Verwendung der FWK in anderem nationalen Kontext, obwohl eine bestimmte

Färbung von Informanten empfunden wird, und gehören wohl zum Grenzfall dieses Problembereiches. Insgesamt zeugen die angeführten Beispiele davon, daß die Untersuchung der Bedeutungsebene der sprachlichen Zeichen in der Abstraktion von der Ausdrucksform nur bis zu einer bestimmten Grenze möglich und produktiv ist. Die Form selbst kann nicht so "durchsichtig" sein und die extralinguistische Realität widerspiegeln. Wenn wir von der linguistischen Widerspiegelung der Wirklichkeit, d.h. von der Widerspiegelung auf der ideellen Seite des sprachlichen Zeichens sprechen, so müssen wir immer auch die Widerspiegelung in der lautlichen Form berücksichtigen (vgl. 3, S. 10).

Man kann also vier zueinander hierarchisch geordnete Ebenen der semantischen Struktur der FWK ausgliedern, die national-kulturelle Elemente der Bedeutung tragen können:

- 1 . formell-sinnliche Ebene;
- 2 . Komponentenbestand;
- 3 . Bedeutung des Prototyps;
- 4 . phraseologische Bedeutung.

Zum Schluß ist noch eine Gesetzmäßigkeit zu erwähnen, die A. D. Raichstein festgestellt hat (5, S. 147-148). Sie besteht darin, daß zwischen der allgemeinen funktional-semantischen Charakteristik dieser oder jener Klasse der FWK und der Ebene ihrer semantischen Struktur, auf der "der Träger" der nationalen Färbung sich zeigen kann, eine enge Wechselbeziehung besteht.

Nominativ-expressive phraseologische Einheiten (d.h. Klassen der FWK, bei denen extralinguistisch orientierte Bedeutungen denotativ-signifikativen Typs dominieren und die als einzige Nominationsmittel bestimmter typischer Situationen oder Elemente der Wirklichkeit dienen) tragen national-kulturelle Elemente der Bedeutung vorwiegend auf der Ebene der phraseologischen Bedeutung. Dazu gehören lexikalische Fügungen und Aphorismen, die für diese ethnolinguistische Gemeinschaft spezifische Erscheinungen und Situationen bezeichnen.

Für expressiv-nominative FWK (d.h. Phraseologismen im eigentlichen, engeren Sinne, die die sekundären Benennungsmittel der Elemente der Wirklichkeit darstellen und sich von den lexikalischen Mitteln vor allem durch konnotative Elemente der Bedeutung unterscheiden) ist die national-kulturelle Semantik in der gesamten phraseologischen Bedeutung eine sehr seltene Erscheinung. Sie haben dafür oft national-kulturelle Seme auf den tieferen Ebenen ihrer Bedeutungsstruktur – in der Bedeutung des Prototyps oder einzelner Komponenten.

Bei den rein expressiven FWK (d.h. phraseologischen Einheiten mit minimaler denotativ-signifikativer Bedeutung – interjektionale, modale, intensivierende FWK) trifft man national-kulturelle Semantik in der phraseologischen Bedeutung überhaupt

nicht. Das ist dadurch zu erklären, daß ihre Bedeutung allgemein-menschlichen Charakter trägt. Selten ist in dieser Gruppe auch der national-gefärbte Prototyp zu verzeichnen. Die Träger der national-kulturellen Seme sind hier in der Regel einzelne Komponenten oder die formell-sinnliche Ebene.

Es ist also festzustellen, daß bei Reduzierung des Umfanges denotativ-signifikativer Semantik in expressiv-nominativer Richtung in verschiedenen Klassen der FWK sich auch die Verlagerung der national-kulturellen Elemente der Bedeutung von den oberen nach den unteren Ebenen der semantischen Struktur der FWK vollzieht. Doch unabhängig davon, auf welcher Ebene der semantischen Struktur des FWK das national-kulturelle Bedeutungselement liegt, ist es ein ziemlich scharfer Marker der nationalen Färbung des Textes. Obwohl die berührte Problematik in der Phraseologie eine Randerscheinung bildet und die meisten FWK solche Bedeutungselemente nicht aufweisen (was an und für sich noch ein Argument nicht zugunsten der Theorie der linguistischen Relativität ist, und vor allem von Gemeinsamkeit und nicht von Verschiedenheiten in der gesellschaftlich-historischen Praxis der Menschen zeugt), kann ihre Untersuchung bestimmten praktischen Wert haben, vor allem für die Linguodidaktik und die Übersetzung.

Eine bestimmte intrakulturelle Interferenz ist für alle Formen der sprachlichen Kontakte kennzeichnend. Die beschriebene Erscheinung überschreitet aber die vertretbaren Grenzen, denn das Funktionieren der erwähnten FWK in der Sprache der Übersetzung könnte zur künstlichen "Verpflanzung" der denotativen Situationen, zum Verlust des Kolorits des Originaltextes und somit auch zum unumgänglichen Verlust der Adäquatheit führen.

Literaturverzeichnis

1. Vereščagin E.M., Kostomarov W.G. Lingwostranowedčeskaja teorija slowa. – M.: Russkij jazyk, 1980.

2. Vereščagin E.M., Kostomarov W.G. Jazyk i kultura: Lingwostranowedenije w prepodawanlji russkogo jazyka kak inostrannogo. – 3-je izd. pererab. i dop. – M.: Russkij jazyk, 1983.

3. Wzaimootnoschenlja razwitija nacionalnych jazykow i nacio-nalnych kultur. – M.: Nauka, 1980.

4. Nacionalno-kulturnaja specifika rečewogo powedenija. – M.: Nauka, 1977.

5. Rajchschtejn A.D. Lingwostranowedceskiy aspekt ustojčiwich slowesnych kompleksow. – In: Slowari i lingwostranowedenije. – M., 1982. – S. 142-153.

6. Hymes D. Soziolinguistik. Zur Ethnographie der Kommunikation. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1979.

Джерело: Methodik des Fremdsprachen-unterrichts. Kommunikations-linguistik. – T 5. – Dresdner Reihe zur Forschung, 1985. – N 8. – S. 66–72.

УСТОЙЧИВЫЕ СЛОВЕСНЫЕ КОМПЛЕКСЫ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СОДЕРЖАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (ОПЫТ СИНХРОННОГО ОПИСАНИЯ)

Реферируемая диссертация выполнена в русле страноведчески ориентированной лингвистики и посвящена системному прагмалингвистическому анализу особой группы фразеологического пласта современного немецкого языка – устойчивым словесным комплексам (УСК), обнаруживающим при актуализации в речи национально-культурные семы (НКС).

Актуальность темы определяется непосредственным социальным заказом, который поставил перед языкознанием бурный рост межкультурных связей, прежде всего, в плане осмысления национально-культурной специфики речевого поведения разных народов в интересах нужд интеркоммуникации. Функциональный подход, имеющий четкую практическую ориентацию, наиболее актуален при изучении взаимосвязи семантики языка и конкретной национальной культуры, ибо «время ставит вопрос о широком выходе общественных наук на конкретные нужды практики».¹ Особый интерес к фразеологическому пласту языка обусловлен следующими факторами. С одной стороны, фразеология, относясь к межъязыковым универсалиям, характеризуется в каждом языке отчетливо выраженным своеобразием. Многие УСК отражают в семантической структуре специфику культуры народа особенности его исторического развития, социально-экономическое устройство и господствующую в обществе идеологию, что позволяет рассматривать эти комплексные знаки в лингводидактике как важный источник страноведческой информации. С другой стороны, наиболее актуальный аспект взаимосвязи специфики национальной культуры и фразеологии – функциональный – относится к числу наименее изученных. До сих пор не проводились комплексные прагмалингвистические исследования, где бы анализировалось, как и в какой мере это национально-культурное своеобразие фразеологии проявляется в речевой деятельности на уровне синхронии, что относится к собственно структурным компонентам значения и что отчетливо реализуется в появлении у комплексного знака НКС как сигнификативного, так и когнитивного характера.

Основная цель исследования состоит в выявлении и всестороннем

¹ Горбачев М. С. Политический доклад ЦК КПСС XXVII съезду КПСС, 25 февр. 1986 г. – К.: Политиздат Украины, 1986. – С. 85.

анализе УСК с НКС в сфере немецкой фразеологии и в дифференцированной репрезентации данного пласта с учетом его функционирования в современном немецком языке ГДР и ФРГ.

Достижение данной цели предполагало решение следующих *конкретных задач*:

1. Определение гносеологического и онтологического статуса НКС в структуре значения языкового знака на основе диалетико-материалистического подхода к проблеме взаимосвязи языка и культуры и критического анализа идеалистических концепций этой взаимосвязи в современном буржуазном языкознании.

2. Рассмотрение фразеологической номинации в национально-культурном аспекте и обоснование методов описания и методики экспликации НКС во фразеологии.

3. Выявление и инвентаризации основного корпуса УСК с НКС в сфере немецкой фразеологии с целью дальнейшего анализа и систематизации отобранных фактов языка.

4. Исследование структурно-семантической организации немецких УСК с НКС, их специфики в отличие от аналогичного пласта лексики, с одной стороны, и «нейтральной» в национально-культурном плане фразеологии, с другой.

5. Изучение особенностей проявления национально-культурной семантики в различных фразеологических разрядах.

6. Анализ функциональных характеристик выделенного фразеологического пласта.

Общеметодологической основой в решении поставленных задач является диалектический и исторический материализм, прежде всего, следующие его положения: практика как основа познания и критерий истины, принцип отражения, определяющая роль общественного бытия по отношению к сознанию, марксистское определение языка как практического действительного сознания и его социальной природы, марксистско-ленинское учение о нации, о диалектике интернационального и национального, ленинское учение о двух культурах в классово антагонистическом обществе.

Исследование немецких УСК с НКС носило системный синхронный характер и осуществлялось по комплексной *методике*, включавшей следующие частные методы: а) метод корреляции языковых и социальных явлений с учетом страноведчески ориентированного подхода, т.е. исследование модели отношений «специфические явления культуры анализируемого региона (ГДР и ФРГ) – лингвистические факты»; б) компонентный анализ, включавший две основные разновидности: процедуру описания экстралингвистических признаков денотатов

(ономасиологический подход) и процедуру анализа пересекающихся значений (семасиологический подход); в) лексикографический метод, позволяющий на основе анализа наиболее репрезентативных лексико- и фразеографических источников инвентаризировать УСК с НКС; г) контекстологический анализ, связанный с выявлением особенностей функционирования УСК с НКС в контексте высказывания; д) лингвистический эксперимент, состоящий в привлечении информантов для проверки их реакций на конкретные речевые модели с перекрещивающимся национальным контекстом и выявлении на этой основе коннотативных НКС; е) метод лингвистического описания, заключающийся в планомерной систематизации исследуемых УСК и объяснения их строения и взаимодействия.

Материалом исследования послужили отобранные на основе сплошной выборки из наиболее репрезентативных лексико- и фразеографических источников 316 немецких УСК с НКС, для идентификации которых применялась комплексная методика.

Учитывая существование современного немецкого языка в нескольких национальных вариантах, объект данного исследования ограничен фразеологизмами (в широком понимании), содержащими НКС и бытующими в языке ГДР и ФРГ. Различия в национально-культурной маркированности УСК, отображающие дивергентные процессы в культуре и языке анализируемого региона, стали предметом особо пристального внимания.

В качестве источников иллюстративного материала в работе используются произведения немецкой классики, современной художественной литературы ГДР и ФРГ, пресса.

Научная новизна исследования и полученных результатов заключается в следующем: 1) впервые вскрывается механизм возникновения и особенности бытия НКС в структуре значения комплексного языкового знака на основе деятельностного подхода к детерминации значения, которое рассматривается в конкретном языке как диалектическая отражательная категория особенного; 2) выявлено основное ядро единиц в сфере немецкой фразеологии, обнаруживающих на уровне синхронии НКС, что дало возможность впервые объективно представить этот фразеологический пласт в его внутренней структуризации и взаимосвязи с учетом дивергентных процессов, протекающих в современном немецком языке ГДР и ФРГ; 3) предпринята первая попытка системного описания структурно-семантической организации и функциональных параметров немецких УСК с НКС, их номинативных и дистрибутивных характеристик.

Теоретическая значимость результатов исследования состоит в

дальнейшем изучении одной из важнейших проблем социолингвистики и семасиологии – взаимосвязи семантики языка и национальной культуры, что позволило проанализировать неисследованные закономерности их взаимодействия – особенности бытия НКС во фразеологии. Данное исследование способствовало углублению представлений и дальнейшему уточнению собственно лингвистического статуса анализируемого семантического компонента, специфики его существования в структуре значения и проявления в речи. Предпринятое лингвистическое описание УСК с НКС в сфере немецкой фразеологии расширяет отнологическую картину языка как общественного явления и пополняет таким образом теоретическую основу преподавания курсов «Общее языкознание» и «лексикология немецкого языка».

Практическая ценность настоящей диссертации заключается в том, что ее результаты имеют непосредственную направленность на повышение эффективности и качества интеркоммуникации и могут быть использованы в различных ее сферах. Разработанная методика идентификации УСК с НКС призвана способствовать улучшению их лексикографической фиксации, а также уточняет многие словарные дефиниции, в которых национально-культурная маркированность фразеологизма не нашла отражения. Материалы исследования могут быть использованы на занятиях по практике языка, теории и практике перевода, страноведению.

Фактологическая часть диссертации, представленная в Приложении, приобретает особую практическую значимость для лингвострановедческого аспекта преподавания немецкого языка как иностранного.

Апробация работы. Материалы и результаты исследования докладывались и обсуждались на научно-теоретических конференциях в Киевском государственном педагогическом институте иностранных языков (1982–1987), на научном семинаре двусторонней комиссии германистов СССР–ГДР «Актуальные проблемы лингвистики текста – теоретические основы и методико-практические возможности» (Киев, 1984), на совещании-семинаре «Прагмалингвистика – 1985» межвузовской проблемной группы (Киев, 1985), а также излагались в научных статьях, опубликованных в сборниках трудов КГПИИЯ и Дрезденской высшей педагогической школы (ГДР). По результатам диссертационного исследования создана разработка учебных и методических материалов, используемая в учебном процессе в курсе лексикологии, раздел «Фразеология», в практике преподавания немецкого языка и в научной работе студентов.

Основные положения диссертации отражены в четырех публикациях.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Появление национально-культурного компонента в структуре значения

комплексного языкового знака обусловлено отражением языковой семантикой объективных законов формирования национальных культур, с одной стороны, и процессов их диалектического взаимодействия, с другой.

2. Функциональный подход к явлению национально-культурной маркированности языкового знака позволяет выделить в сфере немецкой фразеологии пласт единиц, которые отличаются по своим структурно-семантическим и коммуникативным параметрам от других УСК.

3. Специфика национально-культурной маркированности фразеологизмов объясняется комплексным характером отражения особенностей национальной культуры четырьмя уровнями семантической организации УСК: фразеологическим сигнификатом, значением фразеологического прототипа, регулярным значением лексического компонента и фоносемантикой.

4. Между общей функционально-семантической характеристикой фразеологического разряда и особенностями его национально-культурной маркированности существует отчетливая взаимосвязь: по мере убывания объема денотативно-сигнификативной семантики в сторону экспрессивной в различных фразеологических разрядах происходит перемещение НКС от высшего к низшим уровням семантической организации УСК, что подтверждает экстралингвистическую детерминированность НКС.

5. Важнейшей и наиболее общей дистрибутивной характеристикой УСК с НКС является ограниченность их употребления соответствующим национально-культурным контекстом: у данных комплексных знаков наблюдается четкая корреляция между их микроструктурой – наличием НКС на одном из уровней семантической организации и макроструктурой, т.е. текстом, в котором они могут быть реализованы, – его общей соотнесенностью с конкретным регионом, национально-культурной окраской текста.

6. Фундаментальные различия социально-экономического устройства и антагонизм идеологий, которые привели к формированию разных национальных культур в ГДР и ФРГ, обуславливают происходящие в сфере современной немецкой фразеологии дивергентные процессы и появление в содержательной структуре немецких УСК национально-культурных сем ГДР и ФРГ.

Структура работы. Диссертация состоит из 167 страниц машинописного текста и включает введение, три главы, заключение, библиографию и приложение.

Во *введении* определяются методологическая основа работы, актуальность темы исследования, ее значимость как в теоретическом, так и в практическом планах, формулируются положения, выносимые на защиту.

В *первой главе* – общетеоретической – излагаются социологические

принципы изучения национально-культурной семантики в языке на основе диалектико-материалистического подхода к взаимосвязи языка и культуры, языка и нации, предлагается краткий обзор основных направлений исследования этой проблематики в отечественном и зарубежном языкознании, дается понятийный аппарат исследования, определяется гносеологический и онтологический статус НКС в структуре значения языкового знака.

Во *второй главе* исследуется специфика бытия НКС в структуре значения комплексного знака, рассматривается фразеологическая номинация в национально-культурном аспекте, описывается комплексная методика идентификации НКС во фразеологии, выделяются и анализируются четыре основных уровня-носителя НКС в содержательной структуре немецких УСК.

В *третьей главе* рассматриваются функциональные параметры немецких УСК с НКС с учетом трех основных фразеологических классов (единств, выражений и сочетаний), изучается специфика проявления этого семантического компонента в разных фразеологических разрядах, взаимосвязь структурно-семантических и коммуникативных характеристик у выделенных единиц.

В *заключении* обобщаются результаты проведенного исследования и намечаются направления дальнейших исследований.

Основное содержание диссертации

Номинативные единицы любого естественного языка несут в своей содержательной структуре отпечаток соответствующей этнолингвистической общности, ее материальной и духовной культуры. Эта зависимость семантики от специфики культуры говорящего на данном языке народа, несмотря на множество накопленных фактов и наблюдений, оставалась долгие годы «падчерицей лингвистики» (Н.Г.Комлев).

Идеалистические концепции взаимосвязи языка и культуры, представленные в работах неогумбольдтианского направления (Л.Вайсбгербер, Э.Сепир, Б.Уорф) и «культурной антропологии» (У.Брайт, Д.Гамперц, А.Гримшо, У.Гудинаф, Д.Хаймс и др.), не учитывают реального места этих явлений в объективной действительности и сущности их взаимодействия. Поэтому данные концепции не могут дать адекватного научного обоснования национально-культурной семантики ни в гносеологическом, ни в онтологическом аспектах.

Исторический материализм рассматривает культуру как специфический способ организации и развития человеческой жизнедеятельности. В соответствии с двумя основными видами производства культура подразделяется на материальную (техника, производственный опыт, материальные ценности) и духовную культуру (наука, искусство, философия, мораль, мифология, религия и т.п.). Культура –

явление историческое, развивающееся в зависимости от смены общественно-экономических формаций.

Большинство советских ученых рассматривает соотношение языка и культуры как соотношение части и целого, относя язык к сфере духовной культуры (С.А.Васильев, В.И.Кодухов, В.З.Панфилов, П.Н.Федосеев и др.). Главной стороной их взаимодействия как части и целого является отношение отражения: язык не определяет тип культуры как таковой, а всеобъемлюще отражает ее как явление действительности в своей семантической системе (Г.А.Брутян; Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров; Ю.Д.Дешериев).

Специфика нации как субъекта культуры обусловлена ее реальным местом в системе исторических общностей людей. Складываясь в ходе формирования общности территории, экономических связей, литературного языка, некоторых особенностей культуры и характера, нация представляет собой «неизбежный продукт... буржуазной эпохи общественного развития»². Наиболее отчетливо противоречивость нации выражает ленинское учение о двух культурах в национальной культуре буржуазного общества и о диалектике интернационального и национального, которой проникнута каждая национальная культура. Данные ленинские положения со всей очевидностью предполагают, что при изучении отражения культуры в языке необходимо каждую национальную культуру рассматривать как сложный синтез общечеловеческого, социально-классового и собственно национального (М.С.Джунусов).

В приложении к анализируемому региону ГДР и ФРГ это означает, что специфика культур данных стран с позиций носителя русского языка включает в себя следующие компоненты, которые могут быть обнаружены в языковой семантике: а) специфические явления, релевантные для всего немецкоязычного региона как факт общего культурно-исторического наследия народов до периода их национальной консолидации в пределах буржуазных государств; б) специфические явления, соотносимые с периодом формирования и развития немецкой нации до раскола Германии на два независимых государства; в) типичные и уникальные явления культуры буржуазного общества, свойственные современной ФРГ; г) уникальные явления социалистической культуры ГДР (в отличие от т.н. «социалистических направлений», общих для всех стран социалистического содружества).

Акцентируя внимание на гносеологической стороне проблемы, целесообразно подчеркнуть, что национально-культурная семантика обусловлена не «особым видением мира», не «народным духом» и т.п., а самой

² Ленин В.И. Карл Маркс // Полн. собр. соч. – Т. 26. – С.75.

диалектикой субъектно-объектных отношений, конкретной общественно-исторической практикой социума, которая является одновременно и критерием, и основой отражательной деятельности человека. В силу этого человеческое сознание как производное от общественного бытия неизбежно отражает объективно существующую в природе и обществе диалектику единичного и всеобщего, интернационального и национального, и семантика каждого языка как элемент общественного и индивидуального сознания также проникнута этой диалектикой.

Проблема состоит не столько в том, что объем значения, фиксируемый в идеальной стороне знака, варьируется от языка к языку, ибо в большинстве случаев эти различия, «существенные с точки зрения статики – структуры словаря, – оказываются несущественными с точки зрения динамики, языковой реализации» (В.Г.Гак).

Особый интерес представляет именно тот аспект идиоэтничности лексикона, который не снимается полностью в синтагматическом ряду, а наоборот, наиболее отчетливо проявляется в его тесной взаимосвязи с той или иной национальной культурой, маркируя речевой акт. Эта важная черта семантики многих языковых знаков, в частности УСК, весьма фрагментарно фиксируется в словарях. Примечательно, что в качестве эквивалентов таким единицам в двуязычной фразеографии предлагаются часто знаки родного языка, имеющие НКС собственно «своего» региона, например: «Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr – посл. Чего не знал Ванюша, того не будет знать Иван (т.е. знания нужно приобретать с молодую)»³.

Отдельные стороны этой важной семасиологической проблемы рассматривались до сих пор в основном в прикладных целях: в переводоведении – при изучении вопроса воссоздания средства другого языка национально-культурного колорита подлинника (С.Влахов, С.Флорин; Вл.Россельс; А.В.Федоров; К.Чуковский) и лингвострановедении – в связи с необходимостью выделения для лингводидактических целей языковых единиц, являющихся источником страноведческой информации (Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров, А.Д.Райхштейн, Г.Л.Томахин и др.).

Именно лингвострановедение обосновало комплексный подход к лексике и фразеологии как к вместилицу спрессованной в языковых значениях историко-культурной информации. Одновременно необходимо учитывать, что многие страноведчески значимые УСК немецкого языка, появление которых

³ Немецко-русский фразеологический словарь / Сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – М.: Рус. яз., 1975. – С. 264.

несомненно связано с особенностями истории и культуры народа, в речевой деятельности, как показывает функциональный анализ, не обнаруживают НКС, например: *etw. zum Angebinde geben, etw. auf die Bahn bringen, sich kein Blatt vor dem Munde nehmen, alle Menschen mit der gleichen Elle messen, durch die Blumen sagen, bei j-dem tief in der Kreide stehen* и др.

В имеющихся описаниях страноведчески значимых элементов семантики немецких УСК (Р.Р.Аллаярова) не проводилась четкая дифференциация между гносеологическим и собственно функциональным анализом, синхронией и диахронией, что для прагмалингвистического исследования является обязательным условием.

Представляется, что вопрос о том, какая страноведческая информация может быть обнаружена у того или иного УСК на разных уровнях его структуры, в том числе путем этимологических изысканий, и вопрос национально-культурной маркированности языкового знака на уровне синхронии – разные стороны общей комплексной проблемы. Это разграничение в ракурсах рассмотрения нашло свое подтверждение и в определении собственно страноведческой значимости единиц языка и речи с двух различных позиций: а) по их образовательно-воспитательной роли; б) по их коммуникативной роли (А.Д.Райхштейн). Очевидно, оба подхода являются составной частью интенсивно развивающегося направления современного языкознания – страноведчески ориентированной лингвистики (А.Д.Райхштейн, Г.Л.Томахин).

Высказанные соображения дали основание предложить в работе, применительно к фразеологии, концепцию более узкой, строго синхронной интерпретации национально-культурного компонента значения, ориентированной на его коммуникативную роль. Этот компонент определяется как сема (или комплекс сем), возникшая в результате отражения содержательной структурой языковой единицы особенностей культуры народа и соотносимая на уровне синхронии носителями языка со специфическими элементами своей общественно-исторической практики.

Сложность идентификации таких маркированных знаков во фразеологии объясняется тем, что УСК обладают сложной внутренней структурой, в глубине которой можно обнаружить «разнопорядковые» информации, характеризующиеся той или иной степенью специфичности.

Проведенный в работе анализ позволил выделить в общей содержательной структуре немецких УСК четыре уровня, которые могут обуславливать появление НКС, релевантных для синхронного описания: 1) фразеологический сигнификат – основное, собственно фразеологическое значение УСК, в котором он используется в речи; 2) значение

фразеологического прототипа – буквальное значение всей переменной синтагмы, положенное в основу фразеологизации; 3) значение лексического компонента – регулярное значение интегрированного в состав УСК слова при его свободном употреблении; 4) фоносемантика – дополнительная метаязыковая информация, содержащаяся непосредственно в языковой форме, «информативность» языковой формы.

Наиболее очевиден, естественно, случай, когда НКС находятся на уровне фразеологического сигнификата. Такие УСК представляют собой одну из разновидностей реалий – фразеологические реалии. Экспликация НКС базируется здесь на первом типе компонентного анализа, имеющем ономаσιологическую направленность (ср.: Р.С.Гинзбург, Ю.Найда), т.е. на описании экстралингвистических признаков денотатов, их отличительных черт относительно социокультурного региона СССР, например: Sturm und Drang – Буря и натиск (литературное движение в Германии в 18 в.); das tausendjährige Reich – н. вр. ирон. тысячелетний рейх (Германия в период господства фашизма); Aktivist der ersten Stunde – активный участник первого периода антифашистского демократического возрождения Германии; Abgeordnete im Blauhemd – член ССНМ, являющийся депутатом в органах народной власти ГДР (букв.: депутат в синей блузе); weißer Kreis – округ ФРГ, где отменены ограничения на рост квартплаты и введен «свободный жилищный рынок» и др.

Данные комплексные знаки, аналогично словам-реалиям, относятся к узуальным средствам национально-культурной номинации. Они используются в речи для репрезентации специфических элементов общественно-исторической практики социума. При этом необходимо учитывать, что многие из анализируемых УСК, как свидетельствуют, в частности, и приведенные выше примеры, содержат НКС либо региона ГДР, либо ФРГ, т.е. являются характерными лишь для одного из вариантов современного немецкого языка. Речь идет, прежде всего, о различиях, связанных с социально-экономическим устройством в этих странах, с господствующей там культурой и идеологией.

То обстоятельство, что НКС передается также низшим уровням содержательной структуры УСК, дает основание рассматривать эти компоненты значения как коннотативные, т.е. сопутствующие семы, не затрагивающие собственно реферинциальный аспект языкового выражения. Объективная идентификация таких маркированных знаков может быть осуществлена лишь на основе второго типа компонентного анализа, который имеет семасиологическую направленность и предполагает проверку сочетаемостных возможностей знака, в данном случае – проверку возможностей употребления анализируемых УСК в другом национально-

культурном контексте. Осуществить это можно, поставив лингвистический эксперимент, о преимуществах и широких возможностях которого для изучения живых языков писал Л.В.Щерба.

В речевых моделях, предлагавшихся в ходе эксперимента 40 информантам (20 из ГДР и 20 из ФРГ), немецкий УСК погружался в отчетливо выраженный русский национальный контекст, маркерами которого выступали ономастика и реалии, например: Wladimir Nikolajewitsch sagte Tanjetschka, daß er nicht für fünf Pfennig Lust habe heute nach Kiew zu fahren (ситуация общения в СССР, переводный текст). Данное высказывание однозначно воспринималось носителями немецкого языка как некорректное из-за нарушения национально культурного контекста – условия реализации в речи немецкого УСК *nicht für fünf Pfennig* и может рассматриваться как позиция его максимального различия от синонимичного сочетания *keine Lust haben*, употребление которого в приведенном предложении возможно. Таким образом может быть вычленена коннотативная НКС в общей содержательной структуре немецкого УСК, носителем которой в данном случае выступает лексический компонент в его регулярном значении (*Pfennig*).

Основным уровнем, передающим коннотативные НКС, как показал функциональный анализ, является именно компонентный состав УСК. Могут быть выделены три основные группы лексических компонентов, маркирующих комплексный знак:

1) немецкие имена собственные, т.е. слова, входящие в ядро традиционной немецкой ономастики (имена и фамилии людей, названия населенных пунктов, рек и т.п.), например: *die großen Hansen* – важные особы (букв.: большие Гансы); *Lieschen Müller* – мещане (букв.: Лизхен Мюллер); *in Vuxtehude* – на краю света (букв.: в Букстехуде); *Mancher flieht einen Bach und fällt in den Rhein* – посл. От ручья бежал, да и в Рейн попал;

2) периферийные слои немецкой ономастики, т.е. названия этнических групп в данном регионе, коллективов людей по месту их проживания, название самого языка, адъективные дериваты от топонимов и др., например: *ein blinder Hesse* – балбес (букв.: слепой гессенец); *Berliner Ränge* – сорвиголова (о девочке-подростке; букв.: берлинская задира); *auf (gut) deutsch* – понятно, по-нашему (букв.: по-немецки);

3) слова-реалии, т.е. лексические единицы, являющиеся узуальным средством наименования специфических элементов культуры народа, его истории, например: *die lumpigen paar Mark* – жалкие гроши (букв.: жалкая пара марок); *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert* – посл. Пфенниг талер бережет (ср.: Копейка рубль бережет); *fluchen wie ein Landsknecht* – ругаться

на чем свет стоит (букв.: ругаться как ландскнехт).

Появление коннотативной НКС обуславливает и значение всего прототипа фразеологизма, поскольку генетически свободные сочетания описывали специфические факты истории и культуры народа. В гносеологическом плане эта экстралингвистическая составляющая (значительно более широкая, чем у отдельного лексического компонента) представляет собой базу для переосмысления и возникновения фразеологизма, ибо переосмысление и есть один из способов отражения действительности в сознании человека, связанный с воспроизведением особенностей отражаемых предметов на основе установления связи между ними (А.В.Кунин). На уровне синхронии она соотносится с буквальным значением всего комплекса, которое ощущается на втором плане собственно фразеологической семантики и образует внутреннюю форму УСК, например: *etw. Geht aus wie das Hornberger Schießen* – что-л.: привлекавшее значительное внимание, заканчивается безрезультатно; букв.: что-л. заканчивается как Горнберские стрельбы (жители Горнберга для встречи князя так усердно тренировались, отдавая салютные залпы, что к моменту въезда князя в город салютовать было уже нечем). Необходимо, однако, подчеркнуть, что у подавляющего большинства УСК национально-культурные потенции всего прототипа отчетливо воспринимаются на уровне синхронии лишь при наличии в его лексическом составе маркированного компонента (ср.: *Hornberger* – адъективный дериват национального топонима). Именно он выступает в качестве первоначального маркера «специфичности» УСК.

Как показал анализ, национально-культурную коннотацию могут обуславливать и фоносемантические явления, т.е. случаи, когда звуковая оболочка УСК, отражая специфику бытовой сферы общения, зафиксировала просторечные или территориально-просторечные особенности собственно немецкого произношения. Такие УСК, прежде всего междометно-модальные фразы, благодаря дополнительной метаязыковой информации, содержащейся непосредственно в языковой форме, воспринимаются как национально-маркированные, например: *haste Töne!*; *siehste wohl!*; *denkste (Frida)!*; *haste, was kannst!*; *na, wie hamwer's denn?* (стяжения от *hast du, siehst du, denkst du, kannst du, haben wir*, отражающие специфику немецкой разговорной речи); *j.w.d.* (шутливое сокращение, первоначально возникшие в берлинском диалекте от переменной синтагмы *ganz weit draußen* т.е. *ganz weit draußen* – «очень далеко, на краю света») и др.

Эти примеры одновременно показывают, насколько значимой может быть роль звуковой оболочки в процессе фразообразования, в формировании

экспрессивно-оценочного макрокомпонента значения УСК. Данные наблюдения совпадают с точкой зрения других исследователей, отмечающих, что экспрессивная маркированность возникает как переход контекстуальной окраски либо во внутреннюю, либо во внешнюю форму, приметы которой всегда явно выражены, но в любом случае эта окраска осознается как дополнительная к денотативной смысловая информация (В.Н.Телия). В исследуемом языковом материале эта дополнительная информация включает также НКС.

Если в целом в немецкой фразеологии НКС могут передаваться любым из четырех уровней содержательной структуры УСК, то конкретные фразеологические разряды обнаруживают в этом плане избирательность, в основе которой лежит функциональная характеристика знака, его номинативная ценность.

Так, анализ класса фразеологических единств (собственно идиом в узком понимании) показал, что наличие НКС на уровне сигнификата более характерно для УСК, выступающих в функции экспрессивно-оценочной номинации элементов предметного ряда, в меньшей степени – для УСК, обозначающих процессы и действия, и совсем не релевантно для УСК, передающих характеристики протекания действия. Иными словами, у глагольных и адвербиальных фразеологических единств, в отличие от субстантивных, основной причиной появления НКС являются низшие уровни их семантической организации (ср.: Strammer Max – блюдо национальной кухни, jeden Pfennig undrehen – экономить, für den Alten Fritz – даром, напрасно).

В пределах класса фразеологических выражений НКС на уровне сигнификата обнаруживают, прежде всего, идеологические крылатые фразы, отражающие господствующие позиции буржуазной культуры в обществе ФРГ, в том числе неонацистские взгляды, например: Deutschland, erwache! – Германия, проснись! (лозунг фашистов). В речи такие УСК отчетливо характеризуют общественно-политические воззрения говорящего: «Schluß mit dem Ausverkauf nationaler Interessen. Wir stemmen uns gegen den Osten, aber auch gegen das Satellitendasein, das uns unsere westlichen Freunde zgedacht haben. Deutschland, erwache!» (Max von der Grün, Flächenbrand).

Немецкие пословицы и поговорки обнаруживают в подавляющем большинстве случаев лишь коннотативные НКС, передаваемые низшими уровнями содержательной структуры УСК. Связано это с тем, что назидательный смысл пословиц и частный смысл поговорок, употребляемых для экспрессивно-оценочной номинации типовых жизненных ситуаций, носит, как правило, универсальный, общечеловеческий характер, например: Was Hans für wahr hält, ist dem Franz kein Bargeld – На вкус и цвет товарищей нет; Wasser

in den Rhein tragen – носить воду в реку (ср.: ехать в Тулу со своим самоваром) и др. Фразеологическое значение междометно-модальных фраз всегда универсально, а основными уровнями, предающими коннотативные НКС, выступают здесь в большинстве случаев компонентный состав и фоносемантика: Mensch Meier!; da gehste am Stock! (возгласы удивления).

Явление национально-культурной маркированности свойственно и фразеологическим сочетаниям, выступающим в качестве составных наименований элементов предметного ряда. В одних случаях они обнаруживают НКС на уровне сигнификата (ср.: Vater Rhein – Батюшка Рейн), в других – содержат коннотативную НКС, передаваемую лексическим компонентом, который подвергается переосмыслению (ср.: Otto Normalverbraucher – средний потребитель). Фразеологические сочетания, аналогично другим разрядам УСК, могут выступать в речи не только для репрезентации элементов действительности, но и выражать специфические прагматические оценки социума, например: «Da fließt sowas Gleichmäßiges: Vater Rhein. Schiffe trägt er im Gegenverkehr» (G.Grass, Örtlich betäubt).

Проведенное исследование позволяет сделать следующие *общие выводы*:

1. Изучение национально-культурной маркированности фразеологического пласта языка представляет собой составную часть одной из важнейших комплексных проблем современной социолингвистики и семасиологии – взаимосвязи языка и культуры, языка и нации, исследование которой предполагает четкую методологическую ориентацию на диалектический и исторический материализм. Национально-культурные семы как компонент значения комплексного знака детерминируется не языком, не «народным духом», а конкретной общественно-исторической практикой социума, системой выработанных им материальных и духовных ценностей. Если в гносеологическом плане НКС – это отражение в языковой семантике особенностей культуры народа, то в функциональном плане – соотнесение этих особенностей с совокупностью материальных и духовных ценностей других исторически конкретных обществ.

2. При исследовании таких маркированных знаков во фразеологии особенно важен функциональный прагмалингвистический подход, позволяющий выявить, какие элементы многоярусной структуры УСК выступают в качестве носителей НКС, релевантных для синхронного описания, а какие – нет, т.е. дает возможность реально разграничивать синхронию и диахронию, этимологическое значение и элементы диахронии в синхронии.

3. Появление НКС в значении комплексного языкового знака обуславливают четыре уровня его содержательной структуры:

фразеологический сигнификат, значение фразеологического прототипа, значение лексического компонента, фоносемантика. Сам факт, что все выделенные уровни передают НКС, релевантные для синхронии, подтверждает ряд важных положений современной лингвистики: а) при анализе семантики нельзя полностью абстрагироваться от звуковой оболочки комплексного знака, которая также может обладать информативностью и отражать специфический черты культуры – социально-релевантные особенности речевой деятельности; б) интегрированные в состав фразеологизма лексемы не утрачивают своих значений, а представляют собой особую категорию «относительной актуализации семантики слова», что и обуславливает во многих случаях появление коннотативной НКС в структуре значения УСК; в) фразеологизмы, аналогично лексическим реалиям, могут непосредственно служить средством наименования специфических явлений материальной и духовной культуры общества и выступать в качестве одной из разновидностей таких знаков – фразеологических реалий (реалий – единств, – выражений, – сочетаний).

4. Независимо от расположения НКС в структуре фразеологического значения выделенные УСК обладают общей дистрибутивной характеристикой – их употребление ограничено соответствующим национально-культурным контекстом. В речевой деятельности данные знаки выполняют следующие функции: а) обеспечивают потребности носителей языка в национально-культурной номинации, т.е. репрезентацию в высказывании специфических элементов общественно-исторической практики; б) передают специфические прагматические оценки, релевантные для данного социума; в) выступают в качестве носителей национально-культурной окраски речевого продукта.

5. Происходящая в настоящее время дифференциация на две разные национальные культуры в ГДР и ФРГ, противопоставленные друг другу по социально-экономическим и идеологическим признакам, обуславливает появление в значении немецких УСК национально-культурных сем ГДР и ФРГ. В наибольшей степени эта дифференциация коснулась идеологических крылатых фраз, а также субстантивных фразеологических единств и фразеологических сочетаний, выступающих в качестве составных наименований элементов предметного ряда и сферы социальных явлений.

6. Выявленная фразеологическая группа занимает не центральное место в немецкой фразеологии, а относится к ее периферийным слоям. Сам факт, что число единиц, обнаруживающих при актуализации в речи НКС, во фразеологии невелико, свидетельствует, прежде всего, об универсальности человеческого мышления и общественно-исторической практики, о диалектическом единстве всеобщего и единичного, интернационального и национального, которым

проникнута каждая национальная культура, каждый язык, в том числе его фразеологический пласт.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях:

1. Лингвострановедческая семантизация устойчивых словесных комплексов в учебном процессе (на материале современного немецкого языка) // Методические рекомендации по изучению структуры, семантики, системности и функций языковых единиц в филологических курсах по германским и романским языкам в педагогическом вузе. – К.: КГПИИЯ, 1984. – С. 24-26.

2. Национально-культурный компонент содержания в семантической структуре языкового знака (на материале современного немецкого языка) // Структура и функционирование словарного состава романских и германских языков: Сб. науч. тр. ф-та романо-герм. филологии Киев. гос. ун-та. – К., 1984. – С. 84-95. – Деп. в ИНИОН АН СССР 22.05.85. № 20843.

3. Национально-культурный компонент в семантике немецких устойчивых словесных комплексов (в сопоставлении с русским языком) // Сопоставительное изучение структурно-семантических и коммуникативных единиц иностранного и родного языков: Сб. науч. тр. КГПИИЯ. – К., 1985. – С. 120-126.

4. Feste Wortkomplexe als Marker der nationalen Färbung des Textes // Methodic des Fremdsprachenunterrichts Kommunikationslinguistik: Dresdener Reine zur Forschung-Pedagogische Hochschule Dresden «Karl Friedrich Wilhelm Wander». – Dresden, 1985. – Heft 5. – S. 66-72.

Джерело: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Специальность 10.02.04 – германские языки. – К.: КГПИИЯ, 1987. – 24 с.

С. Н. Назаров

ТЕРМИНЫ-СОКРАЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Рассматривая влияние научно-технической революции на пополнение номинативных средств языка, нельзя обойти вниманием наблюдаемый в настоящее время бурный рост аббревиатур и акронимов, т.е. использование вместо сложных слов и словосочетаний их кратких аналогов в виде сокращений. Еще в начале века сокращения представляли собой весьма ограниченное число единиц, употреблявшихся, как правило, лишь в письменной речи. В настоящее время число сокращений в немецком языке составляет от 50 до 60 тысяч единиц, и их число постоянно растет. Данный процесс затрагивает не только собственно немецкую терминологию, но и многие заимствования из английского языка.

Широкое распространение сокращений-терминов объясняется непосредственным результатом действия закона языковой экономии, т.е. реакцией носителей языка на мощный поток научно-технической информации, их стремлением закрепить знания в сконцентрированной для удобства коммуникации форме на базе уже имеющихся словоформ.

Учитывая особенности формы, значения и функциональные характеристики, сокращения могут быть выделены в отдельный подкласс языковых явлений (Алексеев, Павлов). Сложносокращенное слово и его развернутая первооснова передают одно и то же понятие, однако отличаются от последней более высокой степенью демотивированности знака. Естественно, что между развернутой формой первоосновы и самим сокращением существует односторонняя зависимость. По мере узуализации сокращения эта степень зависимости снижается, но полностью не исчезает. В функциональном плане термины-сокращения представляют семантический аналог своей развернутой первоосновы и могут рассматриваться, в известной мере, как ее синонимы. Одновременно они обладают гораздо большей частотностью употребления (ср.: Pkw, Lkw, Ag).

Необходимо также учитывать, что наряду с генетической классификацией (инициальные, слоговые, усеченные сокращения и др.), данные знаки могут быть подразделены и по принципу их воспроизведения в устной речи. Ряд сокращений, как правило, нетерминологического характера, обладает лишь собственной графической формой, но в устной коммуникации воспроизводится в развернутом виде (а, а. О., d. h., ff).

Джерело: Термин – 90. Терминологические чтения (Цикл 1): «Проблемы языков для специальных целей научной и профессиональной коммуникации». – Часть II. – К., 1990. – С.180.

С. Н. Назаров

ЯЗЫКОВАЯ НОРМА И ЯЗЫКОВАЯ КУЛЬТУРА С ПОЗИЦИЙ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ

Большинство современных определений языковой нормы включает как дескриптивный, так и предписывающий ее аспекты, т.е., с одной стороны, норма рассматривается как некий комплекс, который существует в действительности и реализуется в разных сферах общения, с другой стороны, понятие нормы интерпретируется как более или менее субъективный нормативный идеал.

Учет своих аспектов позволяет рассматривать языковую норму как статистически значимый инвариант языкового употребления одних языковых

форм по сравнению с другими (Г.Ф.Майер). Языковые правила в данном случае выступают в качестве формы, которая фиксирует существующую или существовавшую норму.

Известно, что понятие нормы не ограничивается литературным языком, его устной и письменной разновидностями. Норма обладает своей типологией, в основе которой лежат формы существования языка «как системы социолингвистических систем» (Э.Г.Туманян). Иными словами, необходимо различать нормы литературного языка, разговорного языка и диалекта. В то же время целесообразно учитывать, что функциональная стратификация языка включает ряд промежуточных типов. Так, например, в немецком языке образовавшийся между литературным языком и диалектами промежуточный слой не является однородным, а характеризуется широким спектром варьирования лингвистических признаков. Этот слой, охватываемый термином «обиходно-разговорный язык», включает литературный (верхненемецкий) обиходно-разговорный язык, областные обиходно-разговорные языки и местные обиходно-разговорные языки или полудиалекты (А.И.Домашнев).

Наличие промежуточных типов речи, взаимовлияние диалектов и социолектов, наконец, само признание известного «равноправия» различных форм существования языка предполагают отказ от чисто иерархического построения концепции языковой нормы, ее переориентации от нормативного идеала на говорящего человека.

Психолингвистическая интерпретация языковой нормы как одного из важнейших аспектов вербального поведения внимает отмеченные выше противоречия. При таком подходе языковая норма может быть определена как комплекс представлений носителя данного языка о том, какие языковые и речевые формы в различных коммуникативных ситуациях являются наиболее адекватными для осуществления интенции говорящего. Чем шире комплекс этих представлений, тем шире и возможности для общения у человека в пределах данного этноса.

В свою очередь и языковая культура при таком подходе включает в себя не некий свод правил, а саму способность или умение говорящего действовать в конкретной коммуникативной ситуации в соответствии с нормой, выработанной социумом для данной сферы общения.

Джерело: Нормы человеческого общения: Тезисы докладов межвузовской научной конференции. – Горький: ГГПИИЯ им. Н.А.Добролюбова, 1990. – С. 19–20.

С. М. Назаров, В. С. Перебийніс, З. В. Партико

**ПРОЕКТ «ГЛОСА»: КОМПЛЕКС КОМП'ЮТЕРНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКІВ⁴**

1. Комп'ютерна лексикографія в Україні перебуває в зародковому стані. Єдиним винятком у цьому плані є укладений в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України комплексний комп'ютерний словник, у який входять: орфографічний парадигматичний словник (152 тис. слів), транскрипція (для кожної словоформи), синонімічний, антонімічний та фразеологічний словники. В рамках проекту «Роксолана» на факультеті іноземної філології та факультеті комп'ютерних технологій Національного університету «Львівська політехніка» вилами викладачів і студентів було створено експериментальні англо-український та українсько-англійський словники-мінімуми й близько десяти українсько-словянських словників-мінімумів (лінгвістичні бази даних й програмне забезпечення).

2. У лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету розпочато роботу над проектом «Глоса», в межах якого має бути укладено комплекс комп'ютерних іншомовно-українських й українсько-іншомовних навчальних словників і різних етапів їх вивчення.

3. Система меню «Глоса» включає дві підсистеми: меню самого словника, для якого передбачено такі пункти як *Файл, Правка, Вид, Пошук, Довідка, Допомога*, і меню лексикографічної картки з перекладом слова.

4. Шрифтовою базою словників служить шрифт за стандартом UNICODE, який включає алфавіти практично всіх мов світу. Для лінгвістичної бази даних, що включатиме різні мови, розроблено єдиний формат запису. Всі словники будуть використовувати спільне програмне забезпечення.

5. Формалізована структура лексикографічної статті передбачає статті трьох типів: для повнозначного слова, для неповнозначного слова й для відсилання. Для кращого структурування статті використовуються різні накреслення й кольори. Так, реєстрове слово подається напівжирним прямим шрифтом чорного кольору, варіанти написання чи вимови – прямим світлим шрифтом коричневого кольору, морфологічні характеристики – прямим світлим шрифтом оливкового кольору тощо.

6. Зараз завершено укладання англо-українського навчального словника-мінімуму (біля 2700 статей) для першого етапу вивчення англійської мови, тобто у школі й на першому курсі гуманітарних факультетів ВНЗ. Реєстр словника дібрано шляхом аналізу різних лексичних мінімумів, підручників

⁴ Матеріали відтворені без принтскрінів.

англійської мови для іноземців (укладених у США, Англії, Німеччині), а також частотних словників, створених з навчальною метою.

Кінцевим результатом проекту «Глоса» мають бути комп'ютерні навчальні словники на оптичних дисках (для занять у комп'ютерному класі) та і Інтернет (для дистанційного навчання й отримання довідок).

Джерело: Штучний інтелект – 2002: Материали научно-технічної конференції. – Том 2, 2002. – С. 82–84.

С. М. Назаров, В. І. Перебийнос, Т. В. Бобкова

**СЛОВНИК ТРУДНОЩІВ СЛОВОВЖИВАННЯ В СИСТЕМІ
НАВЧАЛЬНИХ СЛОВНИКІВ**

One type of learner's dictionaries is analyzed, namely, a desk-book of difficulties of English usage arising under the native language influence. It includes more than 2000 most frequent English words compared with almost their Ukrainian translations.

Постановка проблеми

Серед усіх словників, що використовуються у процесі навчання іноземної мови, в окрему групу виділяють навчальні словники. На відміну від звичайних основне призначення навчальних словників полягає в доборі й активізації лексико-граматичного матеріалу. Вони являють собою основу лексикографічного забезпечення навчального процесу.

Мета

Ефективність сприйняття й засвоєння лексико-граматичного матеріалу особливо на початкових етапах навчання іноземної мови залежить від того, наскільки навчальний словник відповідає певним методичним і дидактичним вимогам [1]: реєстр навчального словника повинен включати невелику кількість слів і рекомендації щодо послідовності їх вивчення; словникова стаття має бути короткою, добре структурованою, прозорою, показувати приклади найчастотнішого оточення лише з реєстрових слів; доцільним є включення ілюстративних додатків і звукового супроводу словникової статті в електронних словниках, програмне забезпечення яких має бути простим, доступним для учнів, а вимоги до апаратного забезпечення – не занадто жорсткими.

Викладення основних положень

Цим методичним і дидактичним вимогам відповідають такі типи

навчальних словників, що відбиває основні етапи їх укладання:

А) На початкових етапах укладання навчальних словників основну увагу було сконцентровано на доборі лексичного мінімуму для різних етапів, класів, курсів навчання іноземної мови. При цьому в основу добору лексики покладені такі принципи, як тематичний добір, сполучуваність слова, врахування особливостей семантичних структур рідної й іноземної мови, його частотні характеристики та ін. Визначення лексичного мінімуму залежало від того, яким принципом керувався укладач при доборі лексичного матеріалу [2]. Значні відмінності в реєстрах словників-довідників лексичного мінімуму говорять про необхідність наукового обґрунтування визначення лексичного мінімуму на основі максимально формалізованих, об'єктивних критеріїв. Найбільш доцільним вважаємо добір лексичного матеріалу на основі критерію частотності [3]. Цим же критерієм можна керуватися і при доборі значень багатозначного слова, що включається в лексичний мінімум.

В) наступним етапом у практиці укладання навчальних словників була поява алфавітних словників [4]. Структура алфавітних словників забезпечує доступність користування й ефективність пошуку необхідного лексико-граматичного матеріалу. У випадку створення серії градуйованих алфавітних навчальних словників для кожного етапу навчання передбачається укладання двох словників: першого на основі досліджуваної іноземної мови й другого – на основі рідної, базової мови [5]. При цьому другий словник укладається на основі перекладів у словникових статтях першого і є ситуативним, тобто відбиває особливості слововживання в мовленні, а не систему базової мови. У ряді алфавітних тлумачних словників подано граматичні довідки й коментарі щодо сфери вживання слів [6], а в перекладних – труднощі і правила слововживання [7].

С) Процес навчання іноземної мови базується на знанні рідної мови або мови-посередника. При цьому сприйняттю нового лексико-граматичного матеріалу перешкоджають певні мовні штампи і труднощі, викликані розходженнями в конструкціях словосполучень, і в уживанні граматичних форм у рідній та іноземній мові. Для подолання цих перешкод служать *словники труднощів слововживання* [8], які є результатом типологічного зіставлення лексики рідної й іноземної мови й аналізу помилок учнів внаслідок інтерференції рідної мови [9]. Вони являють собою збірники методичних коментарів щодо лексико-граматичних особливостей вживання окремих слів, груп слів, різних типів словосполучень і т.д. *Словники труднощів слововживання* завжди адресовані конкретному користувачеві – носієві базової мови.

Такий словник-довідник «Труднощі англійського слововживання для

українців» створено на кафедрі англійської філології Київського національного лінгвістичного університету. Він базується на зіставно-типологічному дослідженні найуживанішої англійської лексики, засвоєння якої передбачається програмами, у зіставленні з українськими відповідниками, а також на аналізі помилок у вживанні англійської лексики, які є результатом впливу рідної мови. Словник-довідник містить інформацію про семантичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості понад 2000 англійських слів усіх частин мови у зіставленні з майже 3000 їхніх українських відповідників. Проаналізовано кілька аспектів англійського слововживання у зіставленні з українським, які відображено у статтях-коментарях цього словника-довідника:

1. Відповідність кількох англійських слів одному й тому ж українському слову, їх певна семантична спільність як між собою, так і з українським словом, при розходженнях у деяких семантичних нюансах, сферах вживання чи стилістичних характеристиках, як, наприклад, у статті **ABILITY** n.

2. Так звані фальшиві друзі перекладача, тобто англійські слова, які мають майже однакове звучання з українськими, але істотно відрізняються за значенням, наприклад, **ACCURATE** a.

3. Спільні та відмінні риси у використанні морфологічних категорій і форм, притаманних обома мовам: число іменника, пасивний стан дієслова, наприклад, статті **ADVICE** n, **GATE** n, **GOODS** n, **BLAME** v, **DELAY** v, **PASSIVE** a.

4. Вживання аналізованих слів у певних морфологічних формах, не властивих українській мові, наприклад, у формах тривалих часів англійських дієслів певних лексико-семантичних груп.

5. Особливості сполучуваності зіставляваних українських й англійських слів залежно від їхньої семантики, морфологічних характеристик, стилістичного забарвлення, наприклад, стаття **EXAMINATION** n.

6. Розбіжності синтаксичних конструкцій, властивих українським й англійським словосполученням зі словами, близькими за семантикою, наприклад, обов'язкова наявність прийменника в синтаксичній конструкції в одній із мов при відсутності його в іншій мові, розбіжності прийменникового керування, якщо прийменник наявний у конструкціях обох мов, наприклад, статті **COMPLAIN** v, **DEPEND** v.

7. Розбіжності в побудові речення з аналізованими словами в українській та англійській мовах, наприклад, обов'язкова наявність непрямого додатка в одній мові при відсутності чи факультативності його в іншій, наприклад, статті **ADVISE** v, **DEMAND** v, **ENJOY** v.

8. Особливості вживання заперечення в українській та англійській мовах, будова заперечного речення в них, наприклад, стаття **DENY** v.

Переважна більшість статей-коментарів містять по кілька пунктів, у яких розглядаються різні семантичні, морфологічні та синтаксичні характеристики реєстрового слова. У статті-коментарі часто даються списки англійських слів, яким притаманні такі самі характеристики, як і в реєстрового слова. У статтях цих слів наводяться посилання на коментарі, у яких вони згадуються як такі, що характеризуються тими самими рисами, що й відповідні реєстрові слова. Отже, словник містить статті трьох видів: а) стаття-коментар, б) стаття-відсилка до коментаря чи коментарів, в) стаття, в якій є й коментарі, й відсилки.

Автори приділяли велику увагу відсилкам, оскільки вони виявляють ту мережу зв'язків між словами, які вказують на системність лексики. Часто від слова є відсилки до кількох коментарів, кожен з яких розкриває певні риси даного слова. Наприклад, від **BELGIAN** n є відсилки до **AFRICAN** n, **CAPITAL** a, **NATIONALITY** n. У коментарі до **AFRICAN** n згруповано слова, які утворюються від відповідної географічної назви за допомогою суфікса **-AN**; у коментарі до **CAPITAL** a даються вказівки щодо написання з великої літери ряду слів, які в українській мові пишуться з малої, а коментар до **NATIONALITY** n розкриває способи вираження національної приналежності людини.

Д) Вирішення проблеми науково обґрунтованого визначення лексичного мінімуму й добору значень багатозначного слова неможливе без укладання *словників словосполучень*, в основу яких покладено або принцип добору словосполучень, найбільш характерних на думку укладачів для даного слова [10], або критерій частотності [11]. Відомо, що більшість високочастотних слів є багатозначними. Тому при укладанні лексичних мінімумів найбільш доцільним уявляється добір найбільш частотних словосполучень, у різних конструкціях яких реалізуються різні значення багатозначного слова. Перша спроба укласти частотний словник-довідник англійських словосполучень завершилась публікацією довідника, що містить дані про частоту 426 найбільш уживаних слів і 10.000 найчастотніших словосполучень з ними. Для опису найбільш уживаних сполучень 2.000 лексичних одиниць, що складають лексичний мінімум, необхідне укладання частотних семантичних словників [12]. Одним з можливих підходів до рішення цієї проблеми може бути аналіз семантики на основі перекладу тексту.

Е) Організація науково обґрунтованого вивчення граматики іноземної мови неможлива без навчальних посібників, довідників і без добору граматичного мінімуму. На відміну від звичайних посібників *лексико-граматичні словники* містять дані про частоту вживання граматичних форм кожного аналізованого слова. Подібний довідник частоти словозмінних форм англійської мови було створено колективом авторів в електронному вигляді [13].

За формою виконання навчальні словники поділяються на три види: друковані, електронні та комбіновані – з додатком у вигляді CD [14]. Прикладом алфавітного електронного словника може служити укладений у лабораторії комп'ютерної лінгвістики КНЛУ «Англо-український навчальний словник» [15] першого рівня (призначений для учнів старших класів середніх шкіл) і другого рівня (для студентів перших і других курсів навчання у ВНЗ). Словник першого рівня містить 2,5 тисячі словникових статей, кожне слово має звуковий супровід. Програмне забезпечення дозволяє переглядати реєстр словника, статтю окремого слова і його вживання в інших статтях словника. Кожний з вище зазначених типів навчальних словників має свого адресата. Якщо, наприклад, словник-довідник лексичного мінімуму, призначений для викладачів і укладачів-авторів підручників і посібників, то інші – для викладачів й учнів і можуть бути використані як для аудиторної роботи, так і для самостійного вивчення іноземної мови.

Література

1. *Перебийнос В.И.* Принципы построения учебного словаря // Лексика и лексикография: Сб. науч. тр.- Вып 7.- М.: Институт языкознания РАН, 1996.- С.86-91.
2. *Перебийніс В.І.* Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови // Вісник КНЛУ. Серія Філологія, 1999.- Т. 2.- № 1.- С.15-16.
3. Там само.- С. 16.
4. *Фалькович М.М.* Лексический минимум по английскому языку (для языковых вузов) // Учебн. пособие для студентов I-IV курсов ин-тов и ф-тов иностр. языков.- Изд. 2-е.- М.: Высш. школа, 1964; Хидекель С.С., Гроссман Е.Я., Шарапова А.Н. Лексический минимум по английскому языку.- В 2-х ч.- М.: Высш. школа, 1965; Суша Т. Н. и др. Лексический минимум по английскому языку как второй специальности с учетом соответствий в немецком и французском языках.- Минск: Высшая школа, 1981.
5. *Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С.* Англо-український навчальний словник-мінімум.- К.: Наукова думка, 1995.
6. *Advanced Learner's Dictionary of Current English.* By A.S.Hornby and others.- L., 1948; *Longman Wordwise Dictionary for Pre-intermediate to Intermediate Learners.*- Harlow, 2001.
7. *Хидекель С.С., Кауль М.Р., Гинзбург Е.Л.* Учебный англо-русский словарь сочетаемости и трудностей словоупотребления.- М.: ООО Изд-во Астрель, Изд-во АСТ, 2002; *Перебийніс В.В., Рукіна Е.П., Хідекель С.С.* Англо-український навчальний словник з методичними коментарями та граматичними

таблицями.- К.: Вежа. 2002.

8. *Lexico-Grammatical Difficulties of English*.- L.: Prosveshcheniye, 1976; Razumovskaya R., Falkovich M., Gershevich H., Lebedinskaya E. *Common Difficulties for Students of English*.- M.: Higher School, 1976; Хидекель С.С., Кауль М.Р., Гинзбург Е.Л. Трудности английского словоупотребления.- М.: ООО Изд-во Астрель, Изд-во АСТ, 2002.

9. *Коломієць В.О.* Типові помилки при вивченні англійської мови.- К.: Вища школа, 2001.

10. *BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*. – Philadelphia, 1986.

11. *Перебейнос В.И.*, Хидекель С.С., Вайнер Л.Р. и др. Справочник наиболее употребительных английских словосочетаний.- М.: Просвещение, 1986.

12. *Алексеев П.М.* Семантические частотные словари // Статистика речи и автоматический анализ текста.- Л., 1973.- С.20-36.

13. *English Conjugation: System and Functioning (Reference-Book)*. CD-ROM.- К., 2003.

14. *Essential Dictionary for Learners of English + CD-ROM*, Bloomsbury Publishing Pls, 2003; *Oxford Student's Dictionary of English + CD-ROM*.- OUP, 2003.

15. *Назаров С.М.*, Перебийніс В.І., Партико З.В. Проект «Глоса»: система комп'ютерних навчальних перекладних словників // Вісник КНЛУ. Серія Філологія, 2003.- Т.6.- № 2.- С.33-42.

Джерело: Вісник Міжнародного Слов'янського Університету. Серія «Філологічні науки». Том. УІ. – 2003. – № 4. – С. 5–7.

Г. І. Артемчук, С. М. Назаров

**ФАКУЛЬТЕТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ – 50**

Як відомо, 1953 року до педагогічного інституту іноземних мов, який був відкритий 1 жовтня 1948 року, було приєднано факультет іноземних мов Київського державного педінституту ім. Горького разом з викладачами цього факультету. Таким чином у Київському державному педінституті іноземних мов було створено новий підрозділ – факультет німецької мови, а також нову кафедру з цієї спеціальності.

У системі теперішніх вищих навчальних закладів України, які готують

фахівців з іноземних мов, факультет німецької мови займає помітне місце. Певний час він був єдиним факультетом німецької мови серед українських педагогічних інститутів (до 1992 року їх було 30) та університетів, де іноземні мови, у тому числі німецька, вивчалися і вивчаються як фах. Сьогодні ситуація змінилася кардинально як у якісному, так і в кількісному аспекті, про що свідчать наступні цифри. Серед 5 тисяч студентів стаціонару Київського національного лінгвістичного університету майже 1500 осіб вивчають німецьку мову як першу чи другу іноземну мову, включаючи в це число 400 студентів теперішнього факультету німецької мови. Усіх цих студентів навчають 98 викладачів німецької мови, з яких 75% складають випускники факультету-ювіляра. Сьогодні в університеті працюють 5 кафедр німецької мови, з них 2 кафедри – німецької мови і німецької філології – на факультеті німецької мови та на факультеті заочного і вечірнього навчання. Приємно зазначити, що ці обидві кафедри очолюють доктори філологічних наук, професори Ніна Григорівна Іщенко та Микола Васильович Гамзюк. Трьома іншими кафедрами – германських і романських мов, німецької мови і перекладу, іноземних мов Гуманітарного інституту – керують наші випускники, кандидати наук, доценти Корнійко Ірина Валеріївна, Меньшикова Надія Василівна та Огірок Станіслав Сергійович. Ще одна риса до сьогоднішньої характеристики факультету німецької мови: тут працюють 6 професорів, з яких 3 є докторами філологічних і один – педагогічних наук: Іщенко Ніна Григорівна, Гамзюк Микола Васильович, Стеріополо Олена Іванівна, Бориско Наталія Федорівна, Пророченко Ольга Петрівна, Гаврись Володимир Іванович. Слід підкреслити, що за свої 50 років факультет став справжнім центром підготовки висококваліфікованих фахівців німецької мови: вищу освіту здобули майже 8 тисяч вчителів, викладачів, перекладачів, науковців, дипломатів, працівників засобів масової інформації, військовиків та бізнесменів.

Зрозуміло, що сьогодні має корені у минулому. Можна сказати, що минулі 50 років – це миттєвість, і це є правдою, але ми знаємо, що минулі роки були наповнені кожного дня серйозною працею, вагомими справами і певними здобутками.

Першою завідуючою кафедри німецької мови у 1953 році стала Олена Володимирівна Владова, з іменем якої нероздільно поєднана вся історія факультету німецької мови. Вона була впродовж майже 25 років не тільки фундатором і керівником кафедри спочатку німецької мови, а потім – німецької філології, до неї йшли зі своїми справами і студенти, і колеги навіть і тоді, коли доцент Владова О.В. не була завідуючою кафедри. Ми й сьогодні нерідко звертаємося до Олени Володимирівни за порадою чи допомогою. Серед перших викладачів німецької мови були проф. Пророченко О.П., старші

викладачі Пашніна Інеса Петрівна, Трофімова Тетяна Вячеславівна, Мамалига Лідія Миколаївна, Бакуліна Зоя Петрівна, Скляр Людмила Людвігівна, Михайлюк Валентина Григорівна, Кудренко Григорій Кіндратович, доцент Козинська Ніна Григорівна.

1962 року відбулася реорганізація, внаслідок якої було створено дві кафедри: практики німецької мови – на чолі з кандидатом педагогічних наук доцентом Будановою Гертрудою Максиміліанівною та кафедра німецької філології, яку очолила кандидат філологічних наук доцент Савцова Марія Павлівна.

Після смерті доцента Буданової Г.М. у 1967 році кафедру практики німецької мови очолювала протягом 10 років професор Пророченко Ольга Петрівна, а з 1977 року на цій посаді перебувала кандидат філологічних наук доцент Безсмертна Нінель Василівна, її змінила на цій посаді випускниця факультету німецької мови, кандидат філологічних наук доцент Лимонченко Валентина Олексіївна. Протягом останніх 20 років кафедрою практики керували професор, доктор філологічних наук Стеріополо О.І., кандидати філологічних наук доценти Болотцева Т. П. і Кудіна О.Ф. та доктор педагогічних наук професор Бориско Наталія Федорівна. Протягом останніх двох років її очолює доктор філологічних наук професор Гамзюк Микола Васильович.

Доцента Владову О.В. змінив на посаді завідувача кафедри німецької філології у 1977 році професор Гаврись В.І., який перебував на цій посаді протягом 10 років. З 1987 р. кафедрою успішно керує доктор філологічних наук професор Іщенко Ніна Григорівна.

Коротко про деканів факультету, які теж зробили чималий внесок у його розвиток. Перші два роки відділення німецької мови входило до складу факультету англійської мови; протягом 1955/56 навчального року, коли факультет німецької мови став самостійним навчально-науковим підрозділом, його очолював кандидат філологічних наук доцент Харенко Михайло Федорович. З 1956 року деканом названого факультету був старший викладач Попков Іван Абрамович, якого змінив на цій посаді професор Гаврись В.І. Останній працював деканом з 1960 р. до 1968 р., потім – з 1973 р. до 1976 року. З 1969 року до осені 1983 року (з перервою у три роки) факультет німецької мови очолював протягом 11 років кандидат філологічних наук професор Артемчук Г.І. У 1983 році його змінила кандидат філологічних наук доцент Кудіна О.Ф., восени 1988 р. деканом був обраний кандидат філологічних наук доцент Назаров С.М. З осені 1995 року деканом працює кандидат історичних наук доцент Васильчук В.М.

У ці ювілейні дні варто назвати викладачів-ветеранів Олену Володимирівну Владову, Ніну Григорівну Козинську, Ярославу Михайлівну

Погребенник, Нінель Василівну Безсмертну, Олександрю Митрофанівну Давиденко, Марію Іванівну Коновалову. Щиро вітаючи їх із сьогоднішнім святом, ми від імені студентів та усіх випускників факультету німецької мови сердечно дякуємо їм за нелегку багаторічну благородну викладацьку працю.

Вважаємо також за честь подякувати сьогодні за багаторічну сумлінну викладацьку діяльність, значну виховну і громадську роботу таким викладачам факультету: професорам, докторові педагогічних наук Вольфу Абрамовичу Бухбіндеру і доктору філологічних наук Харитоновій Ірині Яківні, які зробили великий внесок у науково-методичну роботу факультету і підготовку кандидатів наук. Ми називаємо сьогодні кандидата філологічних наук доцента Лимонченко Валентину Олексіївну, ст. викладача Доровську Людмилу Василівну, доцента Михайлюк Валентину Григорівну, ст. викладача Родіопову Раїсу Леонідівну, викладачів Мартинову Людмилу Іванівну, Мартіашвілі Леніну Євдокимівну, Яблокову Ельвіру Миколаївну.

Ювілейні спогади спонукають привітати і побажати нових творчих здобутків і доброго здоров'я нашим шановним випускникам: і тим, хто працює у школах та університетах України, і тим, хто живе і працює у Києві, і всім випускницям і випускникам факультету, які працюють викладачами німецької мови і методики її викладання у нашому університеті – професорам, доцентам, старшим викладачам, асистентам.

На жаль, відзначаючи ювілей факультету, ми змушені назвати і тих колег, які протягом останніх 20-25 років пішли з життя. Ось їх імена: ст. викл. Бакуліна Зоя Петрівна, доцент Безденежних Маргарита Леонідівна, доцент Буданова Гертруда Максиміліанівна, ст. викл. Горяна Ніна Сергіївна, ст. викл. Грудиніна Галина Костянтинівна, ст. викл. Діденко Світлана Дмитрівна, ст. викл. Іоненко Ніна Максимівна, доцент Катуніна Тамара Володимирівна, ст. викл. Кудренко Григорій Кіндратович, ст. викл. Мамалига Лідія Миколаївна, доцент Найдів Борис Павлович, доцент Оганджянян Флора Григорівна, ст. викл. Пашніна Інеса Петрівна, ст. викл. Попков Іван Абрамович, доцент Савцова Марія Павлівна, ст. викл. Скляр Людмила Людвігівна, ст. викл. Смирнова Людмила Вячеславівна, ст. викл. Трофімова Тетяна Вячеславівна, доцент Харенко Михайло Федорович.

Хоч цих колег немає більше серед нас, проте їх імена живуть у нашій пам'яті, вони живуть у тих працях, підручниках і посібниках, які вони створили і залишили після себе і, головне, – у пам'яті і ділах своїх численних учнів.

Упродовж майже 20 років історія нашого університету тісно пов'язана з іменем Олексія Корнійовича Романовського, доктора філологічних наук, професора, визначного діяча вищої педагогічної освіти в Україні, мудрого

керівника, який очолював інститут у 1964-1970 та 1977-1988 роках. Перебування О.К.Романовського на посаді ректора знаменувало собою новий етап в історії розвитку всього нашого вищого навчального закладу: це етап його всебічної розбудови на всіх рівнях його структури. Продовжувала вдосконалюватись система комплексного викладання іноземних мов; широко здійснювалась науково-дослідна діяльність, яку успішно очолювала і координувала проректор з наукової роботи професор Дворжецька М.П.

60-80-ті роки ХХ ст. були періодом розширення міжнародного співробітництва. З 1967 року факультет німецької мови отримав в особі Дрезденської вищої педагогічної школи закордонного вуза-партнера. Розгорнулося цікаве і плідне для студентів і викладачів факультету німецької мови та Дрезденської вищої педагогічної школи співробітництво. Його наслідком став, зокрема розвиток нового напрямку наукових досліджень – лінгвістики тексту. Конкретним виявом цих наукових контактів стала спільна праця доцента кафедри німецької філології Нінель Василівни Безсмертної і доцент ДВПШ Едіт Вітмерс «Übungsbuch für Textlinguistik» (1979 р.), якою студенти користуються, можна сказати, до теперішнього часу.

З повним правом можна стверджувати, що з нашого боку багаторічним організатором і душею співробітництва була доцент Владова О.В., з німецького – професори М.Пфютце, Г.Лібш, директор департаменту міжнародного співробітництва Егон Кіршнер.

До свого 50-річчя факультет німецької мови прийшов, як було зазначено раніше, з певними досягненнями. Оновлюється зміст підготовки фахівців: розроблені новий навчальний план і програми; здійснено перехід до багатоступеневого навчання майбутніх фахівців. Створені кваліфікаційні характеристики бакалавра, спеціаліста і магістра. Розширилась і стала більш зорієнтованою на потреби вищої і середньої загальноосвітньої школи наукова робота викладачів кафедр. У цьому аспекті досить назвати праці професора Бориско Н.Ф.: підручник німецької мови для I-II курсів, виданий 2001 року; її посібники для широкого кола, для тих, хто вивчає німецьку мову не як фах; посібник доцентів Іваненко С.М. та Карпусь А.К. «Лінгвостилістична інтерпретація тексту» (1999 рік); підручник німецької мови для студентів V курсу, автори – проф. Іщенко Н.Г., доценти Карпусь А.К. та Перковська І.Д., рік видання – 2001; два посібники синтаксису німецької мови, написані доцентом Назаровим С.М. і викладачем Бондар В.Г.: «Синтаксис складного речення» (2000 р.) і «Синтаксис простого речення» (2003 р.). Готуються до друку: підручник з теоретичної фонетики сучасної німецької мови, автор – професор Стеріополо О.І.; підручник з практики усного та писемного мовлення

для студентів-магістрантів, автори – проф. Іщенко Н.Г., доценти Карпусь А.К. та Перковська І.Д.; підручник з лексикології німецької мови, автори – професори Іщенко Н.Г., Артемчук Г.І., Пророченко О.П.

Нині роль факультету німецької мови, як і інших факультетів Київського національного лінгвістичного університету, зростає, оскільки завдання підготовки фахівців з іноземних мов для молоді української держави залишається актуальним.

Джерело: Іноземні мови. – 2003. – № 4. – С.3–4.

С. М. Назаров, В. І. Перебийніс, З. В. Партико

ПРОЕКТ «ГЛОСА»: СИСТЕМА КОМП'ЮТЕРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКІВ⁵

The article covers the stage of computer lexicography in the Western countries, Russia and Ukraine. The project “Glossa”, now under implementation at the Kyiv National Linguistics University, is addressed in detail. In particular, the dictionary menu, the lexicography entry format, the dictionary compiling phases, as well as of “Glossa” windows’ samples are presented. “Glossa” is designed to rely on UNICODE fonts enabling to use of any alphabets including all hieroglyphical ones. The advantages of computer dictionaries are listed.

Вступ. Сучасний стан інформаційних технологій змушує визнати, що закон про використання мов у нашій державі в ділянці явно відстає від назрілих потреб часу. В Україні, як відомо, в усіх навчальних закладах, і середніх, і вищих, вивчають іноземні мови, Україну відвідує багато іноземців, є багато дипломатичних представництв, проте необхідного комп'ютерного лексикографічного забезпечення (перекладних словників) – явно не вистачає. Про актуальність завдань сучасного рівня розвитку лексикографії свідчить і те, що в план робіт Мовно-інформаційного фонду НАН України включений пункт про створення шести систем комп'ютерного перекладу.

Об'єктом розгляду в нашій статті будуть комп'ютерні словники, а предметом – технологія їх укладання й конструювання. Мета статті полягатиме в тому, щоб повідомити читачам особливості укладання комп'ютерних словників, а також описати конструктивні особливості побудови системи комп'ютерних навчальних перекладних словників. Новизна статті полягає в тому, що в ній вперше буде описана вітчизняна система комп'ютерних

⁵ Стаття відтворена без пінтскрінів.

навчальних перекладних словників «Глоса».

Стан комп'ютерної лексикографії у світі. З середини 80-х років у світі на комп'ютерних носіях інформації (дисках, зокрема оптичних) випускають словники тлумачні, перекладні та інших видів. Одним з перших класичних прикладів таких словників може служити *комп'ютерний* тлумачний словник Вебстера. Більш сучасним прикладом є словник EuroTranslator, призначений для перекладу на 13 мов (розробник — фінська фірма Sandstone Ltd). Встановлюють такі словники на персональних стаціонарних чи портативних комп'ютерах. Фактично для всіх найбільших мов світу такі словники укладені і з ними працюють найширші кола користувачів.

Крім комп'ютерних, зараз випускають також цілу низку так званих *електронних* словників, реалізованих у вигляді мікрокомп'ютерів (розміром із блокнот) з пристроєм постійного запам'ятовування, в який записаний текст словника. Кількість слів у таких словниках залежить від обсягу пристрою постійного запам'ятовування й перебуває в межах від кількох десятків тисяч записів до кількох сотень тисяч записів (найбільше – 650 тисяч). При цьому такі словники можуть бути багатомовними (до 10 мов одночасно) й містити найбільш часті типові вирази, наприклад для туристів.

Деякі з цих словників, зокрема на базі російської мови, є і на ринку України.

У 1998 р. в Україні розпочато проект «Роксолана», в рамках якого створений експериментальний комп'ютерний англо-український та українсько-англійський словник-мінімум на три тисячі слів.¹ На ринок програмних продуктів він не надійшов. Крім того, в рамках цього проекту підготовано близько десятка українсько-слов'янських словників-мінімумів (хорватський, сербський, болгарський, польський, словацький; укладання продовжується, хоча словники ще вимагають суттєвого доопрацювання) [Васильєва и др. 1997; Васильєва та ін. 1998].

З неперекладних словників зараз Мовно-інформаційним фондом НАН України підготований комп'ютерний орфографічний парадигматичний словник української мови з паралельними словниками синонімів та фразеологізмів (обсяг - 120 тис. слів). Словник укладений у вигляді бази даних і його планується розповсюджувати на оптичних дисках.

Українські комп'ютерні словники укладаються також у Канаді. Так, у середині 90-х там було створено електронний англо-український словник на кілька десятків тисяч записів.

Проект «Глоса». У Київському національному лінгвістичному університеті (лабораторія комп'ютерної лінгвістики) ведуться роботи над проектом «Глоса», в межах якого має бути укладений комплекс комп'ютерних навчальних перекладних

словників загального призначення для різних мов та різних рівнів їх вивчення. (Загальна структура проекту показана на рис. 1).

Теоретичні засади укладання цих словників такі:

- 1) створювані комп'ютерні словники повинні відповідати принципам укладання навчальних словників [Перебийніс 1999];
- 2) словники повинні відповідати певним етапам вивчення іноземної мови;
- 3) навчальні словники повинні укладатися за принципом концентричності;
- 4) для кожного етапу ці словники відрізняються: а) обсягом реєстру; б) структурою словникової статті (кількістю варіантів написання й вимови, кількістю і характером значень, вільних словосполучень та ідіом).

Проект «Глоса» заплановано розробляти на таких програмних засадах:

- шрифтовою базою словника повинен служити шрифт за стандартом UNICODE, який включає алфавіти практично всіх існуючих мов світу;
- проект повинен базуватися на єдиному програмному забезпеченні, іншими словами, словники на будь-яких алфавітах (від латинських до слов'янських, арабських та ієрогліфічних) використовуватимуть для свого експонування єдину програму;
- у рамках проекту всі словники матимуть єдиний формат.

На першому етапі як лексикографічну базу буде використано англо-український та українсько-англійський навчальні словники [Англо-український ...2001], які заплановано суттєво вдосконалити. Зараз набрано близько 6 тис. лексикографічних статей. Проводиться конвертування записів у формат словника. Завершився цей етап у кінці 2002 р.

Крім цих словників, до проекту залучений згаданий вище комплекс українсько-слов'янських словників, укладених під керівництвом Л. П. Васильєвої (Львівський національний університет ім. І. Франка). Ці словники не є навчальними і ще вимагають доопрацювання.

Результатом проекту «Глоса» повинні стати комп'ютерні навчальні словники на оптичних дисках (для занять у комп'ютерних класах навчальних закладів) та в Інтернет (для дистанційного навчання). У майбутньому можливим є також створення повних перекладних словників для перелічених мов на комерційних засадах. Створення галузевих навчальних словників (для технічних, економічних та інших ВНЗ) залишається на часі.

Система меню «Глоса». Система меню включає дві підсистеми: підсистему меню словник; підсистему меню лексикографічної картки.

Підсистема меню словника передбачає такі пункти:

Файл

Відкрити (існуючий словник)

Закрити (відкритий словник)

Вихід

Правка

Вирізати

Копіювати

Вставити

Вид

Панель інструментів

Рядок стану

Словник завжди зверху

Параметри

Транскрипція (експонувати/не експонувати)

Приклади (експонувати/не експонувати)

Звук (увімкнути/вимкнути)

Мова (українська/іноземна)

Лексикографічні картки (закривати попередні / не закривати

попередні)

Пошук

Переклад

Наступний запис

Попередній запис

Початок словника

Кінець словника

Слово (пошук введеного слова в інших статтях словника)

Довідка

Префікси

Суфікси

Імена

Географічні назви

Допомога

Як користуватися словником

Показчик

Структура статті

Про програму

Підсистема меню лексикографічної картки передбачає такі пункти:²

Копіювати

Виділити все

Допомога

Формат запису словника. Для створення формату запису лексикографічної статті перекладного словника за допомогою пошукових систем Інтернет був проведений пошук відповідних стандартів у Міжнародній організації з питань стандартизації (ISO). Як засвідчили результати пошуку, нормативних документів про укладання таких словників немає. У цьому плані виявилися цікавими команди для укладання англо-російського та російсько-англійського словника Lingvo.

На основі аналізу низки комп'ютерних перекладних словників розроблена формалізована структура лексикографічної статті. Ця структура передбачає статті трьох типів:

1) для повнозначного слова (включає такі поля: реєстрове слово, транскрипція, граматична інформація, переклади, інформація про словосполучуваність, ідіоми);

2) для неповнозначного слова (включає такі поля: реєстрове слово, транскрипція, граматична інформація, примітки, переклади, інформація про словосполучуваність, ідіоми);

3) відсилаючі статті (включає статті трьох видів: для нерегулярних морфологічних форм, для реєстрових слів з різними варіантами написання без морфологічного коментаря, для аббревіатур).

Деякі поля в записі лексикографічної статті виділено жирним накресленням, а також кольором: варіанти написання чи вимови – коричневим, морфологічні характеристики – оливковим, переклади – чорним товстим, приклади словосполучень і речень – сірим прямим, примітки – сірим курсивним, ідіоми – чорним підкресленим тощо.

Етапи створення комп'ютерного навчального перекладного словника. Найперше відзначимо, що всі параметри словника повинні залежати від того, для кого він призначений: початковий, середній чи вищий рівень підготовки. Тому повинен бути комплекс навчальних словників, побудованих концентрично, наприклад для початкового, середнього й вищого рівнів вивчення мови.

Опишемо етапи й принципи укладання навчальних словників.

Відбір реєстру (2000-3000 слів для першого етапу навчання, до 5000 – для другого і до 10 000 – для третього). У реєстр повинні ввійти найуживаніші слова, які відібрані на основі їх частотності й відповідають тематиці навчальних програм. Сюди не повинні входити застарілі слова, тому реєстр треба перевіряти за найсучаснішими словниками, виданими за останні роки. Крім того, для аналізу лексики паралельно варто використовувати сучасні закордонні підручники обраної мови для іноземців.

Відбір значень багатозначних слів, які треба включити в словник. Кількість цих значень повинна бути мінімальною для початківців і поступово зростати у словниках, призначених для вищих етапів викладання мови. З цією метою потрібно було б використовувати семантичні частотні словники, проте, на жаль, таких словників практично немає. Отже, їх укладання є передумовою створення навчальних словників.

Відбір словосполучень, як у вигляді синтаксичних моделей, так і у вигляді конкретних словосполучень. При цьому лексичне наповнення словосполучень не повинно виходити за межі реєстру цього словника, щоб тим, хто вивчає іноземну мову, не треба було звертатися до інших словників, тобто щоб розуміти кожне слово у словосполученні. Словосполучення теж повинні бути широковживаними, не застарілими й відповідати навчальним програмам. Корисно для відбору і реєстрових слів, і словосполучень користуватися наявними частотними словниками слів і їх сполучуваності, коли останні існують.

Відбір перекладів слів. Іноді переклад слова повинен складатися з низки синонімічних слів, щоб повніше розкрити значення реєстрового слова, але при цьому не слід нагромаджувати велику кількість синонімів. Інколи краще дати примітку (пояснення), ніж використовувати синонімічний ряд.

Завдання граматичної інформації для реєстрових слів. Сюди треба віднести не тільки назву частини мови і нерегулярних форм словозміни (наприклад: нерегулярні дієслова, множина іменників, ступені порівняння прикметників), а й наведення тих синтаксичних конструкцій, у яких слово вживається. Частково ці конструкції даються як моделі сполучень, а в деяких випадках як ілюстративні приклади-речення. При цьому, як і при відборі реєстру слів, слід орієнтуватися на граматичний мінімум і відбирати у словник насамперед ті словозмінні форми й синтаксичні конструкції, які є найуживанішими. Часто автори підручників цього принципу не дотримуються. Наприклад, у багатьох підручниках англійської мови для першого етапу навчання дають форми теперішнього тривалого часу, які насправді дуже рідко вживаються у мовленні [Перебейнос 2000], а тому їх варто давати на другому чи навіть на третьому етапі навчання.

Редагування словника. Слід враховувати, що словникова стаття навчального словника повинна бути короткою, добре структурованою, зрозумілою для користувача. Статті треба узгодити з трьома формами різновидів словникових статей (див. вище). Під час редагування треба враховувати також особливості комп'ютерного словника: а) якщо в друкованому словнику завжди актуальною є економія паперу, то в комп'ютерному потреби економити місце нема (наприклад, замість тильди

завжди ставлять повне слово); б) для комп'ютерного словника ряди сполучуваності можна розбивати на окремі словосполучення з їх перекладами, в той час як для паперового словника варто давати тільки ряди словосполучень.

Конвертування словникової статті у формат запису словника (про формати див. вище).

Виготовлення словника (конструювання програмного забезпечення для експонування словника, підсистеми допомоги, розроблення програм інсталювання словника, розроблення супровідної технічної документації).

Випробовувальна експлуатація словника. Вона полягає в завантаженні словника в різні типи комп'ютерів і операційних систем з метою виявлення його недоліків та їх усунення.

Супровід комп'ютерного словника. Цей етап передбачає корекцію як лексикографічного, так і програмного забезпечення словника за результатами виробничої експлуатації.

Перші результати. Для користувача перекладний словник подається у формі двох вікон: у першому вікні подається в алфавітному порядку перелік реєстрових слів, а в другому – лексикографічна картка потрібного слова (його переклад з усіма потрібними полями). Вікно словника може бути наявним на екрані комп'ютера у трьох поданнях: як згорнуте, неповноекранне й повноекранне, а вікно лексикографічної картки – лише як неповноекранне. Можлива одночасна наявність на екрані кількох лексикографічних карток.

Традиційні команди операційної системи дають змогу виділити будь-яку частину лексикографічної картки, копіювати її в буфер обміну, а з нього – вставляти в будь-яку іншу потрібну програму.

Розроблене програмне забезпечення дає змогу експонувати не лише літери кириличного та латинського алфавітів, а й літери чи ієрогліфи (приблизно 60 тис), які входять у склад шрифтів UNICODE.

Висновки. 1. До переваг комп'ютерних словників належать:

- відсутність обмежень на обсяг лексикографічної статті (у паперовому словнику обсяг статті намагаються зменшити з метою економії паперу, використовуючи замість повторень слів знак тильди, а також вводячи низку скорочень);
- можливість використання гіпертекстових посилань (наприклад для ідіом), тобто звертання до перекладів, не включених у статтю;
- можливість паралельного перегляду слова одночасно в кількох, наприклад, галузевих, словниках;
- наявність програмних засобів (індексного файлу), що забезпечує швидкість пошуку слова у словнику, меншу однієї секунди;
- можливість аудіо- чи відеосупроводу слова (такий словник може подавати

орфоепічно коректну вимову слова, а при потребі й пояснювати слово ілюстрацією);

- пошук іншомовного реєстрового слова в інших статтях словника;
- пошук українського перекладу реєстрового слова в інших статтях словника.

2. Вимагає першочергового вирішення питання про створення групи лексикографів, які для проекту «Глоса» змогли б укласти перекладні навчальні словники згідно з вказаним переліком мов.

3. Видається доречним регулярно (раз на рік) проведення науково-практичних конференцій «Теорія і практика укладання комп'ютерних українсько-іншомовних та іншомовно-українських словників».

4. У зв'язку з використанням у навчальних закладах комп'ютерних перекладних словників стане актуальним створення комп'ютерних підручників і тренажерів, які ґрунтуватимуться на лексиці цих словників.

ПРИМІТКИ

¹ Робота була виконана в рамках курсових робіт студентами факультету іноземної філології Львівського національного університету ім. І. Франка та факультету комп'ютерних технологій Національного університету «Львівська політехніка». В роботі використано словник-мінімум, описаний у статті Ардан та ін. 1996.

² У лексикографічній картці присутній текстовий курсор, для якого забезпечена можливість вільного переміщення. Для нього дозволена лише операція виділення тексту. Всі інші операції (наприклад, будь-яке виправлення в картці) є заблокованими.

ЛІТЕРАТУРА

Англо-український та українсько-англійський словник (2001) / Перебийніс В. С., Рукіна Е. П., Тіменко І. В., Хідекель С. С. – Х., 2001.

Ардан Р. В. та ін. (1996) / Бацевич Ф. С., Партико З. В. Комп'ютерний словник-мінімум української мови // Мовознавство, 1996. – № 4-5. – С. 34-40.

Васильєва Л. и др. (1997) / Виталиш Л., Кожемьяко В., Лопатниченко С., Львова Я., Партыко З. Украинско-иноязычные словари-минимумы // Язык. Культура. Взаимопонимание: Материалы международной конференции. – Львов, 1977. – С. 345-346.

Васильєва Л. та ін. (1998) / Кудряк Р., Партико З. Українсько-інослов'янські комп'ютерні словники-мінімуми // Vocabulum et vocabularium: Сборник научных трудов по лексикографии. – Х., 1998. – Вып. 6. – С. 91-92.

Перебийнос В. И. (2000) Употребительность словоизменительных форм

английского глагола как основа отбора грамматического минимума / Язык. Глагол. Предложение. К 70-летию Георгия Георгиевича Сильницкого. – Смоленск: 2000. – С. 194-210.

Перебийніс В. С. (1999) Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови / Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 12-18.

Джерело: Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2003. – Том 6. – № 2. – С. 33–42.

Г. І. Артемчук, С. М. Назаров

**ПРО ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації належить до одного з найважливіших складників державного будівництва та виступає, хоч опосередковано, гарантом економічної та політичної незалежності, стабільного розвитку, процвітання держави та кожного її громадянина. Упродовж останнього десятиріччя у цій сфері зроблено чимало, і, без сумніву, є чим пишатися. Хотілося б торкнутися тих завдань, які досі залишаються нерозв'язаними. Йдеться про наукові галузі та спеціальності, з яких в Україні нині не вистачає фахівців вищої кваліфікації.

Проілюструємо наш досвід підготовки фахівців вищої кваліфікації на прикладі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання іноземних мов. Наукові школи та центри, які в колишньому СРСР розробляли методику викладання іноземних мов, можна було ще й тоді перелічити на пальцях. Склалося так, що одним із них був колишній Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, а нині – Київський національний лінгвістичний університет (КНЛУ). Бурхливе зростання загальної кількості спеціалізованих учених рад в Україні ніяк не торкнулося цієї спеціальності, оскільки фактично здійснити вимогу ВАК України щодо персонального складу ради (2/3 її членів є штатними працівниками навчального закладу), інші вищі навчальні заклади чи наукові установи не змогли через свій слабкий науковий потенціал. Виконати цю вимогу ВАК нелегко навіть КНЛУ, де захисти кандидатських і докторських дисертацій з методики викладання іноземних мов здійснюються з 1972 року. Об'єктивним чинником такого стану є наявність лише 7 докторів наук за згаданою науковою спеціальністю, які живуть і працюють в Україні, з них 4 – у Києві.

Розуміючи обставини, що склалися, ВАК України пішла назустріч,

включивши до складу єдиної в нашій державі спецради (а в нездоровій інтерпретації – «ради-монополіста») науковців із базових для методики наук – лінгвістики, педагогіки та психології, які мають фахову іншомовну освіту та публікації з лінгводидактики. Залучення таких учених до експертизи дисертацій на всіх етапах їх розгляду в ситуації, що склалася, сприяє підвищенню якості цих праць. Щорічно у спецраді захищається в середньому до десяти кандидатських дисертацій, за останні п'ять років захищено 3 докторські дисертації, автори яких розпочали створення поряд із наявними своїх наукових шкіл у Харкові та Києві. Проте й ці здобутки галузі, на жаль, не стали достатнім підґрунтям для швидкого збільшення кількості спецрад з методики.

Який же є вихід? Якщо у вищих навчальних закладах (ВНЗ) чи науковій установі працюють принаймні два доктори наук і кілька кандидатів наук з відповідної спеціальності, рада, як виняток, може бути відкрита за умови введення до її складу провідних учених із базових галузей, до сфери наукових інтересів яких належить і дана спеціальність.

Наступна пропозиція стосується власне процедури відкриття спецради. Одна справа, коли відкривається нова рада з нової спеціальності, й зовсім інша справа, коли йдеться про перереєстрацію наявної спецради. Очевидно, процедури відкриття та перереєстрації мають бути різними, принаймні процедура перереєстрації повинна бути простішою, оскільки особовий склад ради зазнає незначних змін, а на момент завершення її повноважень зупиняється весь процес атестації кадрів вищої кваліфікації (інколи на 2-3 місяці). Для полегшення роботи експертної ради ВАК з педагогічних наук вважаємо доцільним ввести до її складу одного доктора наук безпосередньо з методики викладання іноземних мов.

Актуальним є також питання призначення опонентів і провідних установ. Для дефіцитних спеціальностей має укладатися список офіційних опонентів, який включав би лінгвістів, педагогів, психологів (за наявності у них базової іншомовної освіти та публікацій зі спеціальності). Аналогічна пропозиція стосується й переліку провідних установ, відгук яких мали б право підписувати науковці за окресленої умови. Це б звільнило ВАК і спецради від постійних узгоджень.

Звернемося ще до одного, не менш важливого етапу підготовки дисертації – етапу її попередньої експертизи на кафедрі установи, в якій виконувалася дисертація чи до якої був прикріплений здобувач. Не можна не погодитися з проф. В.А. Журавлем (див. Бюлетень № 12 – 2003) щодо обов'язкового обговорення дисертації на профільній кафедрі, до штату якої входять принаймні один доктор та кілька кандидатів наук зі спеціальності дисертації. У разі неможливості дотримання цієї вимоги пропонуємо залучати відповідних

науковців (у тій же кількості) з інших кафедр, ВНЗ чи наукових установ. Так, у КНЛУ практикуються розширені засідання кафедр, де для експертизи дисертації залучається максимальна кількість науковців зі спеціальності. Усім здобувачам наукового ступеня з інших ВНЗ, на кафедрах яких бракує науковців зі спеціальності дисертації, ми рекомендуємо обов'язкове попереднє обговорення на профільних кафедрах нашого університету, що дає змогу значно підвищити якість попередньої експертизи. З нашої точки зору, це – єдиний на сьогодні вихід із ситуації.

Пропозиція одного з учасників дискусії щодо подання до наукових центрів України рукопису дисертації до її захисту нині є нереальною через недостатнє матеріальне забезпечення здобувачів наукового ступеня чи навіть самих ВНЗ і наукових установ. Можливим рішенням могло б стати оприлюднення тексту дисертації на сайті ВНЗ чи наукової установи, де працює автор або там, де відбуватиметься захист, як це вже практикується у провідних університетах Західної Європи. Проте за сьогоднішніх умов і рівня правової культури такий крок може мати і негативні наслідки.

Великий попит на спеціальність «Теорія та методика навчання іноземних мов», з одного боку, та чітко визначена ВАК України кількість здобувачів для керівництва науковими дослідженнями (для професорів – 5, доцентів – 3), з другого, призводять до дисбалансу між заявками ВНЗ на цільову підготовку фахівців вищої кваліфікації та реальними можливостями кафедр, і, як наслідок, – до виникнення «черги» до наукових керівників. Вихід із цієї ситуації, на нашу думку, міг би бути таким: дозволити ВНЗ, які мають статус національного, самим, за рішенням ученої ради, визначати кількість аспірантів/докторантів, прикріплених до конкретного наукового керівника/консультанта.

Нарешті, ще одним важливим питанням якісної підготовки фахівців вищої кваліфікації й експертизи досліджень залишається фінансове забезпечення. Чинна оплата праці офіційним опонентам (близько 47 грн. кандидату наук і 50 грн. доктору наук) жодною мірою не відповідає виконуваним ними обсягам роботи і є, м'яко кажучи, неадекватною, що спричиняє неякісну експертизу дисертації або ще гірше – може стати лазівкою для хабарництва. Мають бути державні гарантії оплати праці. Звернімося до простих розрахунків. У середньому дисертація з гуманітарних дисциплін містить 160-200 сторінок. Уважно прочитати з відповідними помітками за робочий день можна близько 60 сторінок, тобто читання роботи займає 3 робочих дні, і ще 2 дні – написання й оформлення відгуку, що загалом складає робочий тиждень науковця. Відповідно педнавантаження за цей вид діяльності

має становити 1/4 місячної ставки. Аналогічна ситуація – при підготовці відгуку провідної установи та рецензуванні дисертації на профільній кафедрі. У КНЛУ вирішення цих фінансових проблем частково взяв на себе університет, зокрема й відповідну кількість годин до педнавантаження науковця. На жаль, орієнтовні норми педнавантаження за працю рецензентів по кафедрі, офіційних опонентів і доктора наук, який готує відгук провідної установи, ані МОН, ані ВАК України досі не визначені. У той же час ВНЗ, який намагається компенсувати ці витрати робочого часу науково-педагогічного працівника, ризикує щорічно отримати від МОН зауваження щодо «невиправданого» збільшення загальної кількості годин та ставок. Це – проста реальність.

Звичайно, утримання спеціалізованої вченої ради обходиться ВНЗ чи науковій установі недешево, проте вони йдуть на це свідомо, враховуючи потреби держави і конкретної наукової галузі. Тільки за останні п'ять років за погодженням з ВАК України до роботи у названій вище галузі до наукового консультування, рецензування монографій, опонування, разової участі в засіданнях спецради університетом були залучені науковці з Росії – доктори наук Г.О. Китайгородська, Є.С. Полат, В.В. Сафонова, Л.Т. Нечаєва, В.М. Алпатов та інші. На наш погляд, це сприяло якісній підготовці ряду докторів наук, а також єдиного на сьогодні в Україні кандидата педагогічних наук із методики навчання східних мов (японської).

КНЛУ має досвід у справі залучення до експертизи та консультування дисертацій науковців з інших держав. Рішення спецрад КНЛУ про додаткове розсилання частини авторефератів, перекладених російською мовою, до провідних наукових центрів країн СНД дали змогу максимально широко оприлюднювати результати наших досліджень, отримувати відгуки, а також на паритетній основі – автореферати й іншу наукову літературу. Цей крок, з точки зору розвитку вітчизняної науки, виправданий, але він пов'язаний з чималими фінансовими затратами, що сьогодні є тяж нелегкою справою.

З огляду на викладене щонайменше безпідставним є твердження одного з учасників дискусії про регрес вітчизняної методики. Близько 90% методичних досліджень виконуються у КНЛУ в контексті «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (2001), які були розроблені Комітетом освіти РЄ та перекладені й видані фахівцями КНЛУ, як і підготовлені у співпраці із зарубіжними колегами «Програма з англійської мови для університетів / інститутів» (2001), «Типова програма з німецької мови для університетів та педагогічних інститутів» (2004), підручник «Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах» (2002), серії монографій, підручників та посібників з іноземних мов і методики їх

викладання. Дослідження в контексті Рекомендацій РЄ та принципів Болонського процесу не варто вважати вчорашнім днем світової методики. Хоча при бажанні – можна. Але ми сподіваємося, що часи, коли під оплески можна було заявляти: «Я Пастернаків не читав, проте з ними не згоден», пішли в непам'ять. А щодо тлумачення поняття «досконале володіння іноземною мовою», то ми рекомендуємо тим, хто цього не знає, звернутися до «Загальноєвропейських Рекомендацій» і з'ясувати для себе це питання в аспекті запропонованих Комітетом освіти РЄ рівнів володіння мовою.

З урахуванням викладеного серйозне занепокоєння викликає загальний рівень підготовки майбутніх здобувачів наукових ступенів. Відкриття спеціальності «Мова й література» у багатьох ВНЗ державної й недержавної форм власності за відсутності необхідного кадрового забезпечення спричинило «потік» пошукувачів, які, на жаль, не мають навіть базових знань із методики як спеціальності. Очевидно, подібний стан речей непокоїть й інші галузі та спеціальності. Йти на свідоме зниження вимог до рівня знань значить справді йти на регрес галузі й спеціальності. Як вирішується ця проблема в КНЛУ? Передовсім наші аспіранти-цільовики мінімум два роки (магістри – один рік) працюють викладачами/вчителями, що дає їм можливість практично ознайомитися з обраною спеціальністю, так би мовити, зсередини. Водночас здобувачі наукового ступеня відразу прикріплюються до кафедри для підготовки до складання кандидатських іспитів, для чого організовано щомісячні семінари зі спеціальності та філософії. З другої іноземної мови нашим випускникам така підготовка не потрібна. Таким чином, на час вступу до аспірантури цільовики КНЛУ встигають скласти всі кандидатські іспити. Семінари відвідують також здобувачі з інших регіонів України. Проте й цих заходів, з нашої точки зору, не вистачає для підвищення ефективності роботи аспірантури. Наступним серйозним етапом у поглибленні фахових знань аспіранта I курсу є його навчальний план, згідно з яким кожен здобувач наукового ступеня має прослухати три курси за вибором (із 20-ти). Наприклад, методисти зазвичай обирають «Новітні технології в навчанні іноземних мов», «Нове в лінгвістиці», «Статистичні методи дослідження» тощо. А для аспірантів II-III років навчання організовано постійно діючий (щомісячний) семінар з методики, на якому кожен має можливість оприлюднити перед своїми колегами фрагмент авторської методики навчання. Такий комплекс заходів дає змогу, на наш погляд, значно підвищити загальний рівень підготовки аспірантів та, відповідно, якість виконуваних ними досліджень. Проте й ці заходи не гарантують своєчасного завершення дисертації, зважаючи на обов'язкове для даної спеціальності проведення природного експерименту,

статистичні обрахунки його результатів, підготовку методичних рекомендацій чи видання навчального посібника з авторської методики. Очевидно, ці труднощі спричиняють інколи перехід здобувачів до суміжних спеціальностей. Але ці вимоги є для даної спеціальності системоутворюючими і стоять на перешкоді до проникнення в науку непрофесіоналів.

Таким чином, розмови про передчасний регрес галузі, перифразуючи М.Твена, явно перебільшені, а якщо відверто – є некоректними ані з наукової, ані з моральної точок зору. Галузь розвивається, правда, не так швидко, як хотілося б. Щорічно лави науковців поповнюються десятком молодих фахівців вищої кваліфікації, розробляються новітні технології навчання іноземних мов, здійснюються спільні міжнародні проекти. Українські науковці читають авторські курси лекцій у провідних університетах Європи та США, поступово встають на ноги й мужніють нові наукові школи. Так що не вмерли в Україні ні методика, ні воля, ні творчий потенціал для поступу.

Наприкінці хотілося б подякувати керівництву ВАК України за організовану на сторінках «Бюлетеня» дискусію. Сподіваємося, що висловлені пропозиції, наш скромний досвід будуть корисними для інших ВНЗ і наукових установ, які також беруть участь у нелегкій, але вкрай потрібній справі формування наукового потенціалу держави.

Джерело: Бюлетень ВАК України. – 2004. – № 9. – С. 8–11.

С. М. Назаров, В. І. Перебийніс, З. В. Партико

**ПРОЕКТ «ГЛОСА»: СИСТЕМА КОМП'ЮТЕРНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКІВ⁶**

Описано стан комп'ютерної лексикографії (комп'ютерних й електронних словників) у країнах Заходу, в Росії та в Україні. Детально розглянуто проект «Глоса», що реалізується в Київському національному лінгвістичному університеті. Зокрема описується меню словника, формат запису лексикографічної статті, етапи укладання словника, подано приклади вікон системи «Глоса». «Глоса» розрахована на використання шрифтів UNICODE, що дають змогу використовувати будь-які алфавіти, в тому числі й усі ієрогліфічні. Перелічено переваги комп'ютерних словників.

Ключові слова: комп'ютерна лексикографія, комп'ютерні словники, технології конструювання й укладання, українсько-іншомовні словники, іншомовно-українські словники, проект «Глоса».

⁶ Стаття відтворена без прінтскрінів.

Вступ. Як не важко зауважити, закон про використання мов у нашій державі в ділянці інформаційних технологій явно відстає від назрілих потреб часу. Так, в Україні в усіх навчальних закладах, як середніх, так і вищих, вивчають іноземні мови, Україну відвідує багато іноземців, є багато дипломатичних представництв, проте потрібне всім їм комп'ютерне лексикографічне забезпечення (перекладні словники) – відсутнє. Це дає підстави твердити, що в цьому відношенні наша держава не досягає сучасного рівня розвитку лексикографії. Про **актуальність** вирішення цього завдання свідчить хоча б те, що в план робіт Мовно-інформаційного фонду НАН України включено пункт щодо створення шести систем комп'ютерного перекладу.

З огляду на сказане, об'єктом розгляду в нашій статті будуть комп'ютерні словники, а предметом – технологія їх укладання й конструювання. Мета статті полягатиме в тому, щоб повідомити читачам особливості укладання комп'ютерних словників, а також описати конструктивні особливості побудови системи комп'ютерних навчальних перекладних словників. **Новизна** статті полягає в тому, що в ній вперше буде описано вітчизняну систему комп'ютерних навчальних перекладних словників «Глоса».

Стан комп'ютерної лексикографії у світі. З середини 80-х років у світі на комп'ютерних носіях інформації (дисках, зокрема оптичних) випускають словники тлумачні, перекладні та інших видів. Одним з перших класичних прикладів таких словників може служити *комп'ютерний* тлумачний словник Вебстера. Більш сучасним прикладом є словник EuroTranslator, призначений для перекладу на 13 мов (розробник – фінська фірма Sandstone Ltd). Встановлюють такі словники на персональних стаціонарних чи портативних комп'ютерах. Фактично, для всіх найбільших мов світу такі словники укладено, і з ними працюють найширші кола користувачів.

Крім комп'ютерних, зараз випускають також цілу низку так званих **електронних** словників, реалізованих у вигляді мікрокомп'ютерів (розміром із блокнот) з пристроєм постійного запам'ятовування, в який записано текст словника. Кількість слів у таких словниках залежить від обсягу пристрою постійного запам'ятовування й перебуває в межах від кількох десятків тисяч записів до кількох сотень тисяч записів (найбільше – 650 тисяч). При цьому такі словники можуть бути багатомовними (до 10 мов одночасно) й містити найбільш часті типові вирази, наприклад для туристів. Деякі з цих словників, зокрема на базі російської мови, присутні на ринку України.

Стан комп'ютерної лексикографії в Росії. В одного з найближчих сусідів України – Росії – комп'ютерна лексикографія зараз розвивається бурхливими

темпами. Назвемо кілька груп таких словників:

- МультиЛекс (двонапрямлені англо-російські, німецько-російські, французько-російські та іспансько-російські словники; загальні й галузеві; обсяг – сотні тисяч записів);
- Контекст (двонапрямлені англо-російські; загальні й галузеві; є версії під операційні системи для кишенькових комп'ютерів);
- Lingvo (англо-російський; 1 млн. статей; загальний, політехнічний; галузеві);
- Сократ-Словник;
- Electronic Dictionary (складова частина системи PROMT Translation Office).

Стан комп'ютерної лексикографії в Україні. Комп'ютерна лексикографія в Україні перебуває в зародковому стані.

У 1998 р. було розпочато проект «Роксолана», в рамках якого було створено експериментальний комп'ютерний двонапрямлений англо-український словник-мінімум на три тисячі слів.⁷ На ринок програмних продуктів він не надійшов. Крім того, в рамках цього проекту було підготовано до десятка українсько-слов'янських словників-мінімумів (хорватський, сербський, болгарський, польський, словацький; укладання продовжується, хоча словники ще вимагають суттєвого доопрацювання) [3; 4].

Що стосується неперекладних словників, то зараз Мовно-інформаційним фондом НАН України підготовано чудовий комп'ютерний орфографічний парадигматичний словник української мови з паралельними словниками синонімів та фразеологізмів (обсяг 120 тис. слів). Словник укладено у вигляді бази даних і його планується розповсюджувати на оптичних дисках.

Українські комп'ютерні словники укладаються також у Канаді. Так, у середині 90-х там було створено електронний англо-український словник на кілька десятків тисяч записів.

Проект «Глоса». У Київському національному лінгвістичному університеті (лабораторія комп'ютерної лінгвістики) ведуться роботи над проектом «Глоса», в межах якого має бути укладено комплекс комп'ютерних навчальних перекладних двонапрямлених словників загального призначення для різних мов та різних рівнів їх вивчення. Загальна структура проекту показана на рис. 1.

⁷ Робота була виконана в рамках курсових робіт студентами факультету іноземної філології Львівського національного університету ім. І. Франка та факультету комп'ютерних технологій Національного університету «Львівська політехніка». В роботі використано словник-мінімум, описаний у статті Ардан та ін. 1996.

ГЛОСА				
ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	ФОРМАТ ЗАПИСУ СЛОВНИКА: три типи статей; типи полів; розділювачі полів	ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ СЛОВНИКИ: англійський, німецький, французький, іспанський	ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ АВТОНОМНОГО КОРИСТУВАННЯ (на оптичному диску)
			ЗАХІДНО- ТА ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ СЛОВНИКИ: хорватський, сербський, болгарський, польський, чеський, словацький	
	ГІПЕРТЕКСТОВА СИСТЕМА ДОПОМОГИ: Як користуватися... Показник Структура статті Про програму		СЛОВНИКИ МОВ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ: турецький, арабський, перський	
	ТЕХНІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ: Інструкція системного програміста Інструкція користувача		СЛОВНИКИ МОВ КРАЇН ДАЛЕКОГО СХОДУ: китайський, японський, корейський	

Рис. 1. Структура комплексу комп'ютерних навчальних перекладних двонапрямлених словників на базі української мови

Теоретичні засади укладання цих словників такі: створювані комп'ютерні словники повинні відповідати принципам

1. укладання навчальних словників [6];
2. словники повинні відповідати певним етапам вивчення іноземної мови;
3. навчальні словники повинні укладатися за принципом концентричності;
4. для кожного етапу ці словники відрізняються: а) обсягом реєстру; б) структурою словникової статті (кількістю варіантів написання й вимови, кількістю і характером значень, вільних словосполучень та ідіом).

Проект «Глоса» заплановано розробляти на таких програмних засадах:

- шрифтовою базою словника повинен служити шрифт за стандартом UNICODE, який включає алфавіти практично всіх існуючих мов світу;
- проект повинен базуватися на єдиному програмному забезпеченні, іншими словами, словники на будь-яких алфавітах (від латинських до слов'янських, арабських та ієрогліфічних) будуть використовувати для свого експонування єдину програму;
- у рамках проекту всі словники будуть мати єдиний формат.

На першому етапі як лексикографічну базу буде використано англо-український та українсько-англійський навчальні словники [1], які заплановано суттєво вдосконалити. Зараз набрано близько 6 тис. лексикографічних статей. Проводиться конвертування записів у формат словника. Завершення цього етапу планується на кінець 2002 р.

Крім цих словників, у проект залучено згаданий вище комплекс українсько-слов'янських словників, укладених під керівництвом Л. П. Васильєвої (Львівський національний університет ім. І. Франка). Ці словники не є навчальними і ще вимагають доопрацювання.

Результатом проекту «Глоса» повинні стати комп'ютерні навчальні словники на оптичних дисках (для занять у комп'ютерних класах навчальних закладів) та в Інтернет (для дистанційного навчання). У майбутньому можливим є також створення повних перекладних словників для перелічених мов на комерційних засадах. Створення галузевих навчальних словників (для технічних, економічних та інших ВНЗ) у плани лабораторії не входить.

Система меню «Глоса». Система меню включає дві підсистеми: підсистему меню словник; підсистему меню лексикографічної картки.

Підсистема меню словника передбачає такі пункти:

Файл

Відкрити (існуючий словник)

Закрити (відкритий словник)

Вихід

Правка

Вирізати

Копіювати

Вставити

Вид

Панель інструментів

Рядок стану

Словник завжди зверху

Параметри

Транскрипція (експонувати/не експонувати)

Приклади (експонувати/не експонувати)

Звук (увімкнути/вимкнути)

Мова (українська/іноземна)

Лексикографічні картки (закривати попередні / не закривати попередні)

Пошук

Переклад

Наступний запис

Попередній запис

Початок словника

Кінець словника

Слово (пошук введеного слова в інших статтях словника)

Довідка

Префікси

Суфікси

Імена

Географічні назви

Допомога

Як користуватися словником

Показчик

Структура статті

Про програму

Підсистема меню лексикографічної картки передбачає такі пункти:⁸

⁸ У лексикографічній картці присутній текстовий курсор, для якого забезпечена можливість вільного переміщення. Для нього дозволена лише операція виділення тексту.

Копіювати

Виділити все

Допомога

Формат запису словника. Для створення формату запису лексикографічної статті перекладного словника за допомогою пошукових систем Інтернет було проведено пошук відповідних стандартів у Міжнародній організації по стандартизації (ISO). Як засвідчили результати пошуку, нормативних документів на укладання таких словників немає. У цьому плані виявилися цікавими команди для укладання двонапрявленого англо-російського словника Lingvo.

На основі аналізу низки комп'ютерних перекладних словників було розроблено формалізовану структуру лексикографічної статті. Ця структура передбачає статті трьох типів:

1) для повнозначного слова (включає такі поля: реєстрове слово, транскрипція, граматична інформація, переклади, інформація про словосполучуваність, ідіоми);

2) для неповнозначного слова (включає такі поля: реєстрове слово, транскрипція, граматична інформація, примітки, переклади, інформація про словосполучуваність, ідіоми);

3) відсилаючі статті (включає статті трьох видів: для нерегулярних морфологічних форм, для реєстрових слів з різними варіантами написання без морфологічного коментаря, для аббревіатур).

Деякі поля в записі лексикографічної статті виділено товстим накресленням, а також кольором: варіанти написання чи вимови – коричневим, морфологічні характеристики – оливковим, переклади – чорним товстим, приклади словосполучень і речень – сірим прямим, примітки – сірим курсивним, ідіоми – чорним підкресленим тощо.

Етапи створення комп'ютерного навчального перекладного словника. Найперше відзначимо, що всі параметри словника повинні залежати від того, для кого він призначений: початковий, середній чи вищий рівень підготовки. Тому повинен бути комплекс навчальних словників, побудованих концентрично, наприклад для початкового, середнього й вищого рівнів вивчення мови.

Опишемо етапи й принципи укладання навчальних словників.

Відбір реєстру (2000-3000 слів для першого етапу навчання, до 5000 – для другого і до 10 000 – для третього). У реєстр повинні ввійти найуживаніші слова, які

Всі інші операції (наприклад, будь-яке виправлення в картці) є заблокованими.

відібрані на основі їх частотності й відповідають тематиці навчальних програм. Сюди не повинні входити застарілі слова, тому реєстр треба перевіряти за найсучаснішими словниками, виданими за останні роки. Крім того, для аналізу лексики паралельно варто використовувати сучасні закордонні підручники обраної мови для іноземців.

Відбір значень багатозначних слів, які треба включити в словник. Кількість цих значень повинна бути мінімальною для початківців і поступово зростати у словниках, призначених для вищих етапів викладання мови. З цією метою потрібно було б використовувати семантичні частотні словники, проте, на жаль, таких словників практично немає. Отже, їх укладання є передумовою створення навчальних словників.

Відбір словосполучень, як у вигляді синтаксичних моделей, так і у вигляді конкретних словосполучень. При цьому лексичне наповнення словосполучень не повинно виходити за межі реєстру цього словника, щоб тим, хто вивчає іноземну мову, не треба було звертатися до інших словників, тобто щоб розуміти кожне слово у словосполученні. Словосполучення теж повинні бути широковживаними, не застарілими й відповідати навчальним програмам. Корисно для відбору і реєстрових слів, і словосполучень користуватися частотними словниками слів і їх сполучуваності, коли останні існують.

Відбір перекладів слів. Іноді переклад слова повинен складатися з низки синонімічних слів, щоб повніше розкрити значення реєстрового слова, але при цьому не слід нагромаджувати велику кількість синонімів. Іноколи краще дати примітку (пояснення), ніж використовувати синонімічний ряд.

Завдання граматичної інформації для реєстрових слів. Сюди треба віднести не тільки вказання частини мови і нерегулярних форм словозміни (наприклад: нерегулярні дієслова, множина іменників, ступені порівняння прикметників), а й наведення тих синтаксичних конструкцій, у яких слово вживається. Частково ці конструкції даються як моделі сполучень, а в деяких випадках як ілюстративні приклади-речення. При цьому, як і при відборі реєстру слів, слід орієнтуватися на граматичний мінімум і відбирати у словник насамперед ті словозмінні форми й синтаксичні конструкції, які є найуживанішими. Часто автори підручників цього принципу не дотримуються. Наприклад, у багатьох підручниках англійської мови для першого етапу навчання дають форми теперішнього тривалого часу, які насправді дуже рідко вживаються у мовленні [5], а тому їх варто давати на другому чи навіть на третьому етапі навчання.

Редагування словника. Слід враховувати, що словникова стаття навчального

словника повинна бути короткою, добре структурованою, зрозумілою для користувача. Статті треба узгодити з трьома формами різновидів словникових статей (див. вище). Під час редагування треба враховувати також особливості комп'ютерного словника: а) якщо в друкованому словнику завжди стоїть питання про економію паперу, то в комп'ютерному потреби економити місце нема (наприклад, замість тильди завжди ставлять повне слово); б) для комп'ютерного словника ряди сполучуваності можна розбивати на окремі словосполучення з їх перекладами, в той час як для паперового словника варто давати тільки ряди словосполучень.

Конвертування словникової статті у формат запису словника (про формати див. вище).

Виготовлення словника (конструювання програмного забезпечення для експонування словника, підсистеми допомоги, розроблення програм інсталювання словника, розроблення супровідної технічної документації).

Випробовувальна експлуатація словника. Вона полягає в завантаженні словника в різні типи комп'ютерів і операційних систем з метою виявлення його недоліків та їх усунення.

Супровід комп'ютерного словника. Цей етап передбачає корекцію, як лексикографічного, так і програмного забезпечення словника за результатами виробничої експлуатації.

Перші результати. Для користувача перекладний словник подається у формі двох вікон: у першому вікні подається в алфавітному порядку перелік реєстрових слів, а в другому – лексикографічна картка потрібного слова (його переклад з усіма потрібними полями). Вікно словника може бути наявним на екрані комп'ютера у трьох поданнях: як згорнуте, неповноекранне й повноекранне, а вікно лексикографічної картки – лише як неповноекранне. Можлива одночасна наявність на екрані кількох лексикографічних карток.

Традиційні команди операційної системи дають змогу виділити будь-яку частину лексикографічної картки, копіювати її в буфер обміну, а з нього – вставляти в будь-яку іншу потрібну програму.

Розроблене програмне забезпечення дає змогу експонувати не лише літери кириличного та латинського алфавітів, а й літери чи ієрогліфи (приблизно 60 тис), які входять у склад шрифтів UNICODE.

Висновки. 1. До переваг комп'ютерних словників належать:

- відсутність обмежень на обсяг лексикографічної статті (у паперовому словнику обсяг статті намагаються зменшити з метою економії паперу, використовуючи замість повторень слів знак тильди, а також вводячи низку скорочень);

- можливість використання гіпертекстових посилань (наприклад для ідіом), тобто звертання до перекладів, не включених у статтю;

- можливість паралельного перегляду слова одночасно в кількох, наприклад, галузевих, словниках;

- наявність програмних засобів (індексного файлу), що забезпечує швидкість пошуку слова у словнику, меншу однієї секунди;

- можливість аудіо- чи відеосупроводу слова (такий словник може подавати орфоепічно коректну вимову слова, а при потребі й пояснювати слово ілюстрацією);

- пошук іншомовного реєстрового слова в інших статтях словника;

- пошук українського перекладу реєстрового слова в інших статтях словника.

5. Вимагає першочергового вирішення питання про створення групи лексикографів, які для проекту «Глоса» змогли б укласти перекладні навчальні словники згідно з вказаним переліком мов.

6. Видається доречним регулярно (раз на рік) проведення науково-практичних конференцій «Теорія і практика укладання комп'ютерних українсько-іншомовних та іншомовно-українських словників».

7. У зв'язку з використанням у навчальних закладах комп'ютерних перекладних словників стане актуальним створення комп'ютерних підручників і тренажерів, які будуть базуватися на лексиці цих словників.

1. *Англо-український та українсько-англійський словник* / Перебийніс В. С., Рукіна Е. П., Тіменко І. В., Хідекель С. С. – Х., 2001.

2. *Ардан Р. В., Бацевич Ф. С., Партико З. В.* Комп'ютерний словник-мінімум української мови // *Мовознавство*, 1996. – № 4-5. – С. 34-40.

3. *Васильєва Л., Виталиш Л., Кожемьяко В., Лопатниченко С, Львова Я., Партико З.* Украинско-иноязычные словари-минимумы // *Язык. Культура. Взаимопонимание: Материалы международной конференции.* – Львов, 1977. – С. 345-346.

4. *Васильєва Л., Кудряк Р., Партико З.* Українсько-інослов'янські комп'ютерні словники-мінімуми // *Vocabulum et vocabularium: Сборник научных трудов по лексикографии.* – Х., 1998. – Вып. 6. – С. 91-92.

5. *Перебийнос В. И.* Употребительность словоизменительных форм английского глагола как основа отбора грамматического минимума / *Язык. Глагол. Предложение. К 70-летию Георгия Георгиевича Сильницкого.* – Смоленск: 2000. – С. 194-210.

6. *Перебийніс В. С.* Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови / *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія*

«Філологія». – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 12-18.

С. М. Назаров, В. С. Перебийнис, З. В. Партыко

ПРОЕКТ «ГЛОССА»: СИСТЕМА КОМПЬЮТЕРНЫХ ОБУЧАЮЩИХ ПЕРЕВОДНЫХ СЛОВАРЕЙ

В данной статье описывается состояние компьютерной лексикографии (компьютерных и электронных словарей) в странах Запада, в России и в Украине. Детально рассматривается проект «Глосса», реализуемый в Киевском национальном лингвистическом университете. В частности, дается описание меню словаря, формата записи лексикографической статьи, этапов составления словаря; добавлены примерм окон системы «Глосса». «Глосса» рассчитана на использование шрифтов UNICODE, что делает возможным использование любых алфавитов, в том числе и всех иероглифических. Перечислены преимущества компьютерных словарей.

Ключевые слова: компьютерная лексикография, компьютерные словари, технологии конструирования и составления, украинско-иноязычные словари, проект «Глосса».

S. M. Nazarov, V. S. Perebiynys, Z. V. Partyko

THE PROJECT “GLOSSA: THE SYSTEM OF COMPUTER TEACHING TRANSLATING DICTIONARIES

Stage of computer lexicography in the west countries, Russia and Ukraine are described. The project “Glossa” that are realized in the Kyiv National Linguistics University are described in detail. In particular menu of the dictionary, format of the lexicography article, stage of dictionary compiling, the examples of “Glossa’s” windows are presented. “Glossa” is assigned for using of UNICODE font that present possibility to use all alphabets including all hieroglyphical. The advantages of computer dictionaries are enumerated.

Key words: computer lexicography, computer dictionaries, technologies of designing, and compiling, Ukrainian-Foreign language dictionaries, Foreign language-Ukrainian dictionaries, project “Glossa”.

Джерело: Мова: науково-теоретичний часопис. – 2004. – № 9. – С. 145–153.

ТИПОЛОГИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ

Среди всех словарей, используемых в процессе обучения иностранному языку, в отдельную группу выделяют учебные словари. В отличие от обычных основное назначение учебных словарей состоит в отборе и активизации лексико-грамматического материала.

Наряду со справочной литературой учебные словари представляют собой основу лексикографического обеспечения учебного процесса. Эффективность восприятия лексико-грамматического материала особенно на начальных этапах обучения иностранному языку зависит от того, насколько учебный словарь соответствует следующим методическим и дидактическим требованиям (Перебийніс 1999: 15-16).

1. Словник учебного словаря должен включать небольшое количество слов. Так, словник словаря для начального этапа обучения насчитывает не более 1,5-2 тысяч лексических единиц. Основу словника учебного словаря составляет лексический минимум, соответствующий программе данного этапа обучения и отобранный на основе анализа частотных словарей. Наиболее целесообразным представляется создание серии концентрически организованных словарей. В этом случае словник словаря для последующего этапа обучения включает лексику предыдущего, а его расширение определяется частотой употребления слов.

2. Учебный словарь должен содержать рекомендации относительно последовательности изучения лексики: на каком этапе обучения целесообразнее изучать определенное слово. В соответствии с этим требованием либо создают серию градуированных учебных словарей: отдельный словарь для каждого этапа обучения (см. п. 1), либо составляют один словарь, охватывающий весь курс обучения (Загородний 2002; Macmillan 2003). Во втором случае слово сопровождается специальной пометкой. Если ориентироваться на пользователя, не имеющего опыта работы со словарями, то наиболее целесообразным представляется создание серии учебных словарей. В этом случае обеспечивается концентрация внимания пользователя на усвоении наиболее частотной лексики при доступности пользования словарем. Кроме того, определение конкретного адресата учебного словаря дает возможность оптимально организовать словарную статью, не перегружая ее излишним лексико-грамматическим материалом.

3. Словарная статья учебного словаря должна быть краткой, хорошо структурированной, прозрачной. Нет необходимости подавать все существующие значения слова: наиболее часто реализуемые в речи значения слова целесообразно

отбирать на основе анализа семантических частотных словарей. В градуированных учебных словарях, составляющих единую серию, постепенно с углублением изучения языка словарная статья усложняется за счет других, менее частотных значений слова, примеров, грамматического комментария, идиом и т.д.

4. Словарная статья учебного словаря должна не только содержать перевод слова, но и показывать его употребление в определенном лексическом окружении. Сочетаемость каждого слова должна быть представлена наиболее частотными словосочетаниями, в которых реализуются отобранные для лексического минимума значения данного слова. Примеры таких словосочетаний способствуют не только усвоению значений слова, но и формируют навыки перевода связного текста. Примеры-предложения следует включать в словарную статью только в том случае, когда перевод словосочетаний не раскрывает значение слова и особенности его функционирования в речи. Однако на начальном этапе обучения иностранному языку количество примеров-предложений должно быть ограничено. Основное внимание пользователя необходимо сфокусировать на наиболее частотных моделях словосочетаний.

5. Как толкование слова, так и примеры-словосочетания должны включать только реестровые слова во избежание неконтролируемого расширения словника учебного словаря. Известно, что системное знание лучше несистемного, поэтому в аспекте представления информации учебный словарь должен представлять собой замкнутую систему, каждый элемент которой можно истолковать посредством других элементов. Прежде всего, необходимо обратить внимание на соответствие этому требованию учебных словарей для начального этапа обучения, т.к. их пользователь не владеет необходимым лексическим минимумом. В дальнейшем толкование слова и словарная статья в целом могут быть расширены за счет новых элементов.

6. Целесообразным представляется включение в учебный словарь иллюстративных приложений, изображающих предметы домашнего обихода, растения, животных. Обычно в печатных словарях помещают рисунки или фотографии предметов, живых существ и т.д. (Загородний 2002). Причем это требование является обязательным не только в отношении учебных словарей, издаваемых в Англии и США. Возможности электронного словаря позволяют проиллюстрировать в анимационной форме действия, состояния, меняющиеся во времени. Кроме того, на начальном этапе для обучения правильному произношению наиболее существенной представляется возможность звукового сопровождения словарной статьи в электронных словарях (Macmillan 2003 и др.).

7. В учебных словарях, предназначенных для последующих этапов обучения иностранному языку, целесообразным представляется включение грамматических и

методических комментариев. Прежде всего, такие комментарии должны содержать сведения о правилах употребления слова в речи (usage notes), и его наиболее частотном лексическом окружении.

8. В электронных учебных словарях программное обеспечение должно быть простым, доступным для учащихся. Требование к аппаратному обеспечению, учитывая условия обучения в средних школах, не должно быть очень жестким.

Этим методическим и дидактическим требованиям соответствуют следующие типы, отражающие исторические этапы практики составления учебных словарей:

А) На начальных этапах основное внимание составителей учебных словарей было сконцентрировано на отборе лексического минимума для разных этапов, классов, курсов обучения иностранному языку. При этом в основу отбора лексики были положены такие принципы, как тематический отбор, способность слова выполнять служебные функции, сочетаемость слова, учет особенностей семантических структур родного и иностранного языка, стилистическая нейтральность слова, его частотные характеристики и др.

Таким образом, определение лексического минимума зависело от того, каким принципом руководствовался составитель при отборе лексического материала. Так были составлены *словари-справочники лексического минимума* (Фалькович 1964; Хидекель и др. 1965; Суша и др. 1981). Значительные отличия в словниках этих словарей говорят о необходимости научного обоснования определения лексического минимума на основе максимально формализованных, объективных критериев, не зависящих от субъективных оценок составителя. Наиболее целесообразным представляется отбор лексического материала на основе критерия частотности (Перебийніс и др. 1995, 2001, 2002). Этим же критерием можно руководствоваться и при отборе значений многозначного слова, включаемых в лексический минимум.

В) Следующим этапом в практике составления учебных словарей было появление *алфавитных словарей* (Hornby 1991, Хидекель и др. 1994). Структура алфавитных словарей обеспечивает доступность пользования и эффективность поиска необходимого лексико-грамматического материала. В случае создания серии градуированных алфавитных учебных словарей для каждого этапа обучения предусматривается составление двух словарей: первый на основе изучаемого иностранного языка и второй на основе родного, базового языка (Перебийніс и др. 2001). При этом второй словарь составляется на основе переводов в словарных статьях первого и является ситуативным, отражающим особенности словоупотребления в речи, а не систему базового языка.

В ряде алфавитных толковых словарей содержатся грамматические сведения и

комментарии относительно сферы употребления слов (Hornby 1991; Longman 1995), а в переводных – трудности и правила словоупотребления (Хидекель и др. 1994; Перебийнос и др. 2002). К алфавитному типу можно отнести и некоторые частотные словари.

С) Процесс обучения иностранному языку базируется на знании системы родного или языка-посредника. При этом восприятию лексико-грамматического материала препятствуют определенные речевые штампы родного языка и трудности, вызванные различиями в конструкциях словосочетаний, употреблении грамматических форм в родном языке и иностранном. Для преодоления этих проблем служат *словари трудностей словоупотребления* (Deyeva 1976; Razumovskaya 1976; Хидекель и др. 2002), являющиеся результатом типологического сопоставления лексики родного и иностранного языка и анализа ошибок учащихся вследствие интерференции родного языка (Коломієць 2001). Они представляют собой сборники методических комментариев относительно лексико-грамматических особенностей употребления отдельных слов, групп слов, разных типов словосочетаний и т.д. (Хидекель и др. 2002а). Словари трудностей всегда адресованы конкретному пользователю – носителю базового языка.

Д) Решение проблемы научно обоснованного определения лексического минимума и отбора значений многозначного слова невозможно без составления *словарей словосочетаний*, в основу которых положен либо принцип отбора словосочетаний, наиболее характерных по мнению составителей для данного слова (The BBI... 1986), либо критерий частотности (Перебийнос и др. 1986). Известно, что слова, характеризующиеся высокой частотой употребления, обладают большими комбинаторными возможностями. Большинство из этих слов являются многозначными. Поэтому при составлении лексических минимумов наиболее целесообразным представляется отбор наиболее частотных словосочетаний, в различных конструкциях которых реализуются разные значения многозначного слова.

Первая попытка составить частотный словарь-справочник английских словосочетаний завершилась публикацией Справочника, который содержит данные о частоте 426 наиболее употребительных слов и 10.000 самых частотных словосочетаний с ними. Для описания наиболее употребительных сочетаний 2.000 лексических единиц, которые составляют лексический минимум, необходимо составление частотных семантических словарей (Алексеев 1973). На сегодняшний день таких словарей нет. Одним из возможных подходов к решению этой проблемы может быть анализ семантики на основе перевода текста (Убин 1987).

Е) Организация научно обоснованного изучения грамматики иностранного языка невозможна без учебных пособий, справочников и без отбора

грамматического минимума. В отличие от обычных пособий *лексико-грамматические словари* содержат данные о частоте употребления грамматических форм каждым включенным в справочник словом и лексикой, которая встречается в этих формах (Методические рекомендации... 1993-1999). Подобный справочник частоты словоизменяемых форм английского языка создан коллективом авторов и в электронном виде (English Conjugation... 2003).

Данные об употребительности словоизменяемых форм слова можно получить также в тех частотных словарях, которые описывают слово как лексическую единицу (Частотный словарь... 1981).

По форме исполнения учебные словари бывают трех видов: печатные, электронные и комбинированные – с приложением в виде CD. Примером такого алфавитного электронного словаря может служить составленный в лаборатории компьютерной лингвистики КНЛУ «Англо-український навчальний словник» первого и второго уровней, предназначенный для учащихся старших классов средних школ и студентов первого, второго курсов обучения высших учебных заведений. Словарь первого уровня содержит 2,5 тысячи словарных статей, каждое слово имеет звуковое сопровождение. Программное обеспечение позволяет просматривать словник словаря, статью отдельного слова и его употребление в других статьях словаря.

Каждый из выше указанных типов учебных словарей имеет своего адресата. Если, например, словарь-справочник лексического минимума предназначен для преподавателей и составителей, то остальные – как для преподавателей, так и для учащихся, и могут быть использованы как для аудиторной работы, так и для самостоятельного изучения иностранного языка.

Литература

Алексеев П.М. Семантические частотные словари // Статистика речи и автоматический анализ текста. – Л., 1973. – С.20–36.

Загородний Е.С. 8 уровней английского языка. Словарь-самоучитель. – М.: Изд-во Эксмо, 2002.

Коломієць В.О. Типові помилки при вивченні англійської мови. – К.: Вища школа, 2001.

Назаров С.М., Перебийніс В.І., Партико З.В. Проект «Глоса»: система комп'ютерних навчальних перекладних словників // Вісник КНЛУ. Серія Філологія, 2003. – Т.6. – № 2. – С.33–42.

Перебийнос В.И., Хидекель С.С., Вайнер Л.Р. и др. Справочник наиболее употребительных английских словосочетаний. – М.: Просвещение, 1986.

Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С. Англо-український навчальний

словник-мінімум. – К.: Наукова думка, 1995.

Перебейнос В.И. Принципы построения учебного словаря // Лексика и лексикография: Сб. науч. тр. – Вып 7. – М.: Институт языкознания РАН, 1996. – С.86–91.

Перебийніс В.І. Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови // Вісник КНЛУ. Серія Філологія, 1999. – Т. 2. – № 1. – С.15–16.

Перебийніс В.С., Рукіна Е. П., Тіменко І.В., Хідекель С. С. Англо-український та українсько-англійський словник. – Х.: Фоліо, 2001.

Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С. Англо-український навчальний словник з методичними коментарями та граматичними таблицями. – К.: Вежа. 2002.

Суша Т.Н. и др. Лексический минимум по английскому языку как второй специальности с учетом соответствий в немецком и французском языках. – Минск: Высшая школа, 1981.

Фалькович М.М. Лексический минимум по английскому языку (для языковых вузов) // Учебн. пособие для студентов I-IV курсов ин-тов и ф-тов иностр. языков. – Изд. 2-е. – М.: Высш. школа, 1964.

Хідекель С.С., Гроссман Е.Я., Шарапова А.Н. Лексический минимум по английскому языку. – В 2-х ч. – М.: Высш. школа, 1965.

Хідекель С.С., Кауль М.Р., Гинзбург Е.Л. Учебный англо-русский словарь сочетаемости и трудностей словоупотребления. – М.: ООО Изд-во Астрель, Изд-во АСТ, 2002.

Частотний словник сучасної української художньої прози. – Т. 1-2. – К.: Наукова думка, 1981.

The Advanced Learner's Dictionary of Current English. By A.S.Hornby and others. – L., 1948.

Tom McArthur. Longman Lexicon of Contemporary English. – Harlow, 1981.

BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations. – Philadelphia, 1986.

Deyeva L.M. Lexico-Grammatical Difficulties of English. – Leningrad: Prosvecheniye, 1976.

English Conjugation: System and Functioning (Reference-Book). CD-ROM. – К., 2003.

Longman Wordwise Dictionary for Pre-intermediate to Intermediate Learners. – Harlow, 2001.

Macmillian Essential Dictionary for Learners of English + CD-ROM, 2003.

Razumovskaya R., Falkovich M., Gershevich H., Lebedinskaya E. Common Difficulties for Students of English. – М.: Higher School, 1976

Джерело: Прикладная лингвистика без границ: Материалы II международной научно-практической конференции. – СПб.: Инфо-да. 2004. – С. 108–117.

В. Перебийніс, С. Назаров, Т. Бобкова

КОМПЛЕКС ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ СЛОВНИКІВ «ГЛОСА»

УДК 81'374.33

Learner's dictionaries are intended for students and teachers of a foreign language and serve the purpose of selecting and activizing vocabulary to be studied. Lexical minimums are aimed at selecting most frequent words to be taught at different stages of studying a foreign language. They are to help teachers and authors of text-books in determining the syllabus and making the process of teaching more effective.

Серед усіх словників, що використовуються в процесі навчання іноземної мови, в окрему групу виділяють навчальні словники. На відміну від інших типів словників основне призначення навчальних словників полягає у відборі й активізації лексичного матеріалу. Поряд з довідковою літературою навчальні словники є основою лексикографічного забезпечення навчального процесу. За формою подання матеріалу навчальні словники бувають трьох видів: друковані, електронні й комбіновані – з додатком у вигляді CD. Прикладом алфавітних електронних словників може слугувати створений у лабораторії комп'ютерної лінгвістики КНЛУ комплекс електронних навчальних словників «ГЛОСА», який включає шість словників для навчання англійської, італійської та японської мови.

Як свідчить практика укладання навчальних словників, на початкових етапах основна увага укладачів концентрується на відборі лексичного мінімуму для різних рівнів навчання іноземної мови. При цьому в основу відбору лексики покладається, насамперед, принцип тематичний або такі принципи, як здатність слова виконувати службові функції, стилістична нейтральність, сполучуваність слова, його частотні характеристики та ін. Таким чином, на початкових етапах визначення лексичного мінімуму залежить від того, яким принципом керується укладач при відборі лексичного матеріалу. Так були укладані словники – *довідники лексичного мінімуму* [7; 8; 9]. Значні відмінності в реєстрах цих словників говорять про необхідність наукового обґрунтування визначення лексичного мінімуму на основі максимально формалізованих, об'єктивних критеріїв, що не залежать від суб'єктивних оцінок укладача.

Досвід укладання навчальних словників комплексу «ГЛОСА» показує, що найбільш доцільним є відбір лексичного матеріалу на основі аналізу навчальних

програм, підручників і частотних словників, укладених з навчальною метою [3; 5; 6]. Критерієм відповідності реєстру навчальній меті можна керуватися й при відборі значень багатозначного слова, які включаються в лексичний мінімум.

Відомо, що ефективність сприйняття лексичного матеріалу, особливо на початкових етапах навчання іноземної мови, залежить від того, наскільки навчальний словник відповідає певним методичним і дидактичним вимогам. При укладанні словників комплексу «ГЛОСА» автори керувалися такими принципами побудови навчальних словників [4: 15-16]:

1. Реєстр навчального словника першого рівня має включати невелику кількість слів. Так, реєстр словника для початкового етапу навчання нараховує 1,5-3 тисячі лексичних одиниць. Англо-український словник містить 3145 статей, італійсько-український – 1500 і японсько-український навчальний словник – понад 1800. Основу реєстру навчальних словників становить лексичний мінімум, відібраний відповідно до навчальних програм першого етапу навчання.

2. Навчальний словник має містити рекомендації стосовно послідовності вивчення лексики: на якому етапі навчання доцільніше вивчати певне слово. Відповідно до цієї вимоги створюють або серію градуйованих навчальних словників (окремий словник для кожного етапу навчання), або один словник, що охоплює весь курс навчання [2; 10]. У другому випадку слово супроводжується спеціальною позначкою щодо терміну вивчення лексики. Укладачі комплексу навчальних словників «ГЛОСА» орієнтувалися на користувача, який не має досвіду роботи зі словниками, тому найбільш доцільним виявилось створення серії концентрично організованих словників. У цьому випадку реєстр словника наступного етапу навчання включає лексику попереднього, а його розширення визначається вимогами навчальних програм і частотою вживання слів. Таким чином, забезпечується концентрація уваги користувача на засвоєнні найбільш частотної лексики при доступності користування словником. Крім того, визначення конкретного адресата навчального словника дає можливість оптимально організувати словникову статтю без перевантаження її зайвим лексичним матеріалом.

3. Словникова стаття навчального словника повинна бути короткою, добре структурованою, прозорою. На першому етапі навчання іноземної мови не доцільно подавати всі існуючі значення слова. У навчальних словниках комплексу «ГЛОСА» поступово з поглибленням вивчення мови словникова стаття ускладнюється за рахунок інших, менш частотних значень слова, прикладів граматичного коментарю, ідіом і т.д.

4. Словникова стаття навчального словника має містити не тільки переклад слова, а й показувати його вживання в певному лексичному оточенні.

Сполучуваність кожного слова повинна бути представлена найбільш частотними словосполученнями, в яких реалізуються відібрані для лексичного мінімуму значення даного слова. Так, англо-український навчальний словник комплексу «ГЛОСА» містить понад 10600 прикладів, італійсько-український – понад 2000, а японсько-український – понад 3600 прикладів. Приклади таких словосполучень сприяють не тільки засвоєнню значень слова, але й формують навички перекладу зв'язного тексту. Причому приклади-речення включалися в словникову статтю тільки в тому випадку, коли переклад словосполучень не розкриває значення слова й особливостей його функціонування в мовленні. Однак на початковому етапі навчання іноземної мови кількість прикладів-речень варто обмежити. Основну увагу користувача доцільно сфокусувати на найбільш частотних моделях словосполучень.

5. Як приклади-словосполучення, так й ілюстративні речення повинні включати тільки реєстрові слова, щоб уникнути неконтрольованого розширення реєстру навчального словника. Відомо, що системне знання краще несистемного, тому в аспекті подання інформації навчальні словники комплексу «ГЛОСА» являють собою замкнуту систему, кожний елемент якої можна витлумачити за допомогою інших елементів. Насамперед необхідно звернути увагу на відповідність цій вимозі навчальних словників для початкового етапу навчання, тому що їхній користувач не володіє необхідним лексичним мінімумом. Надалі тлумачення слова і словникова стаття в цілому можуть бути розширені за рахунок нових елементів.

6. Доцільним уявляється також включення в навчальний словник різного виду додатків. Причому ця вимога є обов'язковою відносно навчальних словників, видаваних в Англії та США. Можливості електронних словників комплексу «ГЛОСА» дозволяють представити у додатках найуживаніші суфікси і префікси англійської мови, а також географічні назви, похідні від них, і власні імена.

7. Крім цього, на початкових етапах навчання іноземної мови ефективність сприйняття на слух і оволодіння новими артикуляційними рухами насамперед залежать від належної організації звукового супроводу електронного навчального словника [1]. Звуковий супровід комплексу навчальних словників «ГЛОСА» демонструє нормативну вимову реєстрових слів англо-українського, італійсько-українського та японсько-українського словників у початковій формі. Причому під час створення звукового супроводу навчального англо-українського словника першого рівня укладачі свідомо відмовилися від представлення двох варіантів вимови (британського й американського) через необхідність формування у користувача образу нормативної англійської вимови.

8. У навчальних словниках, призначених для наступних етапів навчання

іноземної мови, доцільними є граматичні й методичні коментарі. Включення коментарів, що містять рекомендації про правила вживання слова в мовленні, передбачено в англо-українському й українсько-англійському словнику другого рівня комплексу «ГЛОСА».

9. Кожен українсько-іноземний словник укладається на основі перекладів реєстрових слів і прикладів відповідного іноземно-українського навчального словника, тобто відбиває особливості слововживання в мовленні, а не систему базової мови, отже є ситуативним. Оскільки іноземні реєстрові слова можуть мати кілька перекладів, то кількість статей в українсько-іноземному словнику більша, ніж у відповідному іноземно-українському. Так, наприклад, українсько-англійський навчальний словник містить понад 6000 статей.

10. В електронних навчальних словниках програмне забезпечення повинне бути простим, доступним для учнів. Вимоги до апаратного забезпечення, з огляду на умови навчання в середніх школах, не повинні бути дуже жорсткими. Єдине для всіх навчальних словників комплексу «ГЛОСА» програмне забезпечення дозволяє переглядати реєстр словника, статтю окремого реєстрового слова зі звуковим супроводом чи без нього, здійснювати пошук статті окремого слова і його вживання в інших статтях реєстрових слів словника.

Комплекс електронних навчальних словників «ГЛОСА», призначений для широкого кола користувачів: викладачів і вчителів англійської мови, укладачів навчальних посібників та підручників, а також усіх, хто вивчає англійську мову, буде в пригоді як для аудиторної роботи, так і для самостійного вивчення іноземної мови.

Література

1. Бобкова Т. Принципи створення звукового супроводу електронних навчальних словників // Українське мовознавство.- 2004.- № 32-33.- С. 175-178.

2. Загородний Е.С. 8 уровней английского языка. Словарь-самоучитель.- М.: Изд-во Эксмо, 2002.

3. Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С. Англо-український навчальний словник-мінімум.- К.: Наукова думка, 1995.

4. Перебийніс В.І. Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови / Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». - 1999.- Т. 2.- № 1. - С. 12-18.

5. Перебийніс В.В., Рукіна Е.П., Тіменко Т.В., Хідекель С.С. Англо-український та українсько-англійський словник.- Харків: Фоліо, 2001.

6. Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С. Англо-український навчальний словник з методичними коментарями та граматичними таблицями.- К.: Вежа. 2002.

7. Суша Т.Н. и др. Лексический минимум по английскому языку как второй специальности с учетом соответствий в немецком и французском языках.- Минск: Высшая школа, 1981.

8. Фалькович М.М. Лексический минимум по английскому языку (для языковых вузов) // Учебн. пособие для студентов I-IV курсов ин-тов и ф-тов иностр. языков.- Изд. 2-е.- М.: Высш. школа, 1964.

9. Хидекель С.С., Гроссман Е.Я., Шарапова А.Н. Лексический минимум по английскому языку.- В 2-х ч.- М.: Высш. школа, 1965.

10. Macmillan Essential Dictionary for Learners of English + CD-ROM, 2003.

Джерело: Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 13. – С. 153–156.

В. И. Перебейнос, С. Н. Назаров, Т. В. Бобкова

ПРОЕКТ «КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАММАТИКА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА»

Проект «Компьютерная грамматика английского языка» предполагает выполнение курсовых и бакалаврских работ студентами 3, 4 курса отделения «Прикладная (компьютерная) лингвистика» Киевского национального лингвистического университета.

Объектом данного исследования являются морфологические характеристики имени существительного, прилагательного, наречия и глагола английского языка. Выполнение указанных работ включало следующие этапы:

1. Создание базы данных массива исследуемых текстов.
2. Выделение дифференцированных признаков анализируемых единиц.
3. Анализ экспериментального материала по выделенным дифференцированным признакам.
4. Выделение парадигматических классов анализируемых единиц.
5. Распознавание форм в исследуемых текстах.
6. Синтез форм на материале массива исследуемых текстов.

Анализ морфологических характеристик был основан на раскрытии особенностей морфологической структуры существительных при образовании множественного числа, прилагательных и наречий – при образовании степеней сравнения; а также морфологической структуры глаголов – при образовании основных, перфектных, -ing-овых форм, парадигмы инфинитива и форм нерегулярных глаголов. На основе анализа морфологических характеристик были

выделены парадигматические классы соответствующих частей речи.

Особое внимание в проекте уделено проблеме снятия лексико-грамматической омонимии для распознавания форм существительных и глаголов в тексте с помощью контекстного анализа.

Программное обеспечение проекта «Компьютерная грамматика английского языка», выполненное на C#, позволяет распознавать искомые формы в тексте и синтезировать их.

Джерело: Материалы III международной конференции по прикладной лингвистике "Прикладная лингвистика в науке и образовании", 15-17 марта 2006 г. – РГПУ им. А.И.Герцена // Интернет-источник с режимом доступа <http://www.tatyana-levanidova.narod.ru/pereb.htm>

О. Б. Бігич, С. М. Назаров

МУЛЬТИМЕДІЙНА СКЛАДОВА ЕЛЕКТРОННОГО ПОСІБНИКА ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ⁹

Мультимедіа є інформаційною технологією, яка дозволяє об'єднати генеровані за допомогою комп'ютерних засобів графічні образи з відео й звуком. Графіка передбачає використання малюнків, геометричних фігур, символів, фотографій і сканованих зображень. Рух може бути представлений відео (послідовність кадрів, швидкість яких біля 24 фото/сек.), квазівідео (аналогічна послідовність кадрів зі швидкістю 6-12 фото/сек.) та анімацією (послідовність мальованих зображень). Поняття «звук» включає мовлення, музику, їх комбінування, а також різні звукові ефекти.

Серед переваг мультимедіа акцентуємо передусім їхню можливість максимально реалізувати дидактичний принцип наочності шляхом виведення на екран монітору не лише тексту, а й ілюстрацій, звуку, відео тощо та, відповідно, створення за їх допомогою інтерактивної презентації навчального матеріалу.

Наведемо приклади мультимедіа, які супроводжують текстову інформацію в розроблюваному нами електронному посібнику «Урок англійської мови в початковій школі». Посібник було презентовано на науково-практичних конференціях «Інформаційні технології в системі підготовки фахівців у вищій школі» у жовтні 2006 року в КНЛУ та «Нові концепції викладання іноземної мови в контексті Болонського процесу» у листопаді 2007 року в Національному педагогічному

⁹ Тези відтворені без рисунків.

університеті імені М.П.Драгоманова.

Працюючи з навчальним посібником, студент активно набуває методичних декларативних і процедурних знань. Саме останні ми розглядаємо як умовний місток між декларативними методичними знаннями і методичними навичками: якщо студент знає, як формується певний різновид іншомовної комунікативної компетенції, він у змозі реалізувати ці знання в професійній діяльності – на практичному занятті в ролі вчителя (в штучних умовах навчання іноземної мови) та на педагогічній практиці (в природних умовах навчання іноземної мови молодших школярів).

Графіка. Комплекс вправ для навчання молодших школярів діалогічного мовлення, розпочинаючись з інформації про англійського письменника Дж.Р.Кіплінга та його твори для дітей, проілюстровано портретом автора і зображенням його книг, у тому числі титульної сторінки аудіокниги з казками.

Фрагмент уроку з навчання молодших школярів написання листа передбачає можливість ознайомлення учнів з різновидами поштових скриньок, представлених у Wikipedia.

Рух. На титульній сторінці електронного посібника розміщено рухомий рядок з привітанням читачів посібника. Текст для читання «Baby» в плані-конспекті уроку з теми «At the Zoo» супроводжується анімованою ілюстрацією. Інтерактивні кнопки в плані-конспекті уроку з теми «At the Zoo» уможливають перегляд реклами «For a living planet» та відеофрагменту про рятування кита в Австралії.

Звук. Тему «Формування фонетичної компетенції» представлено у фонозаписі як обох фрагментів уроку (з формування артикуляційної та інтонаційної навичок), так і їхніх окремих вправ. Активація інтерактивних кнопок, зокрема біля назв віршів і скоромовок, дозволяє неодноразово їх прослуховувати. В посібнику також звучать пісні «Jingle Bells» і «Чему учат в школе».

Отже, використовувані в нашому електронному посібнику різновиди мультимедіа дозволяють оптимізувати презентацію навчальної інформації, супроводжуючи текст ілюстраціями, звуком, відео тощо, що активізує різні канали сприймання студентом навчального матеріалу й сприяє підвищенню як ступеня його запам'ятовування, так і засвоєння.

Перспективи подальших практичних розробок ми вбачаємо в переході на інші платформи й інтерфейси, зокрема Symbian і Windows Mobile.

Джерело: Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: Тези доповідей наукової конференції ЮНЕСКО КНЛУ. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – С.58–60.

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ: ТИПОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗРОБКИ¹⁰

Широке використання технічних засобів навчання, яке було започатковане в нашому університеті понад 40 років тому завдяки подвижницьким зусиллям проф. О.К.Романовського, набуває на сьогодні особливої значущості. Перехід розвинутих країн світу до інформаційного суспільства передбачає активне впровадження сучасних інформаційних технологій у систему вищої і середньої освіти України, що, в свою чергу, зумовлює необхідність розробки сучасних електронних навчальних комплексів, посібників, підручників та енциклопедій.

Електронні засоби навчання (ЕЗН), поряд з властивими їм недоліками (прямою залежністю від наявності комп'ютера, гіршим сприйняттям тексту з екрану монітора тощо), мають низку незаперечних переваг: вільний вибір місця і часу для роботи, швидка реакція навчальної програми на дії студента, комбінування різних форм представлення інформації (текстової, графічної, анімації, відео, аудіо), можливість програмної адаптації курсу до індивідуально-психологічних особливостей студентів, керування обсягом і послідовністю представлення матеріалу та навчання на власному досвіді (*learning by doing*), зокрема, можливість адресації до повторного проходження матеріалу, моніторингу навчальних досягнень та ефективної електронної системи контролю, в тому числі тестування.

Саме ЕЗН дозволяють підвищити ефективність як аудиторних, так і позааудиторних занять, що підтвердила апробація розробленого авторами електронного посібника для самостійної роботи студентів «Планування уроку англійської мови в початковій школі», презентація якого відбулася на науковій конференції «Інформаційні технології в системі підготовки фахівців у вищій школі» у жовтні 2006 року в КНЛУ та який слугує ілюстративним матеріалом для статті.

ЕЗН, як відомо, відносяться до програмних засобів або програмно-технічних комплексів, які мають предметний зміст, а також орієнтовані на взаємодію зі студентом. Вимога предметного змісту передбачає, що ЕЗН повинен містити навчальний матеріал з певної предметної галузі (дисципліни, курсу, розділу, теми). Орієнтація на студентів означає, що вони складають базову категорію користувачів, у розрахунок на яких визначаються зміст і функція, втілювані в ЕЗН. Найважливішою характеристикою електронного посібника є його орієнтація на самостійну роботу студентів, яка передбачає набуття ними як декларативних знань

¹⁰ Стаття відтворена без рисунків.

(про етапи формування мовленнєвих навичок і розвитку мовленнєвих умінь, про структуру уроку іноземної мови), так і процедурних знань (про відповідні комплекси вправ і фрагменти уроку).

Надамо типологічну характеристику електронного посібника за низкою класифікаторів:

- за характером навчального курсу «Нові підходи до викладання англійської мови в початковій школі» та його змісту – це ЕЗН гуманітарного змісту;
- за вирішуваними педагогічними завданням посібник є засобом теоретико-практичної підготовки студентів як майбутніх учителів англійської мови;
- за рівнем освіти ЕЗН призначено для вищої школи;
- за розташуванням електронного носія посібник може бути автономним (CD/DVD), локальним (локальна мережа) або на Web-сайті; можлива також частково змішана версія платформи – одночасно на CD та в локальній мережі й/чи в Інтернеті;
- за формами пред'явлення інформації – мультимедійний ЕЗН;
- за видом інтерфейсу користувача посібник має стандартний графічний інтерфейс Windows.

Посібник уміщує три модулі. Перші два «Формування мовної компетенції» і «Формування мовленнєвої компетенції» містять по чотири теми, в межах кожної з яких пропонуються схема етапів формування мовленнєвих навичок або розвитку мовленнєвих умінь, а також тематичний комплекс вправ чи фрагмент уроку. Третій модуль «Урок іноземної мови в початковій школі» містить крім схеми структури уроку два плани-конспекти. Працюючи з другим планом-конспектом уроку, студент має можливість перевірити себе щодо правильного розподілу етапів відповідно до схематичного плану уроку та звіритися з ключем.

ЕЗН, на відміну від друкованих видань, уможливають швидке знаходження потрібної інформації, чому сприяє зручна для користувача навігаційна система: знаходячись на будь-якій сторінці, студент бачить місце матеріалу в системі й самостійно вирішує, куди рухатись далі. Для виконання цієї умови при проектуванні посібника ми дотримувалися такої технології: на сторінці «Зміст» представили перелік модулів і розділів; на всіх сторінках розмістили посилання на домашню й батьківську сторінки розділу; дібрали однотипні малюнки і розмістили їх в одній і тій же позиції; для позначення завдань для самоконтролю, підсумку роботи та домашнього завдання використали малюнки, інтуїтивно помітні для студента відносно інших графічних елементів.

У посібнику передбачено три основних способи навігації: 1) багаторівневий зміст (table of contents); 2) предметний покажчик за ключовими словами (keyword

index); 3) повнотекстовий пошук за ключовими словами (full-text search), кожен з них виконує відповідне призначення.

Зміст є зручним засобом для представлення загальної структури електронного посібника. Практика засвідчує, що зміст, який має більше трьох рівнів, ускладнює пошук необхідної інформації.

Предметний покажчик дозволяє працювати не лише «від змісту», але й «від поняття», що є невід'ємним складником електронних видань. Кожне з представлених понять ми пов'язали з декількома модулями, ранжованими за вагомістю для засвоєння поняття.

У посібнику підтримується також *повнотекстовий пошук*, який здійснюється за одним чи декількома ключовими словами. Результатом повнотекстового пошуку є перелік знайдених за ключовим словом підрозділів електронного посібника, при перегляді яких знайдені слова виділяються кольором.

У посібнику ми передбачили й четверту закладку *Вибране* (Favorites), яка дозволяє студенту організувати та вести перелік розділів, відібраних для поглибленого вивчення. Інтерфейс складного пошуку дозволяє виводити детальну інформацію про його результати.

Окремим випадком елементів управління є *гіперпосилання*, які мають чітке призначення – навігацію за змістом посібника. Гіперпосилання надають студентові можливість швидко перейти на потрібну сторінку посібника або викликати додаткову інформацію. На рис. наведено зміст гіперпосилань з підрозділу «Етапи навчання аудіювання». Активація кнопки, розміщеної над ілюстрацією до аудіотексту «The Birthday Present», уможливує неодноразове його прослуховування. Водночас зміст аудіотексту представлено на екрані.

Відповідно, гіперпосилання дозволяють студентові перехід від однієї порції навчального матеріалу до іншої. Водночас студент має бути забезпечений альтернативним вибором: стандартна (жорстка) схема вивчення навчального матеріалу vs. самостійна навігація. Залучаючи студента до безперервного процесу розгляду альтернатив, система гіперпосилань забезпечує набуття знань у ході творчої, пошукової діяльності, ефективність якої значною мірою зумовлюється особистісними якостями студента – його ініціативністю, цілеспрямованістю, самостійністю тощо.

Досвід розробки та апробації (2006-2007 н.р.) описаного мультимедійного електронного посібника паралельного з його друкованим аналогом (2005 р.) при читанні професійно-вибіркової дисципліни «Нові підходи до викладання англійської мови в початковій школі» дозволив дійти таких висновків:

- декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з

друкованим навчальним посібником за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора;

- процедурні знання, в свою чергу, засвоюються більш якісно при роботі з електронним мультимедійним навчальним посібником завдяки різним формам і каналам представлення навчальної інформації та інтерактивності;

- суто електронна форма друкованих видань є прийнятною передусім для збереження та накопичення інформації, в якості ж засобу навчання, зокрема, для вивчення іноземних мов, не є достатньо дієвою;

- перспективним для подальшого наукового пошуку є розширення мультимедійних складників електронного посібника за рахунок flash-анімацій, аудіо-й відеоконтенту, а також перехід на інші платформи й інтерфейси, зокрема, Symbian і Windows Mobile.

Джерело: Мова, культура й освіта в сучасному світі: Збірник наукових праць. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 180–184.

А. В. Калініченко, С. М. Назаров

WAHLKAMPF IM INTERNET

Seit den antiken Anfängen politischer Theorie bei Platon und Aristoteles gilt das menschliche Vermögen des Miteinander-Reden-Könnens als die Bedingung der Möglichkeit von Politik als Form menschlicher Praxis überhaupt. Es gibt demnach, griechischer Erfahrung entsprechend, keine Politik ohne Reden [3, S.13].

Politik gilt als jenes gesellschaftliche Teilsystem, das allgemeinverbindliche Entscheidungen generiert, so kommt politischer Kommunikation dabei nicht nur die Funktion eines Mediums zu, sondern sie ist selbst ein Faktor der Politik.

Als Wahlkampf wird das Werben von Parteien oder Kandidaten um Stimmen der Wähler bezeichnet. Mit rapider Schwindigkeit nahm auch das Internet seinen Platz unter den in der politischen Kommunikation teilnehmenden Medien. Die Präsenz im Internet ist heutzutage praktisch ein Muss für jede politische Partei.

Die Entwicklung des Internets und der Online-Kommunikation haben Anlass zu vielfältigen Spekulationen gegeben, wie sich diese neue Form der Kommunikation auf unsere Gesellschaft auswirken wird. Enthusiastische Prognosen gehen davon aus, dass durch die Netzkommunikation eine qualitativ höhere und quantitativ bessere Teilnahme einzelner Bürgerinnen und Bürger an politischen Willensbildungs- und Entscheidungsprozessen möglich ist. Manche sprechen sogar über «elektronische Demokratie».

Es ist offenbar, das Internet eine Reihe von positiven Strukturmöglichkeiten für politische Kommunikation aufweist. Unter ihnen sind untrennbare Interaktivität, Potential für waagerechte und senkrechte Kommunikation, Billigkeit für Benutzer, Schnelligkeit der Kommunikation, Fehlen von den nationalen Grenzen, Multimedialität, permanente Aktualisierbarkeit u. a. zu nennen. Die anderen Sprachforscher nennen als eines der Argumente für die Präsenz der politischen Parteien im Netz auch die Wahrnehmung des Internets als relativ neu, wodurch sich generell ein positives Image aufbauen lässt. Dabei aber ist es auch von den politischen Technologien und Manipulationsmöglichkeiten nicht befreit. In beiden Fällen haben die Politiker nur ein Mittel, um die Neigung ihrer Wähler zu gewinnen, und zwar die Sprache.

Als ein besonderes Medium bedient sich das Internet seines eigenen Instrumentariums: Internetseiten, die die Wähler mit den Programmen der Parteien und ihren Kandidaten und anderen Informationen vertraut machen; Kampagnenblogs, die offiziell von den Parteien herausgegeben werden; Politikerchats, die mit den wahlkämpfenden Politikern durchgeführt werden, und Newsletter.

Nach den soziologischen Angaben seien die Leute, die im Internet in den Seiten der politischen Parteien recherchieren, sehr ausgebildet und politisch kompetent [2, S.27], dass kann nur eins bedeuten: die Mittel der Beeinflussung und der Überzeugung im Internet sind feiner und raffinierter geworden. Dabei sind in erster Linie stilistische und semantische Mittel im Gebrauch.

Der politische Wortschatz gilt als Indikator des herrschenden politischen Systems und widerspiegelt die gesellschaftlichen Beziehungen eines Staates. Er besteht aus vier Hauptteilen: dem Institutionsvokabular, dem Ressortvokabular, dem allgemeinen Interaktionsvokabular und dem Ideologievokabular.

Das Ideologievokabular hängt von der vorherrschenden Ideologie des jeweiligen Staatswesens ab. Die Unterschiede werden deutlich in Bezeichnungen für staatliche Institutionen wie z.B. des Parlaments (*Bundestag, Volkskammer, Ober- und Unterhaus*), der staatlichen und politischen Rollen (*Bundespräsident, Bundeskanzler, Bundesminister, Ministerpräsident* usw.).

Das Ressortvokabular umfasst verschiedene Sachressorts. So wird beispielsweise die Sprache des Auswärtigen Amtes Diplomatensprache genannt.

Allgemeines Interaktionsvokabular spielt auch eine entscheidene Rolle. Politisch Handlungen und Handlungsaspekte werden durch Ausdrücke bezeichnet, die nie fachsprachlicher oder ideologischer Herkunft sind (z.B. *Skandal, Konflikt, Auseinandersetzung, Beschluss, Kompromiss, Blockade* usw.). Auch zur Bezeichnung von sprachlichen Handlungen in der Politik wird das allgemeine Interaktionsvokabular benutzt

(z.B. *fordern, verhindern, zustimmen, warnen, informieren* usw.).

Das Ideologievokabular umfasst Wörter und Begriffe, in denen die politischen Parteien ihre politische, wirtschaftliche und soziale Umwelt analysieren und bewerten, ihre Prinzipien formulieren (z.B. *Würde des Menschen, Menschenrechte, Gerechtigkeit; Freiheit, Chancengleichheit, Demokratie, Rechtsstaatlichkeit* usw.). Die Ideologiesprache einer Partei grenzt sich bewusst von der des politischen Gegners ab. So bezeichnet man sich selbst und den politischen Gegner entweder als *verantwortlich* bzw. als *unverantwortlich*, sein eigenes Modell der staatlichen Entwicklung als *Wirtschaftswachstum* bzw. als *Abstiegsmodell, Misswirtschaft*.

Alle im Internet zu treffenden politischen Textsorten sind an stilistischen Tropen und Figuren sehr reich. Schlagwörter und Wertwörter, Metaphern und Euphemismen – das sind die modernsten Waffen im Kampf für die Meinung der Öffentlichkeit. Die kurzen, prägnanten und subjektiven Schlagwörter werden von J. Wannemacher mit „einem zum Schlagen, Breitschlagen, Totschlagen geeigneten Werkzeug“ verglichen. Ihr Ziel ist es, eigene politische Einstellung zu einem aktuellen gesellschaftspolitisch relevanten Sachverhalt auszudrücken. Sie können sowohl eigene politische Programme bezeichnen (z.B. *soziale Marktwirtschaft, Lebensqualität*) als auch zum Negativieren von Gegnern dienen (z.B. *Verstaatlichung*).

Die Metaphern sind beim Wahlkampf im Internet von ausschlaggebender Bedeutung. Sie können die Wahrnehmung steuern, da sie auf gewisse Aspekte ihres Bezugsgegenstandes fokussieren und andere auszublenden vermögen [1, S. 95] Außerdem regen sie zum Nachdenken an.

Am häufigsten kann man folgende 4 Klassen der Metaphern treffen: antropomorphe Metaphern (*die Frage des Herzens, die Protestpartei „fischt“* usw.), soziomorphe Metaphern (*Die SPD treibt ein gefährliches Spiel, CSU fordert: Schmidt muss Versteckspiel beenden*), Natur-Metaphern (*die Erosion der Mittelschicht, „Damit ist diese Entscheidung den Keim laufender Anpassungen von Schutzregelungen für das Leben...“, „Die CSU ist mit ihrer Politik „näher am Menschen“ tief in die Bevölkerung verwurzelt...“*), Artefakt-Metaphern („*Seine Aufforderung an Steinbrück: Er solle nicht nach der „Rasenmächermethode“ sparen*“).

Eine wichtige Rolle kommt auch den Euphemismen zu. In der Politik werden sie vor allem deshalb benutzt, um über problembelastete Sachverhalte hinwegzutäuschen und die öffentliche Meinung zu manipulieren. Sie haben Doppelfunktion: Einerseits dienen diese sprachlichen Beschönigungen der Rechtfertigung vor der Öffentlichkeit, andererseits täuscht sich derjenige, welcher sich des Euphemismus bedient, auch selber [1, S.99].

Man unterscheidet lexikalische (*ein Staat, der militärisch in Nachbarländern operiert (über die Türkei)*) und syntaktische Euphemismen. Auf die Frage des Journalisten,

wieso herrschte in Deutschland eine so schlechte Stimmung, wenn es dem Lande so gut gehe, folgt die Antwort: „*Wir haben keine schlechte Stimmung im Land. Wir haben allerdings zwei Entwicklungen, auf die Politik reagieren muss: eine zunehmende Zukunftsangst und die Angst der Mittelschicht vor einem Abstieg...*“).

Außerdem sind die politischen Texte im Internet auch an den weiteren stilistischen Mitteln reich. Um die Tätigkeit der Gegner zu bezeichnen und ihre Misserfolge zu unterstreichen benutzt man oft Hyperbeln: „...*die Verschuldung des Landes nahm ungeheure Ausmaße an...*“ und „*Heute lebt jedes dritte Berliner Kind in Armut...*“.

Die folgenden Antithese unterstreicht die „richtige“ Position der CDU im Vergleich zur SPD: „*Die Vereinigten Staaten von Amerika – unser wichtigster Verbündeter für Freiheit und Frieden – sind für Linke der Feind; der Irak – der Israel mit der Vernichtung droht und den Holocaust leugnet – verfolge berechnete Atom-Interesse; das die Menschenrechte mit Füßen tretende Kuba sei ein sozialistisches Land auf gutem Wege; die NATO – das Sicherheitsbündnis, das für viele Staaten als Vorbild dient – sei aufzulösen*“.

Auf der Seite der CSU ist eine Metonymie zu finden. Ihre tonangebenden Politiker nennt diese Partei „*führende Köpfe*“.

Also obwohl das Internet ein neues Massenmedium ist, hat es schon unter den traditionellen am Wahlkampf teilnehmenden Massenmedien einen würdigen Platz gewonnen. Dabei bleibt die Rolle der Sprache dieselbe. Sie dient als ein Instrument Machtgewinns, der Machtausübung, der Machtsicherung und der Machtkontrolle.

Literaturverzeichnis

1. Burkhard A. Politische Sprache. Ansätze und Methoden ihrer Analyse Kritik // Spitzmüller J. Sprachkritik als angewandte Linguistik. - Bremen, 2002. - S. 94-99.

2. Meinz M., Rhein S. und Vetter S. Wahlkampf im Internet. Handbuch für die politische Online-Kampagne. - Münster.: Lit Verlag, 2006.- S. 25-32.

3. Nohlen D. Lexikon der Politik. - Berlin: Publishing GmbH, 2003. - S. 13.

Quellenverzeichnis

1) www.cdu.de

2) www.csu.de

3) www.spd.de

Джерело: Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій: Матеріали студентської науково-практичної конференції 2–4 квітня 2008 р. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 77–80.

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «УРОК АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ»: ДОСВІД РОЗРОБКИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ¹¹

Активне впровадження новітніх інформаційних технологій до вищої школи передбачає розробку електронних засобів навчання (ЕЗН), які дозволяють підвищити ефективність учіння студентів. ЕЗН відносяться до програмних засобів або програмно-технічних комплексів, які мають предметний зміст, а також орієнтовані на взаємодію зі студентом. Передусім вимога предметного змісту передбачає, що ЕЗН повинен містити навчальний матеріал з певної предметної галузі (дисципліни, курсу, розділу, теми). Розроблюваний нами мультимедійний електронний навчальний посібник «Урок англійської мови (АМ) у початковій школі» вміщує матеріал курсу за вибором «Методика навчання АМ у початковій школі». По-друге, орієнтація на студентів означає, що вони складають базову категорію користувачів, у розрахунку на яких визначаються зміст і функція, втілювані в ЕЗН. Найважливішою характеристикою нашого посібника є його орієнтація на самостійну роботу студентів, яка передбачає набуття ними методичних декларативних і процедурних знань.

За розташуванням електронного носія посібник може бути автономним (розташованим на CD чи DVD) чи локальним (розміщуватись у локальній мережі або на Web-сайті). Можлива також частково змішана версія платформи – одночасно на CD та в локальній мережі й / чи в Інтернеті. За видом інтерфейсу користувача посібник має стандартний графічний інтерфейс Windows. За формами пред'явлення інформації посібник є мультимедійним.

Посібник складається з трьох модулів. Модуль 1 «Формування мовної компетенції» містить чотири теми, в межах кожної з яких пропонується схема етапів формування мовленнєвих навичок, проілюстрованих тематичними комплексами чи добірками вправ. Модуль 2 «Формування мовленнєвої компетенції» також охоплює чотири теми, в межах кожної з яких пропонується схема етапів розвитку мовленнєвих умінь, проілюстрованих фрагментами уроку чи тематичними комплексами вправ.

До кожної теми ми уклали тести множинного вибору. Студент самостійно обирає час виконання тесту (до, під час, після вивчення теми), залежно від чого акцентується його провідна функція: навчальна (до вивчення теми), коригувальна (під час вивчення теми), оцінювальна (після вивчення теми). Третій модуль «Урок

¹¹ Стаття відтворена без рисунків.

іноземної мови в початковій школі» крім схеми структури уроку містить два розгорнутих плани-конспекти.

Зважаючи на індивідуальний стиль учіння студентів, кожен студент має можливість розпочати вивчення теми за альтернативним вибором: від ознайомлення з теоретичним матеріалом (етапами формування мовленнєвих навичок чи розвитку мовленнєвих умінь) до практичних прикладів (комплексу / добірки вправ чи фрагмента уроку) або навпаки – від ознайомлення з практичним матеріалом до узагальненої у вигляді таблиць теорії.

Ключовим моментом в електронних виданнях є пошук необхідної інформації, основне призначення якого – надати студенту можливість просто й швидко знайти потрібну інформацію. Продумана навігаційна схема надає студенту можливість оцінити, яку навчальну інформацію містить електронне видання, і як швидко її можна знайти. Знаходячись на будь-якій сторінці, студент має уявляти своє місцезнаходження й знати, куди рухатись далі.

Для виконання цієї умови при проектуванні посібника ми дотримувалися такої технології: на сторінці «Зміст» представили перелік модулів і розділів, на сторінці «Передмова» – режимів роботи; на всіх сторінках розмістили посилання на домашню й батьківську сторінки розділу, на останній також представили його зміст; дібрали однотипні малюнки і розмістили їх на сторінках в одній і тій же позиції; для позначення завдань для самоконтролю, підсумку роботи та домашнього завдання використали малюнки, інтуїтивно помітні відносно інших графічних елементів сторінки.

У посібнику передбачено такі способи навігації: багаторівневий зміст, предметний покажчик за ключовими словами, повнотекстовий пошук за ключовими словами. Розрізняючись у візуальному представленні, кожен має своє призначення. *Зміст* є зручним засобом для представлення загальної структури змісту електронного посібника. Зміст більше трьох рівнів є громіздким, оскільки велика кількість рівнів ускладнює пошук необхідної інформації на основі змісту.

Предметний покажчик, в якому для основних понять навчального курсу ми використали смислові зв'язки з певними модулями, відіграє у посібнику інтегруючу узагальнюючу роль. Предметний покажчик дозволяє працювати не лише «від змісту», але й «від поняття». Стрижневою інтегруючою ідеєю змістового поля навчального курсу «Методика навчання АМ у початковій школі» є поняття (аспекти та види мовленнєвої діяльності, етапи формування різних видів компетенції), які сприяють досягненню найвищого рівня узагальнення. Кожне з представлених у покажчику понять ми пов'язали з декількома модулями, ранжованими за вагомістю для засвоєння даного поняття.

У посібнику також підтримується *повнотекстовий пошук*, який надано в розпорядження найбільш підготовленим до самостійної роботи з електронним виданням студентам. Зазвичай такий пошук здійснюється за одним чи декількома ключовими словами. Результатом повнотекстового пошуку є перелік знайдених за ключовим словом підрозділів електронного посібника, ранжованих за ступенем частоти слів, які зустрічаються, чи частин складних слів, які співпадають з ключовими. При перегляді вибраних підрозділів знайдені слова виділяються в текстах особливою підсвіткою.

Також ми передбачили й закладку *Вибране*, яка дозволяє студенту вести перелік розділів, відібраних, наприклад, для детальнішого чи повторного вивчення.

Окремим випадком елементів управління є гіперпосилання, які мають цільове призначення – навігацію за змістом посібника й уможливають швидкий перехід студента на потрібну сторінку або виклик додаткової інформації. Так, на відміну від розгорнутого плану-конспекту з теми «At the Zoo», представленого в друкованому варіанті посібника (Бігич О.Б. Планування уроку АМ у початковій школі: Посібник. – К.: Ленвіт, 2006. – 64 с.), такий складник плану-конспекту як *хід уроку* в електронному варіанті посібника представлено через гіперпосилання. Водночас гіперпосиланням властиві й недоліки, зокрема актуалізується проблема планування пізнавального процесу студента, адже він має можливість вільного вибору посилань для навігації.

Розробка мультимедійної складової посібника, зважаючи на різну сутність друкованої й електронної інформації, включала вирішення нами низки проблем: розміщення й оформлення текстового та графічного матеріалу на робочій поверхні екрану, взаємодії тексту з освітленим простором екрану, використання кольору та реакції студентів на наявність цих елементів тощо. Адже сучасні студенти є новим поколінням інформаційного суспільства, вже вихованого не на *текстовій*, а на *візуальній* презентації будь-якої, зокрема й навчальної, інформації.

При презентації матеріалу за допомогою мультимедіа до процесу сприймання залучаються різні його канали, що дозволяє спрямувати навчальну інформацію в довготривалу пам'ять. У такий спосіб доцільність використання мультимедіа має психофізіологічне підґрунтя: чим більше аналізаторів задіюється до сприймання інформації, тим краще вона засвоюється, оскільки кожний окремий аналізатор трансформує в нервовий процес лише певний вид зовнішньої енергії.

Одним із складників оформлення інтерфейсу користувача є розміщення тексту на робочій поверхні екрану та взаємодія тексту з освітленим простором екрану. Саме кількість і розміщення освітленого простору відіграє важливу роль як у знаходженні студентом потрібного фрагмента інформації із загальної їх екранної численності, так і в

сприйманні інформаційного змісту фрагментів тексту. Важливою є не лише відстань між окремими розділами тексту, а й розміщення заголовків, співвідношення кеглів, накреслення заголовків і фрагментів тексту в рядках. Ці елементи обумовлюють не лише усвідомлення й розуміння змісту інформації студентом, але й її подальше кодування й переведення в довготривалу пам'ять для майбутнього використання.

Раціональне розміщення даних на робочій поверхні екрану суттєво впливає на якість сприймання інформації, тому фрагменти тексту ми розмістили в такий спосіб, щоб погляд студента рухався в потрібному напрямі. Вміщуване полів не «притискали» до країв екрану, а розмістили біля його горизонтальних чи вертикальних вісей. Для підкреслення симетрії вміщуване та найменування полів, які відносяться до однієї групи, вирівняли по вертикалі. По можливості вирівняли всі логічно пов'язані групи даних. Дотримувались правил регулювання щільності розміщення даних на екрані чи в межах вікна: залишили порожньою приблизно половину екрана (вікна), після кожного 5-го рядка таблиці залишили порожній рядок, між стовпчиками таблиці – 4-5 пробілів.

Зазвичай більшість користувачів надають перевагу простим за накресленням гарнітурам (Times, Arial тощо), що пов'язано з меншим екранним розділенням, ніж у друкованого тексту, та щільним екранним текстом (малим розмірам кеглів) через компактніше їх розміщення на екрані та легше візуальне сприймання.

Значно різняться й мовні характеристики електронного тексту порівняно з аналогічними характеристиками друкованого тексту: в електронних виданнях використовуються переважно короткі чіткі речення та стислі параграфи, які уможливають миттєвий огляд студентом екрану і, як результат, знаходження потрібної інформації.

Пізнавальна цінність електронного тексту вимірюється такими характеристиками як первинна реакція користувача на текст, привабливість, ясність його викладу. Якщо студенту неприємний стиль оформлення тексту, продуктивність його роботи з ним значно знизиться. Порівняно з текстом, який займає на сторінці такий же простір, ілюстративний матеріал містить на декілька порядків більше інформації та значно ефективніше впливає на студента. Швидкість сприймання ілюстративної інформації також у багато разів вища, ніж тексту, що зумовлюється особливостями візуального сприймання інформації. Зорові образи у вигляді графічних об'єктів сприймаються цілими й безпосередньо обробляються та зберігаються в довготривалій пам'яті без проміжного перетворення в поняття, як це відбувається з текстом.

Ще одним складником оформлення інтерфейсу робочої поверхні екрану є

різновиди використовуваних ілюстрацій і графіки. В більшості випадків саме їм користувачі віддають перевагу, оскільки графічна форма представлення матеріалу характеризується в декілька раз більшим інформаційним обсягом і швидкістю сприймання інформації (95% інформації людина сприймає візуально у вигляді зображення, тобто графічно). Таке представлення інформації й легше сприймається, ніж суто текстове, хоча текст є теж графікою. Студент підсвідомо очікує високий відсоток графіки й ілюстрацій. Ці сподівання досить яскраво проявляються щодо навчального матеріалу, де графіка й ілюстрація є його органічним складником.

Привабливим фактором, який впливає на розпізнавання інформаційних фрагментів, не говорячи вже про його суто суб'єктивну привабливість для більшості користувачів, є колір. Оскільки кольорова гама по-різному впливає на емоційний стан людини, непродумане використання кольору може викликати у студента негативний емоційний стан, навіть відволікати його від роботи й заважати зосередитися на виконуваному завданні. Ми ретельно добирали кольори, прагнучи до їх гармонійного сполучення, щоб не викликати у студента негативних емоцій. Кольором ми виділили такі фрагменти як текстові заголовки, блоки певного тексту, графіки й ілюстрації, освітлений простір на екрані, фактуру перших трьох позицій, гіпертекстові посилання. Крім того, при виборі кольорів (для відображення зв'язку між певними об'єктами) ми враховували, що асоціація між вибраним нами кольором і його конкретним значенням не завжди буде очевидною чи легко ідентифікованою для студента. Колір є досить суб'єктивною характеристикою, тому те, що подобається розробнику, не завжди буде приємним користувачу. Тому ми використовували колір лише як допоміжну форму передачі інформації.

Ми не зловживали ефектами анімації, не перевантажували студента в читанні тексту, який рухається по екрану, оскільки невинувдане функціонально навантаження на очі спричинює швидко втомлюваність і втрату інтересу студента. Миготіння й тремтіння рядків тексту сприймається виключно негативно як з точки зору продуктивності, так і усвідомлення й запам'ятовування інформації. Лише титульну сторінку відкриває рухомий рядок з привітанням читачів посібника.

Розробляючи інтерфейс нашого посібника: добираючи візуальні атрибути розміщеної на екрані інформації, komponуючи її та включаючи різні види мультимедіа, ми враховували також можливості оперативної пам'яті студента. Оскільки пересічна людина здатна утримувати в оперативній пам'яті 5-9 об'єктів, то наступний інформаційний кадр не повинен містити більше 9-ти різних об'єктів (малюнків, фрагментів тексту тощо). Після того, як студент перестане спостерігати об'єкт, його параметри певний час утримуються в оперативній пам'яті. Тому при

розробці наступного кадру ми співвіднесли його з попереднім і повторно відтворили його основні елементи (чи помістили гіперпосилання на потрібний кадр).

Обидві півкулі по-різному беруть участь у сприйманні й переробці інформації: при запам'ятовуванні слів провідну роль відіграє ліва півкуля, а при запам'ятовуванні образів активніше функціонує права півкуля. Відповідно, до лівої півкулі надходить інформація з правої частини екрану, до правої півкулі – з лівої частини екрану. Саме тому текстові повідомлення ми розмістили в правій його частині, а зображення – в лівій.

Швидкість сприймання людиною звукової інформації має такий же порядок величин, що й для тексту. При цьому кожна форма представлення інформації має як свої переваги, так і недоліки. Одночасна ж робота користувача з текстовою і звуковою інформацією не лише збільшує загальну швидкість сприймання, але й сприяє кращому її довготривалому запам'ятовуванню.

Апробація посібника протягом 2006-2009 н. р. дозволила нам дійти таких висновків: декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з друкованим варіантом посібника за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора; процедурні знання засвоюються більш якісно при роботі з мультимедійним електронним посібником завдяки різним формам і каналам представлення навчальної інформації та інтерактивності.

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо в переході на інші платформи й інтерфейси: Windows Mobile, Symbian тощо.

Джерело: Наука і освіта. – 2009. – № 4. – С. 106–110.

ВІД УПОРЯДНИКА

Моя щира подяка проф. П.О. Беху, доц. Т.В. Бобковій та Г.В. Москалюк за допомогу в пошуку матеріалів.

Шановні колеги!

Не вдалося знайти такі статті С.М. Назарова:

- Національно-культурна означеність фразеологізму з позицій прагмалінгвістики // Семантика и прагматика языковых единиц. – Тюмень, 1988.

- Фразеологізми з національно-культурними семами у сучасній німецькій мові та проблема їх кодифікації // Термінологічна лексикологія і лексикографія. – К., 1989.

- Національно-позначена фразеологія як об'єкт контрастивного дослідження (на матеріалі німецької та української мов) // Актуальні аспекти порівняльного вивчення мов і літератур. – К., 1991.

Якщо у вас є ці збірники наукових праць, прошу надіслати тексти статей С.М. Назарова на адресу видавництва.